Vytautas Doniela • Karolis Drunga • Jurgis Gimbutas
Antanas Gustaitis • Vytautas Kavolis
Algimantas Mackus • Jonas Mekas • Henrikas Nagys
Kostas Ostrauskas • Birutė Pūkelevičiūtė
Romualdas Spalis • Leonas Švedas • Vincas Trumpa

metmenys

JAUNOSIOS KARTOS KULTŪROS ŽURNALAS 1959 M

LIETUVOS
NACIONALINĖ
MOKYKLŲ
BIBLIOTEKA

metmenys

Jonas Mekas. Europa, 1945 3

Henrikas Nagys. Atsisveikinimas 5

Vytautas Kavolis. Kūrybiškumas istoriniu žvilgiu.. 6

Algimantas Mackus. Neornamentuotos kalbos generacija 15

Kostas Ostrauskas. Kazys Binkis 28

Romualdas Spalis. Bruzdėjimas universitete 46

Leonas Švedas. Kareivis be rankų. Sąžiningas baltinių skalbimas 61

Birutė Pūkelevičiūtė. Penkiolikos metų tarpstotėj.... 63

Antanas Gustaitis. Kritika 75

Vytautas Doniela. Mokslas ir pasaulėžiūra 77

Jonas Mekas. Paskutinės dvylika sekundžių 87

Vincas Trumpa. Intelektualinis baikštumas sovietijoje ir Lietuvoje 92

Laisvieji ir pavergtieji 108. *Kultūriniai rūpesčiai* 118. *Lietuviškoje visuomenėje* 130. *Disertacijų santraukos* 139. *Iš redakcijos* 142.

Jurgio Šapkaus dailės darbai 24, 60, *viršelio skulptūra.*

EUROPA, 1945

JONAS MEKAS

Aš mačiau žmogų iškeltom, užnertom rankom, šaukiantį, skausme ir beprasmybėje; šaukiantį, kaip šaukia tik tas, kuris mato prieš save viską sugriūnant, sugriūnant, viską kas tu buvai ir kas tu galėjai būti — sugriūnant.

Jis sėdėjo ant žemės, vidury koncentracijos lagerio, išlaisvintas, ir kareiviai dar bėgo pro šalį — ir jis šaukė, užlaužęs rankas į viršų, balsu pilnu nevilties ir skausmo, tik žmogaus skeletas, griuvėsiai.

Jis galėjo gulėti ir laukti, kančios ir bado ir nevilties inercijoje, visus šituos mėnesius, laukdamas, taupydamas visas savo jėgas, tik išlaukt — dar mėnesį, dar savaitę, dar dieną, dar valandą — gyventi, paskutiniais savo jėgų trupiniais: gyventi, gyventi, gyventi!

Tačiau dabar visa tai buvo prieš jį: jis buvo staiga vienas iš tų kelių, kurie išlaukė: kurie staiga vėl stovėjo prieš gyvenimą — ir tada jis staiga turėjo užlaužti savo rankas ir šaukti, kaip niekas gyvas nėra šaukęs, tik dabar realizuodamas viską: kad viskas bėra tik inercija, kad viskas pasibaigs su inercija, kad viskas yra prarasta kad jo muskulai yra mirę, kad jo lytis yra mirusi, jo atmintis, jo jausmai, jo tikėjimas žmogumi ir jo tikėjimas Dievu — kad jo noras gyventi yra miręs — viskas mirę, užmušta, kad šita krūva griuvėsių yra jau daugiau ne žmogus:

realizuodamas, kad jis bus tik ligi tol, kol jį dar laikys šita inercija, bet kad ji jau baigias, kad laisvė staiga yra čia, ir kad dabar jis stovi prieš ją nuogas, bet kad ji jam nieko nebekainuoja ir nieko nebereiškia — kad jo gyvybingumas jį stūmė tik ligi šiol, bet kad dabar jis jau yra vienas, kad jo inercija baigės.

Iškėlęs todėl savo išdžiūvusias rankas, užlaužęs užu galvos, jis šaukė, jis šaukė užu visą savo gyvenimą, ir šitas šauksmas buvo viskas, kas jam dabar bebuvo likę — jo paskutinis manifestas.

Tačiau ne kareiviams tai žinoti, ir ne fotografui, kuris pagavo savo aparatu jo vieną išraišką, kuris įamžino jo šauksmą ant filmo — ne, niekam to nežinoti, niekam, nepraėjus to savo gyvenimo kaina — nei kokie planai, nei svajonės griuvo tą momentą, niekam nežinoti, nešaukus užnėrus beprasmybėje rankas, veidu į dangų — ne, nežinoti, kokia yra gyvenimo kaina, ne, nežinoti, prakeikė jis ar atleido.

ATSISVEIKINIMAS

HENRIKAS NAGYS

Ar tu stovėsi šalia manęs, kaip atspindys,
akmenėjančiu veidu ir rankom, kolei pašauks
iš slėnio keltuvininko balsas mane?

paskutinis lakštingalos trelius
paskutinis durų girgždėjimas
susigeria smėlin devintoji banga

Ar tu stovėsi šalia manęs balto kalno pavėsyj
ir klausysies — ledinėj tyloj — teliuškuojančio
vandenio iš Anapus, Stikso upėj?

paskutinį kartą ranka liečia ranką
dūmų ir debesų kamuoliai suvynioja
gyvą saulę į šermenų ašutinę

Ar tu kvėpuosi kartu su manim praretėjusį
kartų orą nepažįstamo krašto,
kurio niekados nebuvo, kurio nėra?

plaukia valtys pavandeniui, plaukia
sesers ir Ofelijos baltos rankos,
plaukai ir paslaptinga, nebeatspėjama šypsena

Ar tu stovėsi šalia manęs paskutinę valandą —
mano šešėlis, aidas ir atspindys —
kai rūstaus laivininko irklai palies mano petį?

KŪRYBIŠKUMAS ISTORINIU ŽVILGIU

VYTAUTAS KAVOLIS

1. KŪRYBIŠKUMAS KAIP IŠLIKIMO LAIDAS

Kūrybiškumą*) esame linkę laikyti viena iš dviejų pačių esminių tautos išlikimo sąlygų. Tauta gyva, kol fiziškai gyvi jos žmonės ir kol jų kultūros turinys suteikia jiems pakankamai atsparos prieš kitų kultūrų traukos jėgą.

Čia reikėtų pastebėti, kad bet kuriuo metu atsparos iš savosios tautinės kultūros galima tikėtis tiktai tada, kai jos kultūrinės vertybės ir formos intelektualiai atpažįstamu savo turtingumu prilygsta kitų tautų, su kuriomis esama glaudžiame sąlyty, vertybėms ir formoms.

Svarbus čia ir bendruomenės sektorius, su kuriuo santykiaujama ir save lyginama. Sakysime, tautinių mažumų tradicijos, kurios lengvai išlieka, santykiaujant su už save aiškiai nekultūringesniais sluoksniais, gali būti nebepakankamos, išėjus universitetuosna ar išplaukus į bet kurios srities plačiuosius vandenis. Turint to paties lygio kultūrinį palikimą, sunkiau juo remtis, kylant socialine skale aukštyn. Kaip patyrė ne viena išeivių karta, savo vaikus į mokslus išleidusi ir juos praradusi, norint atsilaikyti ir įgijus svetimoje kultūroje mokslo bei

*) "Kūrybiškumo sąlygų" ciklo įvadinis straipsnis, — o kartu ir redaktoriško tikėjimo išraiška.

meno, reikia iš savosios daugiau reikalauti: jai daugiau duoti ir tuo būdu iš jos daugiau gauti.

Kur kas didesnės reikšmės šiame kultūrų lyginime už statiškąjį turi dinamiškasai požiūris. Ne tiek sveria gyviems žmonėms, ką jų bendruomenė praeityje yra nuveikusi, kiek tai, ką ji šiandien sugeba. Nutausta išeiviai, net ir turėdami neprilygstamą kultūrinį palikimą, jeigu jų išeivinė bendruomenė savo kūrybiškumu atsilieka nuo aplinkos, su kuria jinai sąmoningai ar gal dar dažniau net pasąmoniniai lyginama.

Ir žmonijos atmintyje tautos išlieka ne tiek politiniais ar ekonominiais laimėjimais, kiek kultūriniais pasiekimais. Pirmieji kur kas greičiau gali būti prarandami, palikę tiktai archyvinėmis įdomybėmis. Actekų imperija daugiau domimasi negu Vytauto Didžiojo galybe juk ne todėl, kad anie būtų daugiau užkariavę, bet dėl to, kad bekariaudami jie nebus užmiršę ir kūrybinio susikaupimo. Didvyrių žemė yra — išskyrus tiktai pėdsakus kai kurių jos tiesioginių palikuonių dvasioje — žlugusi, bet actekų kūrybinis impulsas tebėra gyvas keistuose jų kultūros paminkluose. Dar aistringiau gyva — ne vien paminklais, bet ir šiandien mūsų būtyje tebevaisingomis nuostabios intelektualinės įtampos savo idėjomis — tebėra klasikinė Graikija. Kūrybiškumas yra sąlyga ne vien išlikti tautiniu junginiu, bet ir palikti universalinėje žmonijos atmintyje.

2. KRITINĖ KŪRYBIŠKUMO SAMPRATA

Šioje vietoje turėtume apibrėžti, ką suprantame kūrybiškumu. Bendriausia prasme, kūryba reiškia ligi tol nebūtos dalykų **rūšies** įkurdinimą būtyje. Kalbėdami apie kultūrinę kūrybą, visų pirma turime mintyje naujas vertybes ir naujas formas. Ir čia mūsų dėmesys išsiskiria dviem plotmėm. Moraline kūryba galime vadinti naujų vertybių — arba gyvenimo tikslų — išradimą. Meninė kūryba yra naujų formų — arba gyvenimo (ir

pergyvenimo) stilių, dvasinės laikysenos — išreiškimas.

Ne visa, kas nauja, tačiau savaime gali būti laikoma ir kūrybiška, nors ir visa, kas nebenauja, tuo pačiu praranda kūrybos garbę. Darbas, kuris numiršta, kaip eilinis straipsnis, vos gimęs, arba kuris, užuot apvaisinęs kitų pastangas, jas slopina, vargiai gali būti įsivaizduotas buvęs tikru kūrybiniu laimėjimu.

Jeigu — tai iš Freudo atradimų išvestinė pamoka — kiekviename žmogaus veiksme galima ieškoti kūrybinių ir naikinamųjų (destruktyvių) pradų, tai ką tik minėtąjį veiksmą, kadangi jo naikinamosios pasėkos nusveria kūrybines, tektų laikyti, viską susumavus, naikinančiu, nors tuo veiksmu kas nors ir buvo sukurta. Nacionalsocialistinė ideologija, pavyzdžiui, aiškiai buvo žmonių sukurta, o ne iš pragaro išspirta, tačiau mūsąja prasme ji laikytina ne kūrybiniu, bet naikinančiu veikalu, ir tai pirmoje eilėje ne dėl to, kad ji vedė prie karo žygių, bet todėl, kad labai žymiai užslopino vokiečių tautos, kurioje ji buvo įsigalėjusi, kultūrinį kūrybiškumą.

Dailininką, kuris niekam tiesiogiai nekenkia, bet ir muziejuose išstatyta savo kūryba niekieno neįkvepia kurti arba teikti paramos kūrybai, — irgi būtume linkę laikyti ne kūrybiniu, bet naikinančiu veikėju: jau vien dėl to, kad jis atima negausią muziejų vietą iš dailininkų, kurie būtų galėję įkvėpti kitus, prileidžiant, kad tokių dailininkų bendruomenėje yra. **Kūryba, kaip ir meilė, nėra savaime teigiamai vertintina visada, kai ji "įvyksta", bet ji svertina tik santykyje su savo kaina:** su tuo, ką ji savo atsiradimu sugriauna arba kam savo buvimu neleidžia išsiskleisti.

Kadangi, kaip mėginome pačioje pradžioje pabrėžti, **kūrybiškumu išliekama,** tai ir kūrybos bei jos visuomeninio paskleidimo tikslu turime laikyti kitų kūrėjų įkvėpimą naujai kūrybai ir visuomenės įjautrinimą šios naujos kūrybos priėmimui. Kūryba, kuri yra vien malonumui, bet ne kūrybiškumui, mūsų čia diskutuojama

prasme laikytina aplamai ne kūryba, bet greičiau "naikyba": ji užgožia — jau vien savo sugaišinamu laiku — kūrybiškumo galimybes, kurias ji būtų galėjusi atverti, jei būtų buvusi **kūrybiškai atsakinga.**

Šis atsakingumas — savo kūryba žadinti kitų kūrybiškumą — yra vienintelis, kurio galima — bet ir reikia — iš kūrėjų reikalauti. Nekūrybinis gyvenimas žmogaus, kuris pajėgtų kurti, atveju nėra paprastas pasyvumas, bet tikras naikinimas, nes tokiu gyvenimu šis žmogus ne tik nenaudoja, bet ir stačiai sunaikina savo nepakartojamą kūrybini pajėgumą. Žinojime, kad turi kūrybinį pajėgumą, bet vis dėlto jį sauvališkai naikini, slypi, tiesa, tam tikra antrinė, neurotiška kompensacija, panaši į tą, kurią kartais jaučia savižudžiai: jūs manęs nemylėjote, o aš imsiu ir jus savo mirtimi — arba nekūryba — nubausiu! Bet jeigu — kaip tvirtinama — žmogus neturi teisės sunaikinti savo gyvybės, tai kokią gi teisę gali jis turėti sunaikinti savo kūrybinį pajėgumą, dalyką daug svarbesnį už jo gyvybę?

Norėtume čia dar prisiminti įdomų klausimą, iškeltą anglų istoriko Arnold J. Toynbee. Jis pastebi, kad yra galimi tokie tobulais ir galutiniais laikomi kūrybiniai pasiekimai, kurie pačiu akinančiu savo tobulumu užgniaužia vėlesnių kartų kūrybinį nerimą. Nebesą ko daugiau siekti! Taip italai pergyvenę savąjį renesansą: **the nemesis of creativity.** Atrodytų, lyg kaip tik aukščiausieji kūrybiškumo laimėjimai žlugdytų kūrybiškumą ateities kartose ir tuo kūrybiškumas pats save ribotų.

Tačiau ar nebus čia greičiau ne tiek "perdaug tobulo" kūrinio kaltė, kiek bendruomenės, kuri jo akivaizdoje bus pasidavusi pagundai pulti į kelius, jį šiuo savo nusiteikimu paverčiant stabu? Savo kūrybinį vaisingumą ateičiai kūrinys čia praranda ne dėl to, kad jis nebūtų pajėgus kitų įkvėpti savarankiškai kūrybai, bet todėl, kad į jį visuomenės žiūrima be viskam, kas žmogiška, priderančios abejonės. Visuomenės kaltė yra bet kurį

kūrybinį pasiekimą laikyti galutiniu — ir tuo būdu laisvę tolimesniam ieškojimui atimančiu — atsakymu! Šis atvejas primena visuomenės atsakingumą, lygiagretį pačių kūrėjų atsakingumui, už kūrybiškumą.

Aukščiau dėstytos mintys susiveda į "raktinį" teigimą: **ne tai, kas yra buvę sukurta, apibrėžtina kūrybiniu pasiekimu, bet tai, kas, sykį sukurta, savyje laiko kuriamąją galią,** kas savąja potencija gali įkvėpti ir apvaisinti kitų kūrybą.

3. ISTORINIS KŪRYBIŠKUMO KRITERIJAS

Kad išvengtume meno analizėje — apie ją čia toliau ir kalbėsime — ypač dažno asmeninių kriterijų subjektyvumo, kūrybišku menu laikysime tą, kuris yra turėjęs istorinės įtakos vėlesnių už jį meninių tradicijų formavimesi. Kaip "didžiaisiais žmonėmis" sociologijoje vadiname tuos, kurie turėjo neeilinės įtakos savo bendruomenės ateities formavime, taip kūrybišku menu, per daug nenusikalsdami objektyvumui, tur būt, galime laikyti tą, kuris yra formavęs tolimesnius meninės tradicijos žingsnius ir pasilikęs joje neišskiriamai glūdėti. **Meninio kūrybiškumo indeksas yra kūriniai, išreiškią naujus meninius standartus, kurie kultūrinį gyvenimą apsprendžiančiųjų bendruomenės sluoksnių — pačių kūrėjų bei kūrybos bendruomenintojų — priimami ir išlieka ateičiai dinamiškais tradicijos, kurią jie ir pradėjo, elementais.**

Skliausteliuose pabrėžkime: galutiniu kūrybiškumo kriterijumi laikytina kūrinio galia įkvėpti savarankiškus kūrėjus, o ne epigoniškus mėgdžiotojus. Sekėjų prisiauginusį menininką būtų tiksliau vadinti įtakingu negu kūrybišku. Vien mėgdžiotojų suradimas jau liudytų aplamai nebe kūrybinę galią, bet kokią nors kūrinyje glūdinčią — ir savarankišką gyvybę žudančią — apgaulę. Juk tik silpnybę liudija ir tėvai, užsiauginę į save, kaip lašas į lašą, panašius vaikus! —

Kas nėra išlikę kūrybinėje tradicijoje, su viena iš-

imtimi laikytina buvus istorijos tėkmėje **faktiškai** nekūrybišku. Tačiau faktiškai be istorinių pasėkų galima būti likus tiek dėl vidinio **potencialo trūkumo,** tiek ir dėl istorinės **kūrinio žmogžudystės** arba **ištrėmimo,** kada kūrybinį potencialą turįs kūrinys sunaikinamas arba užmirštamas, neleidžiant jam veikti kitų. Iš kūrybinio ištrėmimo, kaip Donelaičiui, įmanoma ir sugrįžti, nors šiuo atveju per vėlai, kad turėtum įtakos. Žmogžudystė, kaip senovės lietuvių heroinio epo, yra galutina. Tad faktiškai nekūrybiškais istorijoje gali būti likę ir didelės vidinės potencijos kūriniai.

Aukščiau minėtoji išimtis yra ši: kūrinys gali būti turėjęs istorinės įtakos, kuri palieka neapčiuopiama. Gali sunykti įtakos turėjęs kūrinys ir būti užmirštas autoriaus vardas. Gali kūrinys išlikti, bet jo įtaka kitiems būti tiksliai nesuvokta ar visai neatskleista. Abiem atvejais mūsų istorinė ignorancija neleidžia padaryti teisingo sprendimo.

4. KŪRYBOS BENDRUOMENINTOJŲ PERSPEKTYVA

Kūrybos bendruomenintojai — pradedant kritikais, redaktoriais, parodų rengėjais ir baigiant kunigais, mokytojais, jaunimo vadais bei tam tikra prasme tėvais — yra, šalia pačių kūrėjų, antrasis dalyvis kūrybiniame vyksme. Pastarųjų atsakomybė — **kūrybos vaisiaus potencialumui suteikti faktinės įtakos kultūros istorijoje galimybę:** atrinkus nuo kūrybinio potencialo neturinčiais rastų veikalų, vertingaisiais pripažintuosius paskleisti bendruomenėje, perduoti ateinančioms kartoms ir atverti kitų tautų kūrėjams.

Čia ir glūdi visiškai teisėtas ir esminis kūrėjo ir kūrybos bendruomenintojo **perspektyvų skirtingumas:** jei kūrėjui tegali rūpėti, kaip atrasti tiksliausias priemones savo individualios tiesos išsakymui, tai kūrybos bendruomenintojo dėmesys priklauso visam ateities kultūrinės ir socialinės istorijos vyksmui. Kūrybos bendruo-

menintojo uždavinys yra kūrinyje matyti ne asmeninę tiesą, bet objektyvią ateitį. Jis turi pramatyti, kas ateities kūrėjų tarpe išliks — arba jo darbas ir jo — specializuoto vaidmens kultūros istorijoje vykdytojo — egzistencija bus likę nenaudingi.

Nėra, gal būt, beviltiškai neatleistina — nors juokinga — kūrybos bendruomenintojų klaida "pripažinti" tai, kas kūrybinės tradicijos vėliau bus atmesta. Pripažinimai visada provizoriniai — galimi ateityje keisti. Neįvertinimo klaida gali būti kur kas skaudesnė, negu entuziastiškas pervertinimas. Kritikos ar abejingumo "nužudytas" kūrinys gali nebeatšaukiamai pradingti iš istorijos, nepalikęs įnašo, kuriam jis — gal tiktai vėlesnėse aplinkybėse — galėjo būti pajėgus. O tai jau drastiška klaida!

5. KŪRĖJAI KAIP SPRENDĖJAI

Priimdami aukščiau apibrėžtąjį kūrybiškumo kriteriją, išreiškiame savo įsitikinimą, kad kultūrą kuriančiųjų bendruomenė — kaip kiekviena rimtesnė profesija savo kompetencijos srityje — pati yra galutinis sprendėjas, kas kūrybiška ir kas ne. Ką kuriančioji tradicija priima ir kuo ji remiasi, tai ir yra kūrybiška. Ne kurio nors laiko kūrėjai, riboti jo perspektyvomis, bet per visą istorijos tėkmę **bendradarbiaujanti kuriančiųjų bendruomenė** tuo, ką ji priima, apibrėžia konkrečiąją kūrybiškumo reikšmę.

Kol istorija nėra baigta, tol, suprantama, kūrybiškumo kriterijas savo konkrečiu turiniu palieka atviras kūrėjų perkainojimams, išreiškiamiems tuo, ką jie pasirenka ir ką atmeta savo pačių kūryboje. Tačiau kas ilgesnėje laiko perspektyvoje pačių kūrėjų tarpe išlieka, tai provizoriškai gali būti laikoma atitinkančiu esminius žmogiškus reikalavimus, statomus menui.

Jei kiekvienas kūrėjas, atskirai paimtas, reiškia subjektyvius savo paties — ir savo ribotos aplinkos — reikalavimus, tai, kultūrinėje tradicijoje išlikusius kū-

rėjus suėmus drauge, galima juos laikyti kolektyviai atskleidžiančiais tai, kas mene reikšminga žmogui aplamai, vadinasi, kas jame **objektyviai** reikšminga. Meno **kūrėjas** juk nėra kažkas atskirta nuo **žmogaus**; atvirkščiai, jis intensyviau pergyvena žmogaus apskritai santykį su menu. Kūrėjų visuma savo sukauptais estetiniais pergyvenimais gali būti laikoma itin išryškintu būdu atskleidžianti tas psichologines būtinybes, kurių savo fizinėje būtyje pasigesdamas žmogus aplamai ieško meno, — randamo, kaip antropologai tvirtina, kiekvienoje, net primityviausioje bendruomenėj, vadinasi, visuotinai žmogui reikalingo.

Panašiai būtume linkę analizuoti ir moralinį kūrybiškumą, tačiau tai tepalieka uždavinys kitam kartui.

6. KŪRYBIŠKŲJŲ PERIODŲ ŠALTINIAI BENDRUOMENĖJE

Kultūros istorija liudija, kad tai, kas laikoma didžiaisiais meno kūrybiniais pasiekimais, nėra vienodai išsidėstę istorijos tėkmėje, bet greičiau susikaupę tam tikrais periodais tam tikrose bendruomenėse, kaip, pavyzdžiui, penktojo šimtmečio pr. Kr. Graikijoje, šešiolikto ir septyniolikto šimtmečio Vakarų Europoje, devynioliktojo amžiaus pabaigos ir dvidešimtojo pradžios Vokietijoje ir Prancūzijoje. (Plg. A. Kroeber. **Configurations of Culture Growth**). Yra buvę atskirų individų, sužėrėjusių ir šiaip jau tamsokoje padangėje — Dantė, Donelaitis, — tačiau, aplamai imant, sietynai — kūrybiškieji sambūriai — koncentruojasi periodais ir neretai vieni nuo kitų atsiskiria palyginti mažakūrybiais laikotarpiais.

Natūralinėmis priežastimis šie kūrybiškumo susikaupimai atskiruose laikotarpiuose negali būti išaiškinti. Nėra pagrindo prileisti, kad kūrybinį veikimą iš organizmo vidaus apsprendžią biologiniai (genetiniai) veiksniai istorijos tėkmėje išsidėstytų šitokiais pat susikaupimais tam tikruose perioduose, užuot per šimt-

mečius vienodai tekėję.

Kūrybiškumo susikaupimų tam tikruose perioduose priežasčių tenka ieškoti bendruomenės organizacijoje ir jos vertybėse, kiek šiedu veiksniai veikia jos nariuose esantį, biologiškai pagrįstą kūrybinį potencialą, jį skatindami arba užgniaužd ami. Bendruomenės organizacija ir jos vertybės kinta, kai natūralinė talentų distribucija, reikia manyti, lieka palyginti pastovi. Jeigu vienais periodais talentai prasiveržia nepraeinančios reikšmės kūrybiškumu, o kitais pranyksta be didesnės žymės, priežasčių čia tenka ieškoti ne tiek juose pačiuose, kiek jų bendruomenėje.

"Ir štai problema, kurią turėtume studijuoti — bendruomenės pavidalų ir meno pavidalų santykiai, gyvybiškumo tekėjimas iš organizacijų į individus, kūrybinės veiklos gimdymas grupėje, tarp žmonių ir sambūrių. Kai apsvarstysime visus šių problemų aspektus — klimatinius, etninius, ekonominius, socialinius, — tada, gal būt, būsime įgalinti duoti tiesioginės paskatos ir padrąsinimo menams", (Herbert Read).

NEORNAMENTUOTOS KALBOS GENERACIJA

ALGIMANTAS MACKUS

I

Pabudintas Viešpaties Angelo,
dairaus į koplyčios vitražą:
veidas Viešpaties Angelo, —
angele, — juoda ir žalia,
angele, amžiną atilsį.

Miegosiu per Viešpaties Angelą,
miegosiu per koplyčios vitražą,
per veidą Viešpaties Angelo,
per, angele, juoda ir žalia,
per, angele, amžiną atilsį.

Žalias, angele, kraštas,
žalia išdalinama žemė
rauda, angele, amžiną atilsį, —
tai gimdančios gieda ir gieda,
tai, angele, juoda prieš miegą.

II

tai įtampos kupinas laikas
tai patvirtintas netikrumas
tai šauksmas išklydusios generacijos
tai ieškojimas motinų gimdymų

tai pirštai ant vėstančio kūno
tai išdidumas prieš kojų mazgojimą
tai šauksmas išklydusios generacijos
tai atšauktas prisikėlimas

tai laikas mirties nepaaiškintos
tai laikas netikslaus gimdymo
tai šauksmas išklydusios generacijos
tai laikas neornamentuotos kalbos
tai laikas neaprengto žodžio.

MONOLOGAS

— Ką nešu stikliniam karste?
— Surinkau visus daiktus
— Turėtus anuomet.
— Šaknis įleido.
— Mirę daiktai manin.
— Nenusimesi aštraus, mirusio svorio?
— Kai žmogus nebeturi ko laidoti, — jis tampa vienas.
— Būk.

LITANIJA

Amžinas gedulas
pelėsių žaliuojantis kvapas
amžinas gedulas
šilti mėnesienos žingsniai
prieš išlyjančią kūnų aistrą
amžinas gedulas
suplėšytas netikrumo voratinklis
amžinas gedulas
įsivaizduotas nemirtingumas
prieš kaupiantis sniegui
amžinas gedulas
tėve amžinas gedulas
prieš visa kas su pradžia
prieš visa kas be pradžios
amžinas gedulas
prieš amžiną Dievą
amžinas gedulas
prieš mazochistišką tylą
amžinas gedulas
amžinas amžinas amžinas

Į APVALIĄ SPALVĄ

Žmogišką išdidumą —
kampuotą vėją
žaliuose krūmokšniuose,
rausvuose agrastų ovaluose
prieš kraujo sukrešėjimą, —
atleisk.

Žmogišką vienatvę —
negrįstoj gatvės linijoj
riedantį kaimiečio vežimą
su grūdais iš gimtojo derliaus
prieš žiemos šalną, —
atšauk.

LIETUVOS
NACIONALINĖ
MOKSLO
BIBLIOTEKA

Neornamentuotą kalbą —
išsunktą akių mėlynumą,
užgriautą žaislų apvalumą
prieš dangaus sulėtėjimą, —
užgniaužk.

Generacijos neapykantos —
kliedinčios vaikystės,
pamišimo dėl duonos,
geltonų plaukų,
prižarstytų apkaso druskos, —
nebeatimk. Per vėlu.

III

Už kieno nuodėmes
protėvių mirštanti
kalba? — Už mūsų sopulius —
aštri, neišnyksianti
vaikystė. — Sopulio valanda,
būk gailestinga:
ledu ir akmeniu, vaikystė,
sninga ir sninga.

Atsiklaupsiu sniego litanijoj:
motinos lūpom išpažintą
nusimazgoti vaikystę.
Nepailstantis meilės kalbėtojau!
Kryžium puola karta
ant žemės pažadėtos.

Kartą sunaikinsi,
besąlyginis Viešpatie,
atsiminimu įsišaknijusio miesto.
Amžinai sopulingoji
ledu ir akmeniu —
sninga, sninga ir sninga.

MALDA

Mažos metrikos
protėvių raštuose
mirštančią kalbą
vaikystės miestui!

Nemirusią kalbą
protėvių raštuose
prisikėlimo Dieve
besąlyginis Viešpatie!

HERMETIŠKOJI DAINA

Mano protėvis mirė badu,
Nežinau už ką keršijo žemė.
K. Bradūnas

I

Į avilį nebelėk,
medaus nebenešk,
bitele pilkoji;

koris išvalgytas,
avilys išdraskytas,
bitele pilkoji;

sudegink sparnus,
geluonį įleisk,
bitele pilkoji;

valandėlę gyvenk,
ir ramios tau mirties,
bitele pilkoji.

II

Mano mergaitė ramiai nubrido per sniegą.
Kapai buvo arti —
ji nespėjo pažinti liūdesio.

Mano mergaitė buvo jauna.
Karstą pakasiau aš —
jinai — nepatyrė vienatvės.

Kalbėjau su karsto medžiu,
ir mergaitė atsakė
tikėjusi prisikėlimo tiesa.

III

Maitinuos savimi:
sąnariams — kondoras,
sąnariams esu hiena.

Skausmą dedikuodamas sau,
sapnuoju homoseksuališkus angelus,
lesbijaniškas šventąsias.

Į ugnį —
kraują draskomų sąnarių —
paneriu galvą.

Raukšlėmis vinguriuoja sliekas,
akimis puola vėsa
hermetiškan ritualinin indan.

Basais sandalais
braido aukštom pusnim
anapus prisikėlęs Dievas.

IV

Kai pavargęs nuo prisikėlimo,
Kristau, ieškosi poilsio, —
aš būsiu patogus karstas:

kondoras stiprus, hiena alkana.
sąnariai įskausminti
iki neskausmo.

V

Kur eiti — nebėra.
Iš visur sugrįžau neišėjęs.

Naktimis ieškau
gimtųjų namų.

Jeigu surasčiau gimtuosius namus, —
užsklesčiau duris:

niekas manęs iš jų neišneš
nė karste, nė mirty.

VI

Gėda ir širdgėla įraudina skruostus.
Prakeiktoji karta!
Mėlynos melodijos generacija!

Jaučiu: galėčiau žudyt
šitoj beprotiškoj žemėj,
šitam skausmo klane,
dusdamas savo alsavime,
pateisindamas neapykantą,
šitam skausmo klane,
šitoj beprotiškoj žemėj
galėčiau žùdyt.

Sustingęs tyliam nuogume,
galėčiau dainuot
praeinančių apsirengimą.

Tik kad nebūčiau toks kvailas,
kad naktimis neieškočiau namų
visai prakeiktai, išklydusiai generacijai,
kad nesapnuočiau homoseksuališkų angelų,
lesbijaniškų teresėlių:

tokioje tremtyje
būčiau per silpnas
net neapkęsti.

VII

Mano mergaitė ramiai nubrido per sniegą,
Bitele pilkoji, į avilį nebelėk —
avilys išdraskytas, koriai išvalgyti;
nesibaigiantis kartos prakeikimas —
be atvangos, be poilsio iš niekur į niekur.

MELSKIMĖS, VASARA ARTINAS

Jeigu aš būčiau Dievas,
jeigu aš būčiau Dievas tėvas, Dievas sūnus ir Dievas
šventoji dvasia, —
aš būčiau kūnas, geriąs džiaugsmo ežerus
ir minkštą naujagimių angelų pieną.

Jeigu aš būčiau Dievas,
jeigu aš būčiau Dievas tėvas, Dievas sūnus ir Dievas
šventoji dvasia, —
jeigu aš būčiau Dievo tėvo vardu ir šventosios dvasios
vardu:

melskis už mus, Išganytojau, —
išklydo kaimenė,
neišgaląstos piemens žirklės,
o vasara artinas.
Melskis už mus, malonės pilnoji, —
karšta vasaros saulė —
guolis sielai tavai,
gimusiai iš kūno.

Jeigu aš būčiau Dievas,
jeigu aš būčiau Dievas tėvas, Dievas sūnus ir Dievas
šventoji dvasia, —
aš būčiau indas, pripildytas žmogiškos meilės,
aš būčiau indas kupinas peilio, sklidinas miego.

Melskis už mus, Išganytojau,
kad peilio ašmenys būtų kieti,
kad ranka būtų tikinti
į aukos nemirtingumą,
į Dievo trejybę.

JURGIS ŠAPKUS,

tapytojas ir skulptorius, gimė 1928 m. balandžio 24 d. Panevėžyje. Mokėsi Freiburg'o (Br.) École des Arts et Métiers, München'o Kunstakademie ir Čikagos School of the Art Institute. Dalyvavo keliaujančiojoje jaunųjų dailininkų parodoje, Liet. Studentų Santaros rengtoje, Detroite, Urbanoje, Clevelande, Čikagoje, Bostone, Philadelphijoje, New Yorke, 1955-56 m.; Willistead galerijoje, Windsore, 1956 m.; Collegiate, Niagara Falls, 1957 m.; Exhibit Momentum, Čikagoje, 1956 m.; pasaulinėje lietuvių meno parodoje, Riverside Museum, New Yorke, 1958 m.; Stuttgart'e 1959 m. ir kitur. Darė dekoracijas Čikagos lietuvių teatrui ir skulptūras šv. Kryžiaus bažnyčiai Čikagoje. Pagrindinis objektas šviežioje ir spontaniškoje Šapkaus kūryboje — žmogaus būtis. Žmogiškosios problemos yra kūrėjo išgyvenimai.

Anelės galvutė. Skulptūra.

Svetima žmona.
Piešinys.

Pajūryje.
Akvarelė.

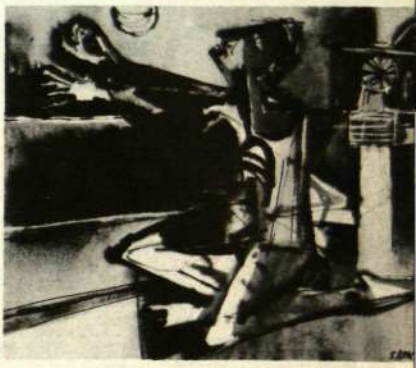

Malda Nr. 5.
Akvarelė ir tušas.

Baro muzikantai. Tušas.

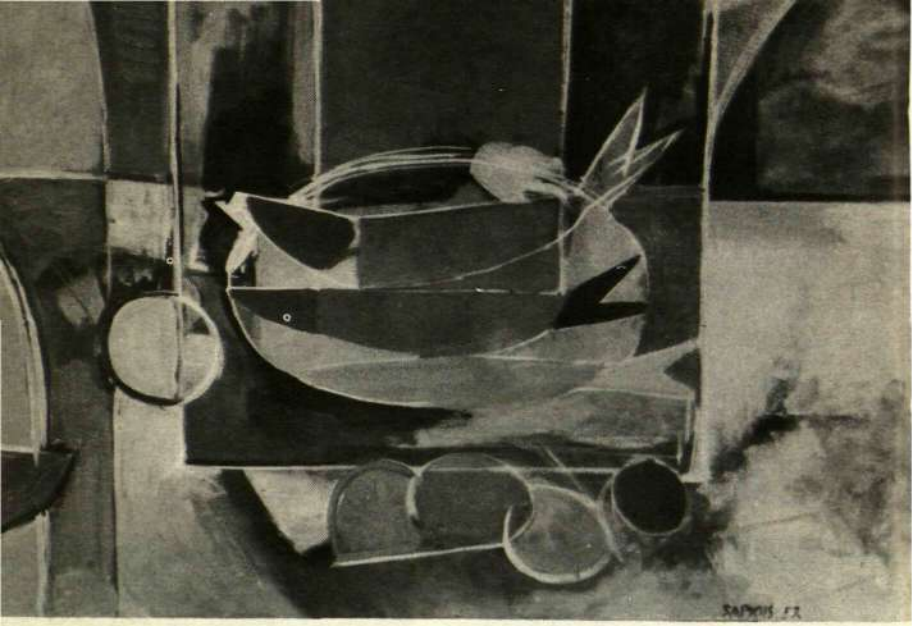

Muzikuoja. Tušas.

Intelektualas Nr. 7. Akvarelė.

Naturmortas.
Aliejus

Studentai. Tušas.

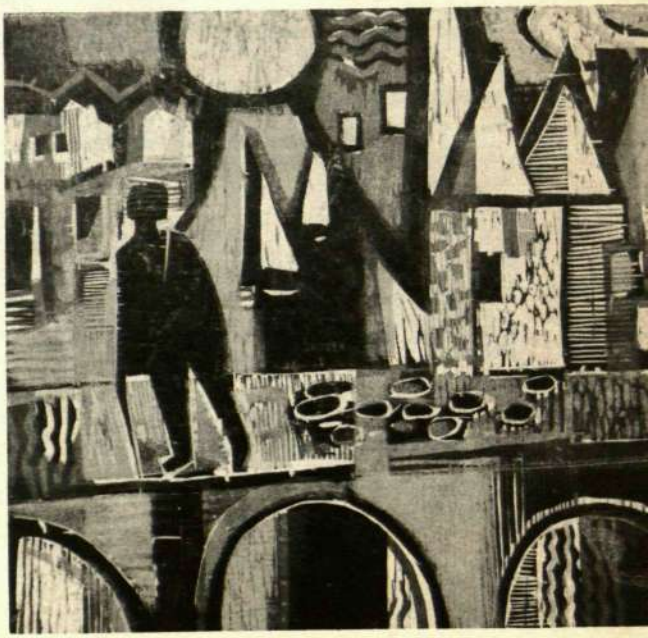

Tilias senamc mieste.
Medžio raižinys.

Kazys Binkis

Literatūrinis portretas*

KOSTAS OSTRAUSKAS

Ir šiandien jį matau; majestotišką, juodą, kaip Edgar Poe juodvarnį...
J. Aistis, "Apie laiką ir žmones," p. 39

Aš Binkio niekad nesu matęs, tačiau kažkodėl tikiu J. Aisčio žodžiams: majestotiškas, juodas, kaip Edgar Poe juodvarnis... Ir gailiuos, jeigu tik dera žmogui gailėtis to, kas buvo ne jo gadynėje. Gailiuos jo nematęs ir nepažinęs, nes tai būta tikrai šaunios ir įdomios asmenybės.

Dar jam gyvam esant, sklido apie jį būtos ir nebūtos linksmos istorijos. Štai kad ir tokia, kurią pasako-

*) *"Santaros" penktajame visuotiniame suvažiavime skaityta paskaita, perredaguota ir papildyta.*

ja J. Aistis (**Apie laiką ir žmones,** p. 27). Kartą jis lankėsi Binkio nugyventame ūkyje. Beviešint,

> **susėdus vakarieniauti, užėjo būrys lietaus ir per lubas pradėjo lašėti ant staltiesės ir į lėkštes. Iš karto jis (Binkis) nekaip pasijuto, bet valgė sau ir nepaisė. O lietus savo: lyja nuo lubų, kaip lauke. Pakėlė jis galvą, pasidairė ir kreipėsi į žmoną: "Zosyte, ar tu nepajieškotum kur kokio skėčio, ar ką?" Nieks, net vaikai nesijuokė. Ir nuotaika buvo sunki... Galop Binkis atsistojo ir olimpiškai ramiu balsu pasakė: "Pajieškokim kur kokios vietos, kur nelaša, ir palaukim, kol lietus praeis." Sūnus atsiliepė: "Tėte, kad jau lauke nelyja!" Tas vėl ramiai atsakė: "Tuo geriau — jei lauke nelyja, tai ir troboj greit nustos."**

Tiesa, ne visos tos istorijos patikimos. Šiandien, eilei metų nuo Binkio mirties nuriedėjus praeitin, dažnai nežinai, ar iš tikrųjų nutiko taip, kaip pasakojama, ar ne. Tuo labiau, kad kai kurias tų istorijų sakoma, pats Binkis į svietą paleidęs, nes mėgdavęs ir iš savęs pasijuokti. Keista. Juk dar tokie neseni laikai, dar paties Binkio kai kurie pažįstami ir artimi bičiuliai tebėra mūsų tarpe, o štai kai kurių istorijų jau ir negali suvest galų.

Žinoma, nėra labai svarbu, ar iš tikrųjų buvo taip, kaip kurioje nors abejotinoje istorijoje pasakojama, nes juk tai tik smulkmenos, tiktai žmogaus gyvenimo akimirkos. Tačiau, antra vertus, vis dėlto reikšminga, kad tokios istorijos — kai kurios tikros, kitos jau sukurtos — apskritai buvo pasakojamos. Reiškia, jog kurio nors nutikimo turinys galėjo būti perdėtas, o gal net ir išgalvotas, tačiau pati istorija buvo vis tiek teisinga ta prasme, kad ji daugiau ar mažiau atitiko Binkio charakterį, jo nuotaikas ir veiksmus.

Žodžiu, linksmo būta Binkio. Linksmo, bet ne vulgaraus. Tiesa, pasitaiko jo plunksnai priskiriamų necenzūriškų posmų, — žmonių lūpose, ne ant rašto, — kurie gerokai užgautų ne vieną ausį. Tačiau jų maža. Apskritai tariant, nors ir linksmas, Binkis buvo orus, gana

išdidus, beveik aristokratiškas. Tad ir jo bohemiškas polinkis buvo gana nuosaikus, neišeinąs į lankas. Nemėgo jis ir kada kiti peržengdavo ribas. Imkim kad ir tokį atvejį. — Kaip ir dažnas padorus žmogus, Binkis mėgo išgerti. Tačiau štai kas nutiko, kai jis kartą susidūrė su feljetoniste Liūne Janušyte, kuri, drūčiai stokodama moteriško grožio, paprastai stengdavosi atsigriebti kitomis priemonėmis. J. Aistis pasakoja (**Apie laiką ir žmones,** psl. 35-36):

> **Buvo Ukmergėje literatūros vakaras. Nuvažiavom, atskaitėm ir manėm nakvoti, bet Liūnė Janušytė per anksti ant kamščio užmynė ir šokių salėje ji sau viena pradėjo naują literatūros vakarą. Binkiui tai nepatiko. Išsikvietė jis ją į koridorių ir, žodžių medvilnėn nevyniodamas, pasakė jai tiesą į akis, tai yra, kad girta, kaip vežikas, kad šiokia ir tokia, ir taip toliau. Bet ta, ar alkoholio, ar garbės apsvaiginta, jam atkirto: "Aš ne maža mergaitė, o tu ne mano tėvas, ir kas tau darbo — darau, ką noriu." Binkis pasikvietė mane ir Miškinį ir sako: "Negaliu žiūrėt į tą paleistuvę — važiuojam namo!" O mums kas; jei važiuojam, tai važiuojam. Ir išvažiavom.**

Taigi, Binkis neatlaikė.

Šios istorijos čia pasakojamos ne tam, kad linksma būtų (nors ir tai ne pro šalį), tačiau štai dėl ko. Kiekvieno rašytojo kūryba turi autobiografinį (plačiai jį suprantant) pradą, o kai kurių charakteris ir gyvenimas yra ypač glaudžiai susiję su jų kūriniais. Taip ir su Binkiu. Jo giedra nuotaika bei sąmojus ryškiai atsispindi kūriniuose, ypatingai humoristinėse poemose.

Savo charakteriu ir lakiomis mintimis Binkis paveikė ne vieną to meto, ypač jam artimesnį, pradedantį rašytoją. Kai kuriems jo asmenybė taip imponavo, jog galima net teigti, kad jeigu jis ir nieko nebūtų parašęs, jo svoris ir įtaka mūsų literatūriniam gyvenime vis tiek būtų jaučiama. Šiuo atveju jis primena tuos prancūzų bohemiškuosius intelektualus, kurie, nors ir turėdami didelių kūrybinių gabumų, patys dažnai beveik

nieko nesukuria, bet, apsupti kurioje nors Paryžiaus kavinėje ar restorane jaunųjų gerbėjų būrelio, savo šnekomis juos inspiruoja, uždega ir nejučiom apdalina kūrybinėmis mintimis. Šia prasme Binkis yra labai daug prisidėjęs prie bendrojo mūsų to meto literatūrinio gyvenimo judrumo. Jo įtaka, aišku, turi ir gilesnes šaknis, — jis veikė ir savo kūryba, ypač lyrika. Tad J. Aistis, šiaipjau kitokios krypties poetas negu Binkis, pagrįstai išreiškė ne tik savo, bet ir ne vieno kito tuo metu jauno lyriko mintį, sakydamas, jog jam Binkis "tada buvo patsai Helikonas, pati mūzų buveinė", Binkis, ne kuris kitas, "buvo ateinančių stabas" (**Apie laiką ir žmones**, psl. 14, 20).

Dvidešimt aštuonerių metų Binkis davė štai kokią autobiografiją (**Vainikai**, psl. 213):

> **Iki 14 metų gyvenau Gudelių sodžiuj, teisingiau parovejy ir šilely. Grybaudavau, žuklaudavau, jodavau nakties, o žiemą gaudydavau sniegenas ir dagiliukus ir vėl juos paleisdavau, nes gryčia kartais prieidavo smalkumo ir paukščiukai "pasigerdavo".**
>
> **Su vaikais retai tesimušdavau.**
>
> **Prieš kiaulių ir galvijų ganymą buvau griežtai ir principiniai nusistatęs, kad nevaržyt gyvuliams laisvės.**
>
> **Be galo mėgdavau gaisrus ir vaidinuoklius, kurių savo akim daugybę esu matęs. Užtat iki šiol šventai tikiu, kad vaidenas.**
>
> **Sodžiuj turėjau nekokią renomė, kuri net iki šiol nepasitaisė. Praminė mane "vėjavaikiu". Toksai vardas man be galo patikdavo, nes vėjui jau nuo mažų dienų pavydėdavau.**
>
> **Knygų gaudavau iš tėvelio ir iš Papilio klebono kun. Prialgauskio bibliotekos. Vienažinskio dainos, Robinzonas Kruzo ir Šventųjų Gyvenimas buvo geriausi mano jaunystos draugai.**
>
> **Kitus 14 metų "mokiaus"... Buvau įvairiose mokyklose, pradedant Papilio liaudies mokykla ir baigiant Berlyno universitetu, bet nė vienos nebai-**

giau, išskyrus vieną — gyvenimo mokyklą, kurią pasiryžęs esu eit iki grabo, t. y. kol pabaigsiu.

Dalyvavau įvairiuose "judėjimuose", užiminėjau įvairiausias vietas ir galų gale įsitikinau, kad tėvelis teisingai vieną kart yra pasakęs, kad iš manęs nieko gera neišeisią. Bet, tiek to.

Pirmą kart gimiau 1893 m., mirti, kiek pamenu, nė karto visiškai nenumiriau.

Autobiografija gana manieringa. Tačiau nieko nuostabaus — tokia tada buvo mada: dažnas jaunas rašytojas tuomet kalbėjo, jog gimė per apsirikimą, be jo valios ir sutikimo, dar tebėra gyvas, nes nenumirė, ir t. t. Binkio charakteriui tokia maniera, galima sakyti, net ir tiko.

Jokių mokslų jis iš tiesų nebaigė. Aukščiausiai nusikasė, kaip pats pasisako, iki Berlyno universitęto, kur, gavęs valstybinę stipendiją, 1920-23 metais klausė su pertraukomis literatūros ir filosofijos paskaitų. Tačiau ir šioji jo mokslų aukštybė nėra visai grynas pinigas. Faktiškai Binkis ne tiek studijavo, kiek studentavo. V. Krėvė, kuris knygų leidimo reikalais tuo metu dažnai lankydavosi Berlyne, pasakojo, jog Binkį nuolat galėdavai užtikti rusų emigrantų restorane "Medved" ("Lokys"). Anot V. Krėvės linksmos, bet ne visai be pagrindo, pastabos, Binkio studijų Berlyne nauda buvusi ta, kad ten, "Medved" restorane, jis, geriau negu anksčiau pramokęs rusiškai.

Grįžęs į Lietuvą, iki mirties jis neturėjo jokios pastovios tarnybos ir, kaip labai retas kuris mūsų rašytojas, gyveno tik iš rašto.

Rašyti Binkis pradėjo gana anksti. Tačiau kūrybinis jo palikimas, palyginti, mažas. Mat, nors rašė jis lengvai ir greitai, tačiau rašyt nemėgo. Antra vertus, kad ir negausiai, jis pasireiškė įvairiuose žanruose. Be to, buvo literatūrinių leidinių redaktorius — paruošė poezijos antologijas **Vainikus** (1921), **Antruosius Vai-**

nikus (1936), liaudies dainų rinkinį **Dainas** (1922); taip pat nemaža vertė — išvertė keliolika A. Puškino eilėraščių, jo **Mocartą ir Saljerį, Akmeninį svečią** ir **Puotą maro metu, Eugenijaus Oniegino** pradžią, kelis A. Mickevičiaus ir E. A. Poe eilėraščius, pluoštą H. Heinės eilėraščių, **Fausto** ir **Aidos** libretus ir kt. Pagaliau ypač daug dirbo publicistikoje — rašė įvairiais klausimais spaudoje, parengė (kartu su P. Taruliu, t. y. J. Petrėnu) monografiją **Vilnių** (1923), išspausdino knygeles **Kaip Vytautas Didysis sutriuškino kryžiuočių galybę** (1930), **Antaną Smetoną** (1934), **Motiejų Valančių (1935), Naująją Lietuvą** (1938) ir kt. Būdinga, kad šie leidiniai sudaro didelę Binkio raštų dalį. Tai gana įdomu, nes juk rašymui jis nebuvo paslankus. Tad kodėl tiek laiko buvo paskirta šiems publicistiniams raštams? — Visų pirma tenka pastebėti, jog vėjavaikiškas, tiesiog bohemiškas Binkis buvo ir plačių visuomeninių polinkių bei interesų žmogus: jis domėjosi įvairiais gyvenimo įvykiais, juos vertino ir pats daug kur dalyvavo. Todėl tokia publicistinė tematika jam, toli gražu, nebuvo svetima. Tačiau vis dėlto pagrindinė minėtų knygų parašymo priežastis buvo, atrodo, noras sugriebti kiek daugiau pinigų. Binkis mėgo plačiai, gana aristokratiškai gyventi. Ypač jį traukė noras šauniai įsikurti ūkyje. Tačiau jokiu būdu ne ūkininkauti! Kartą, įsigijęs vieną ūkį, džiaugėsi J. Aisčiui (**Apie laiką ir žmones,** psl. 27-28), jog, girdi, tai esąs idealus ūkis, apie kurį jis visą gyvenimą svajojęs: "Žemės tik septyniasdešimt hektarų ir visa... nedirbama!" Tik medžiok, meškeriok ir grybauk! Taip "ūkininkaudamas", jis nugyvenęs, berods, tris ar keturis ūkius ir dvarą — su trisdešimt septynių kambarių rūmais ir kelių dešimčių hektarų parku. Tokiai "gaspadorystei", žinoma, reikėję pinigų, nes antstolis nuolat ant kulnų lipęs. Tad štai, tokių reikalų verčiamas, Binkis ir ėmėsi minėtųjų knygų, kurios, išleistos dideliais tiražais, davė nemažą honorarą. Žodžiu, tai buvo daugiausia raštai patenkinti

jo plačiamostėms gyvenimo užgaidoms.

Literatūrinį Binkio palikimą sudaro lyrika, humoristinės poemos, eiliuoti kūrinėliai vaikams ir kelios dramos.

Pradėjęs kūrybinį darbą prozos vaizdeliais (pirmieji buvo išspausdinti Viltyje 190), Binkis netrukus perėjo į lyriką ir dar prieš Pirmąjį Pasaulinį karą ir jo metu parašė pluoštą eilėraščių, kurie sudarė pirmąjį jo rinkinį — **Eilėraščius** (1920). Jame tebuvo tik netoli trisdešimties eilėraščių, tačiau kiekvienas apgalvotai atrinktas. Šiame rinkinyje jau skambėjo mūsų poezijoje nauja gaida — estetinio polinkio grynoji, tyroji lyrika. Tiesa, bendras rinkinio veidas buvo dar gana tradicinis, tačiau, iš kitos pusės, Binkis jau ieškojo ir surado naujesnių formų bei poetinės išraiškos priemonių, kūrybiškai panaudodamas liaudies dainų stilistiką:

Aš surinksiu aliai vieno
Visus pievų žiedelius
Iš nupiauto rytą šieno
Ir svirnelio kampelius
Jų galvutėms išdabinsiu.
O kai grįš jis iš lankos
Ir prie kiemo apsistos,
Aš jį tyliai prakalbinsiu
Ir svirnelin pavadinsiu —
Atsikvėpti nuo kaitros.

("Gėlės iš šieno")

Jo paties žodžiais tariant, tie eilėraščiai "gimė sodžiuj, tenai norėtų ir grįžt". Nors rinkinio skambumui kiek pakenkė gana gausūs bendrinei kalbai svetimi kirčiai, atsiradę Binkio gimtosios tarmės įtakoje, tačiau, nežiūrint to, rinkinys yra labai muzikalus, forma grakšti, lankstus ir plastiškas vaizdas ir įvairus ritmas. Beveik kiekviename eilėraštyje jaučiama formos virtuoziškumas, ypač trioletų cikle vad. "Utos":

Vien tik mėlyna akyse, —
Žemėj, ore ir danguj
Daugiau nieko nebmatysi, —
Vien tik mėlyna akyse...
Užsimerksi, pamąstysi,
Nusijuoksi... O paskui —
Vien tik mėlyna akyse, —
Žemėj, ore ir danguj...

("Rugiagėlės")

Eilėraščiai užėmė reikšmingą vietą mūsų poezijoje. Tai buvo, šalia Sruogos ir Putino, vienas gaiviausių balsų tuometinėj pomaironinėj lyrikoj. (Reikia pasakyti, kad ir mūsų kompozitoriai, — šiaipjau nepasižymį ypatingu skoniu, pasirenkant poetinius tekstus muzikinei kūrybai, — negalėjo nepastebėti šio rinkinio muzikalumo ir gausiai jį panaudojo savo dainoms, ypač J. Gruodis, V. K. Banaitis ir V. Jakubėnas. Greta Maironio **Pavasario balsų,** tai yra bene daugiausia kompozitorių dėmesio susilaukęs mūsų lyrikos rinkinys).

Tačiau, net ir pasiekęs **Eilėraščiais** nemažų kūrybinių laimėjimų, Binkis toj pačioj vietoj neliko stovėti. Tai, iš dalies, būtų buvę priešinga ir jo charakteriui, nes jis buvo kraštutinumų ir nuotaikos žmogus. Daug nelaukęs, jis padarė savo lyrinėje kūryboje staigų "salto mortale". Buvodamas Berlyne, Binkis arčiau susipažino su moderniąja lyrika ir, užsidegęs jam būdingu entuziazmu, sukėlė visai naujus vėjus ne tik savo, bet ir apskritai lietuvių poezijoje. Tai buvo vad. "Keturių vėjų" sąjūdis, kurio pagrinde glūdėjo rusiškoji (majakovskinė) futūrizmo kryptis ir, iš dalies, ekspresionizmas. Binkis buvo šio sąjūdžio įkvėpėjas ir vadas, jis davė toną:

Ne mums pataikauti nabašninkų manijai
Ir svarstyt poezijos mirusius atomus.
Metam "sudie" sušukuotai kompanijai
Ir žengiam jauni į gyvenimo platumas.

Kam nenubodo su mūzoms laižytis,
Teverda sau lyriką.
O mums pasaulis daiktais pražydęs
Širdyse mirga.
(100 *pavasarių*: "Išsirikiavo senatvė")

Binkiui iš paskos sekė kiti keturvėjininkai, puldami nusistojusias kūrybos ir gyvenimo tradicijas, pajuokdami ir atmesdami romantinę, estetinę ir simbolistinę kūrybą ir įvairiausiomis eksperimentinėms priemonėmis "gamindami literatūrą" apie mašinos bei moderniosios civilizacijos pulsą, kviesdami griauti iš pagrindų senąjį pasaulį ir jo vieton statyti naują ir t. t., ir t. t.

Tokio maždaug turinio ir nuotaikos buvo antrasis Binkio lyrikos rinkinys — **100 pavasarių** (1923, antroji laida 1926). Kaip ir pirmasis, jis nedidelis — vos apie dvi dešimtys eilėraščių. Tačiau tai reikšmingiausias keturvėjininkų įnašas mūsų literatūron. Tiesa, šiame rinkinyje gana ryški formalinė Majakovskio įtaka. Vienok Binkis savo veido, toli gražu, nepraranda — ir futūristinė jo kūryba yra savitai binkiška. Čia, atrodo, turėjo reikšmės ir tai, kad Binkis, ne taip kaip kai kurie kiti keturvėjininkai, išsisaugojo perdėtai nenatūralių, visiškai dirbtinių kraštutinumų ir nepasidavė aklai manierai. Todėl neatsitiktinai randame rinkinyje ir tokių eilėraščių, kaip štai populiarusis "Vėjavaikis":

Pasikinkęs jauną vėją,
Vėtrą šaunią apkabinęs,
Leidžiuos per padangių plynes
Su pavasariu lenktyniais.
Gulbės — kelią!
Gervės — kelią!
Debesų keliu didžiuoju
Aš važiuoju!

Tai ne tiek futūristiški, kiek šiaip sau "vėjavaikiški", nerūpestingos ir gaivios nuotaikos posmai.

"Keturių vėjų" sąjūdis turėjo didelės reikšmės mūsų literatūrai. Nors ypatingai svarių kūrinių jis neda-

vė, tačiau, pasipriešinęs tradicijai ir rutinai, gerokai išjudino literatūrinį gyvenimą, įnešė naujų kūrybinių formų, šviežių ekspresyvių poetinių priemonių ir tokiu būdu žymiai prisidėjo prie tolimesnės mūsų poezijos raidos. Gi Binkis, to sąjūdžio įkvėpėjas ir spiritus movens, suvaidino šiuo atveju itin svarbų vaidmenį.

Tačiau Binkis nebūtų Binkis: kaip greitai jis keturvėjiškumu užsidegė, nemažiau greitai ir perdegė; pats sąjūdį pradėjęs, jis vienas pirmųjų nuo jo ir nutolo. Be jo netrukus nustojo pūtę ir "Keturi Vėjai". O Binkis nuėjo dar toliau: **100 pavasarių** buvo paskutinis jo lyrikos rinkinys. Galimas daiktas, kad jį paveikė gana šalta (kartais net pajuokianti) **100 pavasarių** sutikusi kritika ir, pagaliau, gal ir patį rinkinį lydėjusi nesėkmė. A. Miškinis teigia ("Pokalbis su per pusę už mus jaunesniais", **Literatūra ir Menas**, 1958, Nr. 42, p. 2), jog nors **100 pavasarių** pasirodė 1926 m., tačiau faktiškai "tai jau buvo antrasis leidimas. Pirmasis buvo išspausdintas prieš kelerius metus (t. y. 1923 — K. O.) ir puošniau, bet leidėjas neturėjo lėšų išpirkti knygos iš spaustuvės. Tada tiražas ir buvo spaustuvininko paleistas makulatūrai — vyniojimui; kurį laiką šį gana gražų **100 pavasarių** leidinį buvo galima nusipirkti už centus Šiaulių turguje..." Antrą vertus, šios prielaidos gal neturi jokio pagrindo: būdamas kūrybinis nenuorama, Binkis savaime turėjo griebtis ko nors naujo. Kaip ten bebūtų, išskyrus keletą vėliau parašytų eilėraščių, jis paliko lyriką ir perėjo į humoristinę poemą.

1927-31 metų laikotarpyje Binkis, Alijošiaus slapyvardžiu, spausdino periodikoje, ypač **Mūsų Rytojaus** žurnale, humoristinio pobūdžio eiles — dainuškas ir poemas. Jų susidarė nemažas pluoštas, kai kurios išėjo ir atskirais leidiniais: **Tamošius Bekepuris ir kitos Alijošiaus dainuškos** (1928), **Ir t. t.** (1931) ir, pagaliau, platus pomirtinis rinkinys **Kriaučius Motiejus** (1947). Stambesnieji šie kūriniai gana įvairiai vadinami: dažniausiai jiems taikoma eiliuotų feljetonų vardas, kiek rečiau jie

vadinami satyrinėmis ir tik retkarčiais humoristinėmis poemomis arba tiesiog poemomis. Nors ir pats Binkis pirmąjį rinkinį yra pavadinęs eiliuotais feljetonais, tačiau vis dėlto atrodo, kad geriausiai čia tiktų humoristinės poemos terminas, nes šie ilgesnieji kūriniai yra daugiau, negu feljetonai, o kita vertus — ten ne tiek satyra, kiek humoras, gi vadinant juos vien tik poemomis, ne viskas pasakoma ir net klaidinama. Be to, dažnai ši Binkio kūryba laikoma jo lyrikos dalimi. Tačiau tai ne visai tikslu, nes ji yra gerokai nutolusi nuo tikrosios lyrikos.

Šių humoristinių poemų meninis lygis yra labai nevienodas. Mat, sąmoningai skirtos lengvam, tiesiog pramoginiam, daugiausia kaimo žmonių, pasiskaitymui, jos buvo reguliariai spausdinamos periodikoje maždaug vienodo ilgio dalimis, todėl nelabai paslankiam raštui Binkiui dažnai tekdavo tiesiog galvotrūkčiais skubėti, kad suspėjus. Pasakojama, jog **Mūsų Rytojaus** redaktorius A. Bružas kartais jį (kartu su pusbuteliu) uždarydavęs po raktu šalutiniame redakcijos kambaryje ir neišleisdavęs tol, kol tas reikiamo poemos tęsinio neparašydavęs. Ir ką gi, po valandėlės kitos, žiūrėk, Binkis jau ir beldžiasi į duris: poemos tęsinys gatavas. Todėl nenuostabu, kad tose poemose dažnai jaučiama kompozicijos padrikumas ir, apskritai, skubotumas. Be to pilko skaitytojo skoniui patenkinti įpinta nemaža plikų, lėkštų aktualijų ir tuščių nuotykių. Tačiau, nors ir su trūkumais, kai kurios poemos (ar bent paskiros jų dalys) yra gerokai prašokusios pigios lektūros lygį, ypač **Tamošius Bekepuris, Kriaučius Motiejus** ir, iš dalies, **Jauniausia Lietuva** — kandi Maironio **Jaunosios Lietuvos** parodija.

Išskyrus **Raulą keliauninką,** kur vaizduojama Brazilijon emigravusio išeivio nuotykiai ir vargai, tematikos atžvilgiu humoristinėse poemose Binkis laikėsi tuo metu ypač populiarios "juoda — balta" pažiūros į kaimo ir miesto santykius: iš vienos pusės jis idealizavo

kaimą ir jo žmogų, iš kitos — lupo pliekė miestą ir miestionį: arba veltui kaimo duona mintantį arba sulindusį į visokias raštines, partijas ir valdžias, subiurokratėjusį, karjeristą, be protekcijų nė nepakrutantį, suėdantį dorą kaimo žmogų, kuris (neduok, Dieve!), susigundęs "ponišku" gyvenimu, apsigyvena mieste, papuola vargšas į jo nelemtą sūkurį, nugrimzta ir, tik po ilgų vargų ir bėdų vėl parėjęs į protą, grįžta į sveiką kaimą, kur ir kūnas ir dūšia tuoj pat atsigauna.

Štai, pavyzdžiui, Laurynas Kibiras, **Lauryno kanceliaristo** poemos nelaimingas herojus. Tiesiog beviltiškai jam susisuko galva, išvydus panelę Vandą, išpaikusią raštinės mašininkę. Tačiau, deja, ji abejinga kilniems Lauryno jausmams, nes Laurynas, tik neseniai palikęs kaimą, dar "žalias", "netašytas" — jis nežino meilės meno, jo plonybių. Panelės Vandos širdis be jokių abejonių linksta prie buhalterio.

Nes jis kavalierius geras:
Pakalbėt linksmai jis moka,
Puikiai groja ant gitaros,
Puikiai ir fokstrotą šoka.
Niekur nieko nepamiršta,
Kad tik palaikyt fasoną,
O, be to, jis vienu pirštu
Groja ant fortepijono...

Taip reikalams susiklosčius, Laurynas, aišku, liko bejėgis, — Vanda atidavė širdį buhalteriui. Ir Laurynas visai palūžo:

"Na, tai viskas, viskas baigta,
Visur tuščia, visur dyka...
Dabar jokio švento daikto
Man širdyje nebeliko..."
Čiupinėja šaltą plieną, —
Šiandien paskutinė diena...
Tik paspaust į šitą vietą,
Ir išlėks baisusis švinas...
Ir išeis iš šito svieto
Nelaimingasai Laurynas...

Tačiau kaimas pagydo giliausias žaizdas. Prisiminė Laurynas sodžių, mamą, tėtę, suprato padaręs klaidą, graudžiai apsiverkė, grįžo į kaimą, kur, stvėręs dalgį paryčiais ir išvaręs šieno pradalgę plačiausią, išprakaitavo miesto raugą, atkuto, netrukus susirado skaisčią sodžiaus Marytę, vedė ir laimingai, tartum pasakoj, gyveno.

Tai nereiškia, kad kaimas visai be grieko. Štai keletas eilučių iš **Tamošiaus Bekepurio,** apdainuojančių moterų "darbus" ilgasi gūdžiais rudens vakarais:

Rudens vakarus nuobodžius
Po senovei leidžia sodžius.
Moterėlės pas kaiminką
Pasiguosti susirinko.
Ir lig pusnakčio jos guodžias.
Plepa, mala tuščius žodžius:
Šitas toks, o tas kitokis,
O nuo to stačiai žegnokis.
Anas pačią vakar mušė,
Tas pardavęs velniui dūšią.
Moterėlių sutartinėj
Verda pletkai kaip virtiniai.
Užu jų vargingą būvį
Dievas davė joms liežuvį.

O štai ir vyriška idilija:

Vyrai, kortas atsinešę,
Užu stalo durnių tašė.
Jie rimtai, sučiaupę burnas,
Nor žinot, kuris jų durnas.
Prisiuosčius pypkės dūmų,
Sunku rodyt protingumą.
Tad visi, garuos pasvaigę,
Dienai auštant kortas baigė.
Ir, pernakt nieko nepešęs,
Kožnas šimtą durnių nešės.
Jei turėtų bačką proto, —
Jis ir tą pernakt pragrotų.

Tenka čia ir kaimui, tačiau Binkis nepyksta — jis tik pasijuokia su atlaidžia šypsena, nes juk, pagaliau,

sodžius, ne miestas, yra šių poemų "geroji dvasia".

Nors pasitaiko nemaža nelygumų, tačiau šiaip humoristinių poemų eiliavimas, kaip ir ankstyvuose eilėraščiuose, labai lengvas ir lakus. Tiesa, eilėdaroje, o kartais net veikėjų paveiksluose ir gamtos vaizduose jaučiama Puškino įtaka, kurio kūrybą Binkis ypač mėgęs. Įdomu, kad dažnokai pasitaikąs tarminis kirčiavimas kartais čia, priešingai eilėraščiams, ne tik nekenkia, bet derinasi sąskambiu prie humoristinės poemų nuotaikos. Kūrybine prigimtimi lyrikas, Binkis neišvengia lyrinių elementų ir pasakojamojoje poemų formoje:

Rudenį ramu laukuose.
Tik prie kelio šlama uosiai,
Varna tik surėks ar kuosa,
Ir vėl tylu kaip kapuose.
Tyli ir miškai išblyškę,
Sutiksi tik kartais kiškį,
Arba lapė sau pakrūme
Kažkur paskubomis dumia.
Šiaip voratinklių raizgyne,
Rodos, viskas susipynė.
Rods, gamta jėgų pristigo,
Susipynė ir užmigo.

Tai binkiška, švelniu humoru nuspalvinta poezija.

Jeigu ankstyvesnis Binkio noras, kad jo **Eilėraščiai,** "gimę sodžiuj, tenai norėtų ir grįžt", neįkūnėjo, tai poemos kaimą tikrai pasiekė. Nors ir perdėtai, tačiau ne visai be pagrindo kartais sakoma, kad jomis Binkis pripratinęs kaimą skaityti. Neliko abejingas ir miestietis: ir jam buvo įdomu pažvelgti pro sąmojaus prizmę į savo tikrąsias ir tariamąsias nuodėmes. Žodžiu, poemos buvo tikrai plačiai skaitomos. Tačiau praėjo eilė metų, ir šiandien jos, deja, beveik užmirštos. Daug kas jas net laiko tik šiaip sau rašto pasismaginimu, ne literatūra. Čia, iš dalies, kaltas ir Binkis: jis pats joms neskyrė didesnės reikšmės. Pagaliau, atrodo, gerokai kalta ir mūsų lietuviškoji prigimtis: lietuvis nelabai temoka juoktis. O faktiškai kai kurios šios

poemos **(Tamošius Bekepuris, Kriaučius Motiejus)** užima reikšmingą vietą ne tik Binkio kūryboje, bet ir apskritai mūsų literatūroje: tai išskirtino dėmesio verti mūsų humoristinės literatūros pavyzdžiai, turėję žymios įtakos ir kitiems to žanro autoriams.

Kurdamas humoristinės poemas, Binkis maždaug tuo pačiu metu davė ir nemaža eiliuotų kūrinėlių vaikams. Tai ilgesni siužetiniai eilėraščiai, beveik poemėlės. Jos parašytos vaikams aiškia kalba, paprasta poetine forma, dažnai primenančia jo humoristines poemas — daug sąmojaus, švelnaus humoro, guvaus veiksmo. Vienose glūdi, subtiliai apdorotas, didaktinis pradas — kartais ryškesnis (pvz. **Dirbk ir baiki, Meškeriotojas, Atsiskyrėlis Antanėlis)**, kartais ne taip pabrėžtas **(Kiškių sukilimas)**; kitas sudaro pasaka **(Baltasai Vilkas)** arba tautinis istorinis turinys **(Kęstutis pas Gediminą).**

Vaikų literatūra yra savotiškai sunkus žanras, kartais net ir labai pajėgiems rašytojams neįkandamas. Tačiau Binkio kūryba vaikų buvo mėgiama — ne tik dėl lengvo, skambaus eiliavimo ir patrauklaus turinio, bet ir dėl to, kad jis puikiai pažino vaikų psichologiją, jų interesus. Tos poemėlės (ypač **Kiškių sukilimas, Baltasai Vilkas)** turi ne tik auklėjamąją, bet ir literatūrinę meninę vertę, ir jos neabejotinai priklauso mūsų vaikų literatūros viršūnei.

Pagaliau į gyvenimo pabaigą Binkis praplėtė savo kūrybą dar vienu žanru-drama: 1937 m. jis parašė 5 v. pjesę **Atžalyną,** tuoj pat susilaukusią didelio pasisekimo, kurio ji nėra praradusi ir šiandien. Tai plačiausiai žinomas Binkio kūrinys ir viena populiariausių mūsų dramų. Bet tas populiarumas dar nereiškia, kad tai tikrai labai aukšto meninio lygio scenos kūrinys. Tiesa, nors ir pasirinkęs moralizuojančią temą, Binkis vis dėlto išvengė dirbtinės, įkyrios didaktikos: pjesės veiksmas pagrįstas loginiu priežastingumu, išlaikyta vientisa dramatinė įtampa. Tačiau šiaip temos traktavimas ir sprendimas yra paviršutiniškas, stoka gilesnio kūrybinio užsimojimo. Be to, dramos meninį lygį gerokai

smukdo ir sentimentalumo gaida. Antra vertus, pjesės populiarumas nėra be pagrindo: jis glūdi gyvuose charakteriuose ir lakiame gyvenimo vaizdavime. Pagaliau, **Atžalyną** vertinant, reikia taip pat atsiminti, kad tai buvo pirmoji Binkio drama. Gi scenos kūrinys turi specifinius reikalavimus, kurie šiaip prozaikui ir ypač poetui yra dažnai gerokai svetimi ir sunkiai kūrybiškai apdorojami. Turint tai galvoje, Binkio dramos debiutą tenka laikyti nusisekusiu.

Paskatintas **Atžalyno** pasisekimo, Binkis ėmėsi naujos dramos — **Generalinės repeticijos.** Ji, deja, liko galutinai neišbaigta ir, pirmą kartą pastatyta jau išeivijoje — Hanau stovykloje 1948 m., tik 1958 m. buvo išspausdinta **Pergalės** (nr. 6) žurnale. (1959 m. pavasarį ji pagaliau išvydo scenos šviesą ir Lietuvoje—Kauno Valstybiniame dramos teatre). Palyginus su **Atžalynu, Generalinė repeticija** yra visiškai kitokios krypties dramos veikalas: ir kūrybiniai užsimojimai skirtingi, ir forma, ir kompozicija. Šis griežtas pasikeitimas yra labai panašus į Binkio lyrikos metamorfozę: kaip nuo **Eilėraščių** jis staigiu šuoliu persimetė į **100 pavasarių,** taip ūmai jis peršoko ir nuo **Atžalyno** į **Generalinę repeticiją.** Tematikos atžvilgiu tai yra žmogaus, patekusio į košmarišką karo sūkurį, drama, sprendžiama ne tik ribotoje asmeniškoje, bet ir visuotinėje žmogiškoje plotmėje. Veikalo kompozicija ryškiai moderni: sulaužytas veiksmas vystoma keliais "aukštais", supinama pats gyvenimas su teatriniu veiksmu, veikia ne tik aktoriai, bet ir režisierius, ir autorius. Deja, nors tema ir kompozicija labai įdomiai suplanuota, pati drama laukiamo ypač pakilaus meninio lygio vis dėlto nepasiekia. Gana dažnai visai aiškiai moralizuojama, kartais nueinama tiesiog į plokščią publicistiką. Struktūroje jaučiama padrikumas. Atrodo, kad, pasirinkęs modernią, gerokai komplikuotą kompoziciją. Binkis nesugebėjo jos tinkamai tvarkyti. Galimas daiktas, kad ir jis pats tai jautė,

nes **Generalinę repeticiją** jis vadina ne drama, bet "prologo ir 6 paveikslų dramatiniu montažu". Tiesa, ji, kaip sakyta, nėra išbaigta, ir Binkis, atrodo, ją dar būtų palyginęs, jei ne sunki liga ir mirtis.

Kad ir su rimtais trūkumais, **Generalinė repeticija** užima reikšmingą vietą mūsu dramos raidoje. Nors jos kompozicija nėra originali, — čia aiškiai pasinaudota tokios krypties dramomis, kaip, sakysime, Luigi Pirandello **Šeši charakteriai ieško autoriaus,** — bet mums ji vis dėlto buvo nauja. Tačiau gal svarbiausias teigiamas šios dramos bruožas yra autoriaus tematinė ir kompozicinė drąsa, platus ir gilus kūrybinis užsimojimas, ko kaip tik stinga **Atžalynui.** Tiesa, Binkis žada **Generalinėje repeticijoje** daugiau, negu ištesi, o meninis kūrinys vertinamas ne toks, koks jis galėjo ar turėjo būti, bet koks yra. Vienok, turint net ir tai galvoje, **Generalinė repeticija** yra daugiau imponuojanti drama, negu ribotas, seklus ir sentimentalokas **Atžalynas.** Būdamas kūrybinis nenuorama, ir dramoje Binkis ieškojo naujų, platesnių kelių. Ir nors drama nebuvo jo pajėgiausia sritis, jis ir čia sugebėjo tarti gana svarų žodį.

Tad kurioj tik literatūros šakoj Binkis besireiškė, — ar tai būtų lyrika, ar humoristinės poemos, literatūra vaikams ar, pagaliau, drama, — kiekvienoj jis paliko ryškius pėdsakius, nors ir nedidelį, tačiau įvairų ir, apskritai tariant, stiprų literatūrinį palikimą. Tačiau savo kūrybine prigimtimi jis buvo poetas. Tad reikšmingiausia ir vertingiausia jo kūrybos dalis yra lyrika, ypač pirmasis rinkinys **Eilėraščiai.** Todėl, tartum simboliškai, jo paskutinysis plunksnos darbas buvo taip pat poezija: paskutinę savo gyvenimo dieną, 1942 m. balandžio 27, gulėdamas mirties patale, jis taisė savo mėgiamo autoriaus, Edgar Alan Poe, vieno eilėraščio vertimą.

Eilėraštį padėjęs, visuomenininkas Binkis atsivertė atlasą ir tarė pas jį atsilankiusiam L. Dovydėnui

("Kazys Binkis gyvenime", **Aidai**, 1947, nr. 6, p. 259):

> — Rommelis prie Tobruko gavo į kailį... Radio pranešė. Patinka man Afrikos karas. Ten galima be kelnių kariauti. Kai sumuš vokiečius, nebereikės nė kelnės numauti, kirsk stačiai, — rodė atlasо liniją, kur bėgs vokiečių armija. — Visas pasaulis kariauja. Ak, norėčiau dar pamatyti visų diktatorių galą, žmogų be antsnukio ir laisvą Pasvalį... Bet širdis vis ožiuojasi, matyt, ji streikuot sumanė.

Tos dienos vakarą Binkis užgeso.

Jis ilgėjosi pamatyti "žmogų be antsnukio ir laisvą Pasvalį". Lakiam vėjavaikiui iš tiesų buvo trošku ir sunku.

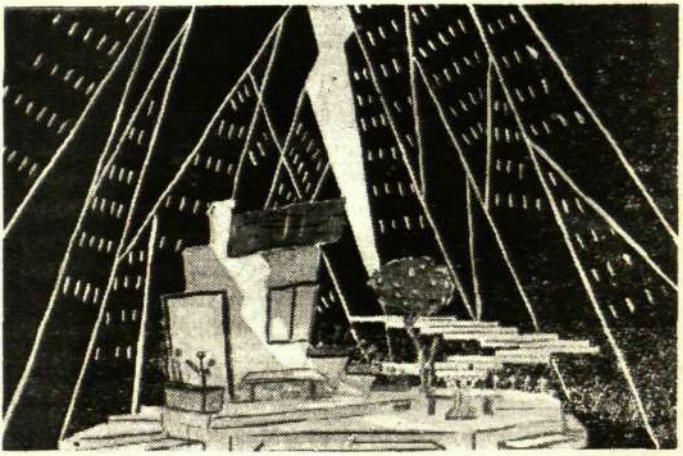

Dail. F. Navicko dekoracijų eskizas K. Binkio „Generalinės repeticijos" I veiksmui (Sov. Lietuva).

BRUZDĖJIMAS UNIVERSITETE

ROMUALDAS SPALIS

Universitetas *) gyveno naujais įvykiais. Visi sekė kariuomenės pradėtą žygį į Vilnių, mistiškai išgyveno Lietuvos vėliavos pakėlimą Gedimino kalne visa savo širdimi dalyvaudami kartu. Nepasigirdo nė vienas balsas prieš, kai Studentų Atstovybė paskyrė stambią pinigų sumą lietuviams studentams vilniečiams, kurie pereinamuoju metu galėjo atsidurti varge. Tas solidarumas iš karto pabrėžė broliškumą, kurį trukdė ilgametė siena.

Viena po kitos korporacijos darė ekskursijas į Vilnių, bet, pasitvirtinus gandams, kad Humanitarinių Mokslų Fakultetas keliamas nuo pavasario semestro į Vilnių, Paberžytė nugalėjo kylančią pagundą ir nutarė nevažiuoti dabar, o susikaupti prie egzaminų, į kuriuos kibo iš visų jėgų, neapleisdama paskaitų. Tačiau tai netrukdė jai vis dažniau ir dažniau matytis su Noreiša, su kuriuo išeidavo toli už miesto, nes abu mėgo gamtą, kurios veikiami jutosi laimingesni, laisvesni, vis arčiau susidraugaują. Sekmadieniais paprastai traukdavo į kurį tolimesnį kampą, pasiimdami sumuštinių, kuriuos parūpindavo Paberžytė. Nejaukius lietingus vakarus praleisdavo kino teatre ar operoje.

Lapeikis, kurį laiką nesirodęs, vėl pradėjo lankyti, bet Paberžytė rodėsi tiek užimta, kad retai rasdavo laiko pabūti drauge su juo, o jau apie išėjimą pasivaikščioti ir kalbos nebuvo. Jei jis užklupdavo ją universitete, tai ir ten negalėdavo pasišnekėti, nes visad kas nors

*) Ištrauka iš *Alma Mater* romano.

sukinėdavosi prie jos, didžiai trukdydamas. Ypač humanitarai buvo įkyrūs tuo atžvilgiu. Į Metropolį ar į kurią kitą vietą neįmanoma buvo jos priprašyti, ir tas pasikeitimas pradėjo ne tik stebinti Lapeikį, bet sukėlė ir tam tikrą įtarimą. Neįmanoma tokiai jaunai mergaitei leisti visas dienas universitete su knyga rankoje, nes namuosna pareidavo nebent nakčiai, mat tokią išvadą padarė Lapeikis, kiek kartų mėginęs ir niekad jos neužtikęs.

Tų kvaršinančių minčių kankinamas, Lapeikis buvo blogiausios nuotaikos, kai tą dieną įžengė į Technikos Fakulteto rūmus. Pasižvalgęs susiraukė: geriausios vietos prie profesoriaus, apačioje, užimtos. Koks kelmas galėjo ateiti taip anksti ir užimti, kada dar tušti rūmai. Netikėdamas savo akimis, priėjęs arčiau, pakėlė ir pavartė vieną kitą sąsiuvinį. Vima Bursteinas, Chaimas Finkelšteinas, Charup Rozenblumas ir taip toliau. Kitose vietose net ne sąsiuviniai buvo padėti, bet tik kokie lapukai su pavardėmis, tartum vizitinės kortelės. Kas per biesas-vis labiau stebėjosi Lapeikis, dairydamasis didžiulėje lyg šulinys žemyn krintančioje auditorijoje, kai šone pamatė besnaudžiantį kolegą Rozenbliumą su laikraščiu rankoje.

— Negi šitas vienas, anksčiausiai atsikėlęs, užėmė tas visas vietas?! — pasipiktino Lapeikis, stebėdamas toliau.

Tuo tarpu pabudęs, pasiraivęs Rozenbliumas, nematydamas viršuje prisiglaudusio Lapeikio, baigė skaityti laikraštį, atsikėlė, nusileido pora laiptų žemyn ir, pakaręs galvą, kritiškai pažiūrėjo į du pirmuosius suolus. Kiek paabejojęs, išplėšė du puslapius iš priešais gulinčio juodraščio ir, palypėjęs aukštyn į ketvirtą suolą, padėjo ten tuos lapukus, pirma kažką užrašęs ant jų.

Lapeikis, tai matydamas, pasiuto. Štai kodėl užimtos visos geriausios vietos. Kiekvieną kartą jam tenka sėdėti viršūnėje, nors jis ir anksti ateina. Viršuje girdisi ne taip gerai, be to, jei bandymai ar koks demonstravi-

mas, visai žuvęs, nes be akinių jis neprimato, o akinių nešioti nenori. Prakeiktai judri organizacija, matyt, jie ten susitarę nuo pat ryto iš eilės kuris vienas budi, parūpindamas vietas, o kiti knarkia lovose iki vėliausio laiko.

Surūgęs Lapeikis nusileido žemyn ir, padėjęs sąsiuvinį greta lapuko su Fišerio pavarde, išėjo į koridorių, kuris jau pradėjo pilnėti studentais.

— Ko toks apsiblausęs, — užkalbino to pat kurso studentas, kuris kartu buvo baigęs gimnaziją.

— Ir tu, Alėjūnai, būtum apsiblausęs. Atėjau anksčiausiai, norėdamas užimti gerą vietą, bet pasižiūrėjęs pamačiau, kad trys pirmutiniai suolai jau užimti vieno vienintelio Chaimo. Jis ten visam rabinatui parūpino vietas, o tie beknarkia lovose.

— Reikalas paprastas. Reikėjo paimti kurio sąsiuvinį ir jo vieton savo padėti.

— Norėjau taip padaryti, bet tegu juos velniai suka.

— Jie, matyt, visad taip daro. Vis pirmieji suolai jų apsėsti.

—Reiktų mums kada užprotestuoti, Alėjūnai.

— Kam laiką gaišinti. Tuoj pat panaikinsim tą biaurų paprotį. Kas pirmesnis, tas turi būti geresnis. Einam.

Alėjūnas, sekamas Lapeikio, ryžtingai pasuko į auditoriją.

Nusileidęs į apačią, Alėjūnas ramiausiai pradėjo rinkti sąsiuvinius, lapukus nuo suolų.

Tai pastebėjęs, iš kažkurio kampo prisistatė Rozenbliumas, didžiai pasipiktinęs.

— O ką tu darai?

— Vietą sau darau, atsisėsti noriu.

— Vietos jau užimtos.

— Kas užėmė?

— Tie, kurie padėjo tuos sąsiuvinius.

— Jie dabar iš lovų keliasi.

— Ne tavo reikalas. Padėk sąsiuvinius, kur jie buvo.

— Ir nemanau.

Alėjūną apstojo besirenką Rozenbliumo tautiečiai. Kilo triukšmas ir šauksmas, kurio metu vis daugiau grūdosi studentų pasiklausyti, kas čia darosi. Tarp šauksmų, paaiškėjus reikalui, įkaito galvos. Ir žydai, ir lietuviai vienu metu pamėgino užimti pirmą suolą. Susėdus lietuviai kiek paspaudė ir išstūmė Rozenbliumą ir jo visą kompaniją ant laiptų. Tas pats atsitiko pirmame ir antrame suole. Viskas vyko be triukšmo tyloje, ir tik sunkesnis alsavimas išdavė fizines pastangas.

Antrą ir trečią dieną pasikartojo tas pats, ir žinia aplėkė kitus fakultetus, kur, pasirodo, vyko panašūs įvykiai. Technikų pavyzdys užkrėtė kitus, vienur kitur pasikartojo kova dėl vietų. Žydų tautybės studentai apšaukė tai antisemitizmu, ir nutarė suruošti protesto mitingą; tam reikalui iš prorektoriaus gavo ir salę. Iniciatyvą tuojau perėmė draugija, kurioje buvo susipietę žydai komunistai.

Kaip tik tuo metu atėjo sprogdinanti žinią, kad sovietai bombardavo Helsinkį, Viipurį ir kitus suomių miestus, puldami tvirtovę Hanko ir užimdami Petsdamį. Pasibaisėjimas apėmė širdis. Dar vienas laisvas kraštas susiduria su brutalia jėga, ir studentai tuojau sušaukė mitingą, norėdami pasmerkti užpuolimą ir tuo pačiu pagerbti Suomiją, kuri priešinosi iš paskutiniųjų.

Komunistuojančių žydų draugijos ir sutdentų mitingai sutapo. Ėjo skubus pasiruošimas. Visus fakultetus apskrido žinia, kad dalyvautų kuo gausiausiai, ir spūstis buvo negirdėta.

Humanitarai ir Paberžytė, paklusni įsakymui, atbėgusi prieš valandą, palyginti laisvai prasistūmė prie salės, ant kurios buvo užrašytas aukščiau minėtos draugijos mitingas. Žvilgterėjusi vidun, Paberžytė pastatė akis — viduje nesimatė nei vieno žydų tautybės piliečio.

— O kur gi jie? — naiviai paklausė ją atlydėjusį Ruzgulį.

— O tu, širdies kankintoja, pasistiebk ir pasižiūrėk, kas ten darosi prie įėjimo.

Kaip Paberžytė besistengė, ji vis dėlto negalėjo nieko įžvelgti pro aukštų vyrų pečius, o prasistumti iki praėjimo ir pasižiūrėti buvo jau neįmanoma.

— Gal pakelti tave? — siūlėsi Ruzgulis.

— Ne, dėkui.

Tuo tarpu prie durų plačiapečiai studentai savo kūnais uždarė visus praėjimus į vidų. Jei savasis ateidavo, net ir toje kamšatyje visad rasdavo plyšį, kur galėdavo įlįsti. Bet žydų tautybės studentas susidurdavo su tokia siena, kuri neprasiverdavo ir visos pastangos ją pralaužti ėjo veltui.

Alėjūnas, besistumdydamas pirmosiose gretose, netikėtai akis akin susidūrė su savo gimnazijos bendraklasiu Buršteinu.

— Velnias, — nusikeikė Alėjūnas širdyje, — ir reikėjo tam lįsti čia, ir dar tiesiai ant manęs, tartum kitur vietos nerado.

Tuo tarpu Buršteinas vis spraudėsi arčiau, mėgindamas sienos stiprumą.

— Perkūnas jį griebtų, reiktų gi šitą praleisti, — greitai galvojo Alėjūnas. Bet kaip? Negi sakysi, kad jis rabino sūnus. Dėl to nebent vieni ateitininkai suminkštėtų.

O tas tuo tarpu atsirado greta ir nedrąsiai užkalbino.

— Sveiks, Antanai.

— O sveikas. Į mitingą?

— Taigi, tik kad čia praeiti negalima.

— Prasistumsi kaip nors, — ir pasisukęs į plačiapetį kaimyną sušnibždėjo į ausį.

— Jo tėvas Vyties Kryžiaus kavalierius, perduok toliau.

— Aa...

Buršteinas nedrąsiai stumtelėjo pečiais sieną ir — o stebuklas — prasivėrė plyšys. Netikėdamas savo pasisekimui, jis žengė vėl žingsnį, ir vėl prasivėrė tarpas. Paslaptingų šnabždėjimų lydimas, žingsnis po

žingsnio jis yrėsi pirmyn, kol pasiekė salę. Jon įėjęs, buvo vienintelis mitingo dalyvis.

Tuo tarpu Alėjūnas, palydėjęs nykstantį Bursteiną, liūdnai galvojo:

— Prakeikta protekcija. Visur ji gundo žmones, niekur negali pralįsti be jos, — ir pyktelėjęs ant savęs, taip spustelėjo kitą, mėginantį prasiveržti, kad tas džiaugėsi grįžęs atgal, iš kur pradėjęs žygį.

Būdamas aukštokas, be to, pasilypėjęs ant lango, Lapeikis ilgai klaidžiojo po studentų jūrą, kol pagaliau pagavo ko ieškojęs. Nekreipdamas dėmesio į didelį nepatogumą ir plėšiamo švarko skundą, jis atsidūrė greta Paberžytės.

— Sveika, mitinguoti atėjai?

— Kaip ir tu, Algimantai.

— Aš atėjau pasižiūrėti, pasidžiaugti mūsų studentų kultūra, o ne vien tik suomius pagerbti, — pusbalsiu paaiškino jai.

— Tu dėl to stumdymosi su žydų studentais?

— Taigi.

— Bet tie įvykiai auditorijose...

— Kokie ten įvykiai, Irena. Patys ir padarėm tuos įvykius, duodami progos pasireikšti komunistams, parodyti, kad jie yra nuskriaustųjų globėjai. Ar tau patinka tas stumdymasis, argi jie nėra Lietuvos piliečiai?

— Aš nepritariu tam, kas čia vyksta, bet ir žydų studentai ne be šešėlio.

— Ak, ne be šešėlio! Tebūnie, bet galima buvo kitaip sutvarkyti juos. Reikėjo kuriam mūsiškiui atsikelti anksti, užimti vietą. Kas gi trukdė? Savaitę taip pažaidę, būtume kultūringai, gražiai pamokę žydus, o ne berniškai pečiais juos stumdę. Man gėda nešioti studento vardą, patikėk, — stovėjo nusiminęs.

— Gal tu ir teisus, bet kaip dabar pataisyti, kaip padėti?

— Padėti! Mėgink žodį tarti, žydberniu tave apšauks. Štai kas. Tas chamizmas giliai įaugęs, įsišakni-

jęs. Reikia daug laistymo, kol suminkštės stora oda, kol mūsų studenčiokas virs tikru intelektualu, inteligentu. Ir žinai, kas tai visa pradėjo?

— Kas?

— Tavo artimo bičiulio draugas Alėjūnas. Pažįsti?

— Ne.

— Nesupažindino, nekalbėjo tau apie jį Noreiša?

— Niekad.

— Nuostabu. Gimnazijoje buvo neperskiriami, lyg vienas žmogus, gal ir dabar kartu kur stumdosi.

— Aš nemačiau Kęstučio čia.

— Yra kur nors, būk tikra. O jei dėl kokių nors priežasčių ir neatėjo, tai yra visa savo širdimi su esančiais čia. Nemanyk, kad tai voldemarininkų ar neolituanų suruoštas pogromas, tai visų, apsižiūrėk tik: visos spalvos mirguliuoja. Graži vienybė ar ne?

— Bet tai įvyko spontaniškai.

— Studentų atstovybė žinojo, kas vyksta. Ar nors vienas iš jų pasakė, "Šą, taip nedarykim, vyrai!" Ne, kur tau!

— Gal kuris ir pasakė.

— Laiduoju, ne, tai būtų žinoma. Štai tavo Noreišos krikščioniškoji laikysena!

— Per tolimas išvadas darai, kolega.

— Apgalvok ramiai, ir, esu tikras, sutiksi su manimi. Jei nori, gali vadinti mane ateistu. Gal toks esu, o gal ir ne, gal ne mums spręsti. Kai kas vadina mane ateistu tik todėl, kad ne visad sutinku su Dievo garbinimo forma. Mano manymu, ji nenatūrali, dirbtinė. Bet aš esu dvidešimtojo amžiaus žmogus, išauklėtas kultūringoje šeimoje ir tuo pačiu esu tolerantas. Būdamas toks, gal artimesnis dievybei, negu koks krikščionis teoretikas.

— Noreiša turi jautrią sielą, pajutimą žmogaus vertės.

— Aš tau iš praeities galėčiau papasakoti apie tą jo jautrią sielą, tik, žinoma, to nepadarysiu.

— Dar blogiau padarei užsimindamas.

— Atsiprašau, išsprūdo nejučiomis...

Tuo tarpu sutrukdę draugijai mitingą, studentai pradėjo savąjį, dėl Suomijos. Kalbėjo karštai, ugningai, ir kaito kraujas. Netrūko ir komentarų. Vienam pradėjus pasakoti apie sunkias suomių rusų derybas, apie atmetimą rusų ultimatumo, apie prasidėjusį karą, pasigirdo šauksmai.

— Mes be šūvio mokėjom priimti ultimatumą.

— Pats ėjai dėkoti tėvui Stalinui į Karo Muziejų!...

Pasigirdo juokas.

— Menkas juokas! Gėda mūsų tautai!

— Gėda!!!...

Ūžesiui kylant, lyg audrai, pirmininkaujantysis ištiesė rankas tildydamas.

— Ramiai, ramiai, kolegos. Turim dar eilę reikalų, rezoliucijų. Leiskim kalbėti preleegentui.

— Kolegos ir kolegės, — tęsė kalbėtojas, — artėja SELL konferencija. Ką mes pasakysime toje konferencijoje, kada jau liejamas suomių kraujas. Man atrodo, neužteks pareikšti vien užuojautą ir savo simpatiją. Jeigu mes, trys Pabaltijo valstybės, patys neišdrįsome pasipriešinti ginklu, priimdami ultimatumą, tai nors dabar turime aiškiai parodyti, kad nebijome pakelti ginklo, kovodami už laisvę. Todėl nors simboliškai turime atsidurti Suomijos pusėje. Man rodos, kad SELL konferencijos metu turime aptarti Pabaltijo studentų savanorių brigados reikalą...

Kilo spontaniškas šauksmas ir plojimas. Jam kiek aptilus, iš kampų pasigirdo balsai. Vienas ryškesnis prasimušė pro triukšmą.

— Kokios gali būti savanorių brigados, jei rusų įgulos stovi mūsų krašte!

— Kalbėkit, bet nepraraskit proto!

— Nesiduokim išprovokuojami!

Į priekį iššoko susijaudinimu virpąs studentas.

— Kolegos, ar mes esame dar laisva valstybė ar jau

ne? Jei ne, turime jau dabar steigti Lietuvai vaduoti sąjungą.

Kilęs triukšmas, lyg audra supurtė sienas.

— Laisvi ir nevergausim!

— Jei esame laisva valstybė, niekas neuždraus mums kalbėti apie savanorių brigadas ir čia pat jas steigti, — šaukė tas pats studentas.

— Einame prie Sovietų atstovybės!

— Einame!!

— Šalin rankas nuo Suomijos!

— Šalin!

Rezoliucijos viena po kitos plaukė į tribūną.

— Rikiuokitės eisenai!

— Kolegos, raitoji policija supa universitetą!

Kas gyvas puolė prie langų. Tikrai, apačioje trepsėjo arkliai, baltos raitelių plunksnos lingavo tartum sniegas gatvės tamsoje. Toliau už raitelių matėsi išsirikiavęs policijos rezervas.

Švilpesys ir kauksmas sudrebino rūmus.

— Visi į gatvę!

— Palaukit, tvarka turi būti.

Mitingo organizatoriai karštai svarstė padėtį. Telefonai skambėjo per visą universitetą, dekanai buvo pastatyti ant kojų, švilpesys rėžė ausis. Šimtai studentų buvo pasiryžę laužtis pro policijos užtvaras prie savo tikslo.

— Kas dabar bus? — susijaudinusi Paberžytė klausė Lapeikio.

— Aš nežinau, — atsiliepė tas, kiek pabalęs.

— Eisime prie Sovietų pasiuntinybės, — ramiai pataisė Ruzgulis.

— Studentų atstovybės nariai tuojau kviečiami į dekanatą, — pasigirdo balsai.

— Neikit!

— Eikit, eikit, reikalaukit, kad policija pasitrauktų.

— Eikit ir reikalaukit!

Esantieji studentų atstovybės nariai dingo dekana-

te. Po kiek laiko buvo pašaukti ir mitingo rengėjai.

— Kolegos studentai, — prabilo dekanas, — jūs jau nebe pirmą kartą universiteto istorijoje šaukėt mitingus, triukšmavot ir turėjot reikalų su policija. Kartais buvo reikalas, kartais jo nebuvo, bet mes per daug nesikišom ir jums nedraudėm, nes jaunas kraujas turi pasireikšti ir, tur būt, gerai žinote, kad daug kur padėjome, užstodami kad ir kalčiausius. Bet šio vakaro proga turime pasakyti ir savo nuomonę. Sutartis su sovietais pasirašyta tik todėl, kad pasaulis yra ugnyje ir jėga, ne teisė, dabar valdo. Būdami nedidelė valstybė, turime būti labai atsargūs, kad iš mūsų pusės nekiltų mažiausia provokuojanti kibirkštėlė. Gal kas tik laukia patogios progos, kad galima būtų pasinaudoti įvykiu, išpūsti jį ir sulaužyti sutartį, kuri šiaip ar taip laiduoja mums laisvę. Neabejojame, kad jūsų patriotizmas yra nuoširdus, bet, veikdami greitomis, kol karštos galvos, negalėjote viską apimti ir pagalvoti apie atsakingumą. Kas iš jūsų gali paimti tą baisų atsakingumą ant savo pečių, kas iš jūsų gali įstumti mūsų vyriausybę, mūsų tautą į nenumatytas galimybes? Kas?

Laukė. Visi tylėjo. Jaunimas sunkiai valdėsi, tik veido trukčiojimai rodė bejėgį įniršimą. Bet sveikas protas sakė, kad dekanas teisus.

— Jūs manot, kad man lengva kalbėti, drausti, bet ar atsimena kas iš senesniųjų studentų, kad aš kurį kada būčiau pašaukęs, būčiau draudęs, ar prisimenat?

Vėl visi tylėjo.

— Taigi, — sunkiai atsiduso, — beprotiškumas valdo Europą, turime būti dvigubai protingesni ir atsargesni, kad priešui neparūpintume prieš mus nukreiptos progos. Dėkoju jums.

— Pone profesoriau...

— Prašau.

— Galvos karštos ir tuo stebėtis nereikia. Niekas nepaklausys mūsų, nebent viena sąlyga.

— Sakykit, ką galėsiu — padarysiu.

— Policija tuojau turi pasitraukti, kad nė vieno nesimatytų.

— Jei jūs man pažadat paveikti...

— Mes stengsimės.

Profesorius paėmė telefoną. Skambino vidaus reikalų ministrui.

Praėjus kuriam laikui, pasigirdo kanopų bildesys, policija dingo, lyg nebuvusi. Studentų vadai stovėjo prieš įkaitusį jaunimą.

— Mes davėm žodį, kad ramiai išsiskirstysime.

Įsiutimo riksmas truktelėjo rūmus, tačiau vadai nesiaiškino, prasidėję ginčai galėjo uždegti gaisrą, kurio jau nesustabdysi. Jie ramiai žiūrėjo į galvų jūrą. Studentai juos gerai pažino: visi veiklūs, drąsūs, energingi vyrai, korporantai, kiekvienas kitos korporacijos, kitos srovės. Negalima buvo jų apkaltinti išdavimu, pasmerkti juos — išsišokėlį sutvarkytų čia pat esantieji salėje.

Minutę gal dvi pavojinga tyla gulė, tartum paslėpti žaibai, bet tie ant pakėlimo ramiai laukė nejudėdami. Pavieniai studentai pasuko durų link, pajudėjo grupelės, pasuko visa masė.

Ant pakėlimo stovėję susižvalgė, kai kurie atsiduso, lyg numesdami naštą.

— Gaila, gaila, — murmėjo eidamas Ruzgulis, — pirmą kartą gyvenime turėjau tokią puikią progą, ir ji liko neišnaudota, net skonio nežinau.

— Dėkui Dievui, kad taip laimingai pasibaigė, — prisipažino Paberžytė.

— Tu, kolega, nedejuok, bus dar progų susipažinti su policininko bananu arba lazda. Ir gal dar ašarinės bombelės veikimą pajusi. Ji, niekadėja, ne tik veikia akis, bet kartais ir kitas kūno vietas, jei skystis persisunkia per drabužį. Progų dar bus, nedejuok, fukse.

— Dažnai čia esti tokios pramogos?

— Dažnokai. Visokių progų pasitaiko. Be to, opozicija yra gausi. Ir varpininkai, ir ateitininkai, ir "Lietuva", ir "Plienas", ir kiti mėgsta karščiau pasisakyti. Bet

kas čia buvo lenkų ultimatumo metu arba Klaipėdą atidavus, tai nors filmuok, reikėjo nervų.

— Br, aš bijočiau dalyvauti, — pasipurtė mergaitė.

— Tėvas pats mane išvarė, kad eičiau. Sako, alus neišsivaikščiojęs blogas. Būdamas vyriausybėje, greičiausiai, ir mano tėvas būtų tą Klaipėdą atidavęs, ultimatumą priėmęs, kitos išeities tuo metu lyg ir nebuvo.

— Bet kam tos muštynės, kam tas daužymasis su policija?

— Policija tam ir algą gauna, kad kaitintų mums pakaušius, o mes, kad duotume jai darbo. Ranka ranką plauna.

— Juokdarys.

— Juokauju, žinoma. Bet yra mirusi toji tauta, kurios jaunimas yra nekovingas. Jaunimo bruzdėjimas yra tautos potencialumo žymė.

Dar kuris laikas ūžė fakultetuose, ir žydų tautybės studentai pasiskundė universiteto senatui, kur buvo pakviesti studentų atstovybės nariai, ir jie buvo apkaltinti antisemitizmu.

— Ir jūs, — profesorius dūrė pirštu į atstovus, — būdami jų, žydų, vietoje, kaip jaustumėtės, jei kas su jumis taip pasielgtų. Dar neseniai jūsų tėvai nešė rusų jungą, nelaimė turėjo išmokyti jus tolerancijos ir pakantrumo.

Atsistojo atstovybės sekretorius.

— Pone profesoriau, būdami savoje žemėje, gerbdami kitus, mes reikalaujame, kad ir kiti su mumis panašiai elgtųsi. Įžūlus bet kieno elgesys privertė mus parodyti, kad nepakenčiam panašaus elgesio. Ar už tai jūs mus kaltinat?

— Ar neradot kito būdo, būtinai reikėjo griebtis stumdymosi?

— Pone profesoriau, ar žydų tautybės mūsų kolegoms, nekolegiškai elgiantis su mumis universitete, tikrai reikėjo taip išpūsti įvykį, šaukti mitingą tuo reikalu?

Aiškinimasis užtruko kiek ilgiau, ir pagaliau abi

pusės gavo pylos. Darbas universitete sunormalėjo, niekas jau nepadėjo sąsiuvinių, niekas neužiminėjo ištisų suolų, ir tuojau grįžo ramybė, tik Humanitariniame Fakultete Paberžytė karštai gynė žydų teises, kaltindama kitus antisemitizmu, kol literatūros proseminaro būrelis iškilmingam posėdyje įteikė jai Palestinos karūną, gražiai padarytą Ruzgulio. Ta proga vėl visi atsidūrė bare, kur per dvi valandas traukė dainas, pagerbdami apdovanotąją. Pagaliau Ruzgulis, išėmęs peiliuką, pabarškino į stalą.

— Dėmesio, kolegės ir kolegos, Palestinos karalienė prašo balso.

— Karalienė ir negalvoja kalbėti. Tegu geriau ministras pirmininkas, garsus kalbėtojas, prasižioja, — spyrėsi Paberžytė.

Ruzgulis pagriebė jos ranką, tartum rengdamasis pabučiuoti ją.

— Palestinos karaliene, nuo tavo kalbos priklauso sosto likimas, nesididžiuok ir nesipūsk, revoliucija čia pat.

— Nesididžiuok, — pagavo stalas.

Priversta, plojimų lydima, ji pagaliau atsistojo ir pirmą kartą gyvenime pasakė politinę kalbą.

— Mielieji kolegos, ir dar mielesnės kolegės....

— Logikos klaida arba gilus nenuoširdumas, — pastebėjo šluostydamas ašarą Ruzgulis.

— O gal alaus įtraukė, viskas rodosi priešingai, — pataisė kitas kaimynas.

— Jei dar kartą pertrauksi, pats toliau tęsi, — pasisuko į trukdantį.

— Nesikarščiuok tik pradėjusi. Ne Hitleris esi, ramiai, ramiai, gegužėle.

— Tylėk, tu, Ruzguli, — sudraudė kiti, — kitaip negausi gerti.

— Tyliu, kaip lavonas. Tęsk, Jeruzalės Rože.

— Taigi dar mielesnės kolegės. Visos prisimenat tuos minėtus įvykius...

— Ne tik visos, bet ir visi, — pataisė nenuorama Ruzgulis.

— Tebūna ir visi prisimenat tuos minėtus įvykius, — pakartojo Paberžytė, — kada mums, studentams, buvo uždrausta parodyti savo nuotaikas Sovietų atžvilgiu, motyvuojant tuo, kad pasielgtume priešvalstybiškai. Ar teisybę kalbu?

— Švenčiausią!

— Jos atmintis nuostabi!

— Kadangi tik retas iš jūsų skaito laikraščius...

— Ei, ei!...

— Kartoju, kadangi tik retas iš jūsų skaito laikraščius, nes laukiniai žmonės laikraščių neskaito...

— Išrinkim ją mūsų garbės nare!

— ...nepastebėjot, kad pats valstybės galva, Jo Ekscelencija Respublikos Prezidentas Antanas Smetona pasielgė priešvalstybiškai. Jis demonstratyviai nedalyvavo įvykusiame Sovietų Sąjungos valstybės šventės minėjime Karininkų Ramovėje, bet jau vos po kelių dienų in persona atvyko į tuos pačius rūmus, kai buvo Latvijos nepriklausomybės 21 metų sukakties minėjimas...

— Valstybės išdavimas!

— Jei kas įvyks, seniui klius pirmam, — sumurmėjo kažkuris.

— Aš reikalauju nusiųsti protesto telegramą į prezidentūrą...

— Geriau ultimatumą, tai modernesnė ir labiau įtikinanti forma, — pamokė Ruzgulis.

— Tu ardai mano iškalbingą prakalbą...

— Ot, imu gurkšnį alaus į burną.

— Taigi, reikalauju nusiųsti protesto telegramą į prezidentūrą, o studentams...

— Sušaukti antrą mitingą! — choru riktelėjo aplink.

— Tikrai taip. Dėkoju už parodytą gilią intuiciją.

Plojimais pasibaigė visas antisemitizmas, bet be aukų neišsiversta. Smarkiai nukentėjo kolega Bur̃steinas,

kuris savo tautiečių buvo apkaltintas nesolidarumu, susidėjęs su antisemitais, dalyvavęs jų mitinge, išdavinėjęs draugijos nutarimus.

Jurgis Šapkus.
Mergaitė su laišku. Akvarelė.

KAREIVIS BE RANKŲ

LEONAS ŠVEDAS

Nors taika vaikų gerklėse po karo
gegutėmis išliko bet jis jos neturi
per daug griuvėsių iš miestų pridarė
pražiodino sugriautų namų snukiuose jūrą
nesuranda ten pamestų irklų — rankų
tik jausmą kurio jam niekad negana
kuris pavėlavusius uostus pralenktų
nutrintų savo ilgesį jūros vandeniu
jūreivių vėtros žiurkėm sukandžiotais snukiais žvengtų
bučiuodamas Niekieno salynų krantą
bangų vynuogynų lašančiais krūmais
savo liūdesio limpančią smalą nuplautų
jei tik ten jo nelauktų jo nesamų jo nupiautų
jį persekiojančių rankų žiaurumas

Neturėtų kuo užsidengt sau akių

SĄŽININGAS BALTINIŲ SKALBIMAS

Upė maudos šešėly
papūgos žalumo kaštano
Įdomu ką pakrantės smėly
tos senės mano?
Senės tai antys
Baltinius skalbia
turškia pakrantėj
antiškai kalba
sparnais plasnoja
uodegas stato
raudonom kojom
kelia prie snapo

Miesto akys žiūri
į žalią upę
į ančių būrį
kurios ten tupi
džiauna tarp saulės
ir žalio kaštano
ir nieko nemano
kaip visas pasaulis
kurs nuolat skalauna
kūno baltinius
bet mažai kada plauna
sąžinės baltinius

PENKIOLIKOS METŲ TARPSTOTĖJ

BIRUTĖ PŪKELEVIČIŪTĖ

Išeivijoje dar galutinai neatbukome. Džiaugiamės lietuvių menininkų pasisekimais tarptautinėj plotmėj, didžiuojamės savo dailininkais, muzikais, dainininkais. Jautrią globą teikiame ir lietuviško žodžio puoselėtojams: mokyklai ir knygai. Tiktai dramos teatrui atliko posūnio kerčia.

Taigi šioje penkiolikos metų tarpstotėj panūdome apmąstyti jo našlystės dalią. Turbūt, sutiksime, kad teatras, kaip lietuviškojo žodžio tribūna, teisėtai apeliuoja į visuomenės dėmesį. Negana to: jo egzistavimui ir progresui reikia ypač palankių sąlygų. Šviesi teatro epocha niekad nesublizga atsitiktinai. Tai viso krašto meninių laimėjimų suma, bendrosios dvasinės potencijos koeficientas — tai paskutinis ir pilnaviduris žiedas, vainikuojąs valstybės gerovę ir jos kultūrinį lygį.

Netekusi savo valstybės, lietuviškoji drama virto "vargo teatru", kuris prieš kelerius metus, rodos, jau buvo atgulęs mirties patalan. Nedrįsome dar ant jo užvožti karsto dangčio, karts nuo karto jį pasmilkydami graudulinės (grabnyčios) dūmeliu — vienos kitos anemiškos senienos atnaujinimu, vienu kitu merdinčios scenos suspurdėjimu.

Tačiau mirties dekretas išeivijos teatrui buvo atskaitytas. Be naujų lietuviškos dramaturgijos šaltinių,

lyg be kraujo transfūzijos, jo veidas tolydžio blyško, gyslos kalkėjo ir širdis vis lėčiau betvinkčiojo. Daugelis garbingų scenos korifėjų meilijo pasitraukti nuošalin, nenorėdami tapti šermenų gedėtojais ir liūdnų laidotuvių dalyviais.

Su teatro vegetacija be didelės širdgėlos susitaikyta. Net ir artėjančią jo mirtį buvome pasirengę sutikti be ypatingo sielvarto. Teatro bylą padėję į archyvą, nukaldinome ir plačiai išpopuliarinome mintį, jog išeivijos teatras tėra absurdiška utopija. Kitus tikinę ir patys šia, nuo pareigos bei atsakomybės atpalaiduojančia, fraze įtikėję, su palyginti ramia rezignacija laukėme finalinės uždangos.

Ir štai pastaruoju metu pasirodė ženklų, kurie sugrąžino prarastas viltis. Be švietimo ministerijos potvarkių, be repertuaro komisijos posėdžių — impulsyviai ir spontaniškai viens po kito blykstelėjo keli šviesūs pragiedruliai dar tebeegzistuojančiuose dramos sambūriuose: "Kanarėlė" ir "Vėjas gluosniuose" (Čikagoje), "Penki stulpai turgaus aikštėje" (Clevelande), "Baltaragio malūnas" ir "Milžino paunksmė" (Montrealyje). Šio rašinio rėmuose nenagrinėsime minėtųjų spektaklių rezultato prasme. Mus džiugina jau pats faktas, kad išeivijos scenon atėjo jaunas dramaturgas arba bent nauja veikalo interpretacija. Tai, be abejonės, teatrinio gyvybingumo požymis. Norėtume tikėti, kad nuvaidintų spektaklių restauravimo era bus negrįžtamai praėjusi

Skeptiškesnis skaitytojas tars, kad per anksti kelias šviesesnes apraiškas vadinti išeivijos teatro pagijimu. Tiesa, daigas gležnas ir pumpuras švelnus: ne tik šiaurės vėjas, bet ir per stipri džiūgavimo saulė turėtų jį atsargiai aplenkti. Tačiau šis viešas optimizmo išpažinimas gal bus pateisinamas ir suprantamas. Per daug branginome merdintį ligonį, per daug budėjome prie jo lovos, laukdami pagerėjimo valandos, kad šiandien, krizės kreivei pasisukus, pajėgtume nuslėpti savo džiaugsmą.

. *Sruogos „Milžino paunksmė", rež. B. Pūkelevičiūtės,*
ktoriai K. Veselka ir L. Barauskas.

B. Sruogos „Milžino paunksmė,"
aktoriai R. Simaniūkštis, V. Kerbelis,
V. Skaisgiris, S. Kęsgaila.

K. Ostrausko „Kanarėlė," rež. V. Valiukas, aktoriai A. Dikinis ir J. Balutis.

K. Ostrausko „Kanarėlė," aktoriai I. Ni vinskaitė ir A. Dikinis.

A. Landsbergio „Vėjas gluosniuose," rež. A. Dikinis, aktoriai E. Vilutienė ir J. Kelečius.

A. Landsbergio „Vėjas gluosniuose". Dail. A. Valeškos dekoracijų eskizas.

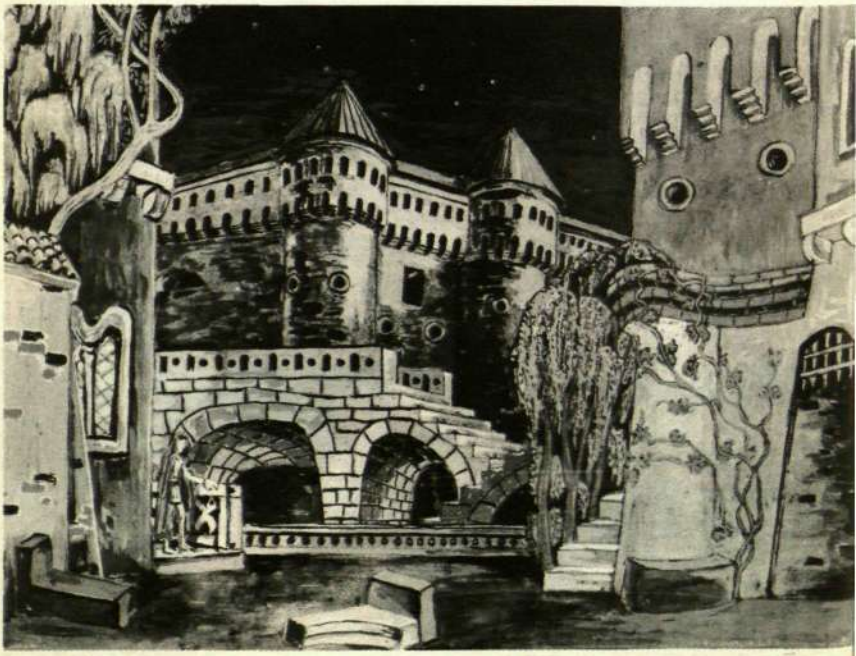

Todėl net ties pirmaisiais atbudimo simptomais viltingai mąstome apie tolimesnę išeivijos teatro raidą, ketindami dar silpną jo žingsnį paremti ir jo pajėgas visokeriopai palaikyti.

Antra vertus, šie ženklai nėra stebuklai. Negalėtume jų pavadinti net atsitiktinumu. Tai nuosekli penkiolikos metų išdava — įžanginis savaimingo išeivijos teatro etapas, kuris anksčiau ar vėliau turėjo prasidėti. Telieka tikėtis, kad dar ne viskas, kas scenos menininkuose buvo kūrybinga, galutinai užtroško.

Iš perspektyvos žvelgdami, pradinių stovyklos nuotaikų Vokietijoje neketiname nei peikti, nei jomis stebėtis. Visai natūralu, kad tąsyk buvo gyventa reminiscencijomis. Praeitis buvo dar perdaug arti. Netgi ir ją susigrąžinti tikėtasi netrukus. Pastanga išlaikyti gyvą Kauno ar Vilniaus teatrų prisiminimą, su mažomis išimtimis, vyravo ir stovyklų scenose. Aktorių vardai tebespindėjo, laurų vainikai tebežaliavo, masindami žiūrovą ir palaikydami tradicinės pagarbos mitą.

Daug jaunos jėgos tada įsiliejo sceninėn talkon. Ir ne vien tik dėl laisvalaikio apstumo stovyklose. Galimybė dirbti su žinomais Lietuvos teatro žmonėmis buvo nelaukta privilegija nevienam jaunuoliui, kadaise tik iš tolo tedrįsusiam svajoti apie sceną. Pasidavę šiai magiškai traukai, jauni aktoriai užsiliepsnojo teatro entuziazmu, nekvestionuodami stovyklinės scenos kelio; jo gaires ir tikslus palikdami apspręsti autoritetams.

Tuo metu užplūdo emigracijos banga, ir išeivijos teatras, su neišspręstom savo problemom ir neatsakytais klausimais, persikėlė kiton Atlanto pusėn.

Nors scenos žmonės naujame kontinente dar plačiau išsibarstė, stovyklinių menų atsisakyta ne iš karto. Tie, kur šoko stovyklose, ėmė šokti ir čionai; tie, kur dainavo, pradėjo vėl dainuoti, o tie, kuriuos buvo paviliojusi scena, nepamiršo kaukių ir koturnų. Nelaimė, naujieji dramos sambūriai ėmė sirgti sena liga, kuri pasireiškė dar aštresnėm formom. Dabar net pradėta gaivinti Vo-

kietijoj atgaivintus veikalus. Tarsi stovyklinio spektaklio aktorius, patekęs naujon aplinkon, būtų jaūtęs pareigą ūktelėti užjūrio aidu ir pagimdyti to paties spektaklio kopiją. Dėl to nelemto ląstelių dauginimosi, lyg plačiai pasklidę vaikaičiai, vėl pradėjo skambėti pirmieji skambučiai, vėl grįžo mokyklų draugai, tuščios pastangos....

Visos viltys nukrypo tąsyk į didžiąsias kolonijas, kur buvo susispietę gausesni aktorių būriai. Ir tiesa, jose pasirodė keli originalūs spektakliai, tačiau nebuvo pajėgta suburti ir išlaikyti pastovaus teatrinio vieneto. Beveik kiekvieną kartą į jo sudėtį teko kooptuoti naujų žmonių. Šis atsitiktinumo momentas visai teatrinei veiklai suteikė laikinės pastangos pobūdį. Gi tuo metu ir naujasis žemynas pradėjo vis smarkiau sukti emigracines girnas. Kasdienio gyvenimo rūpesčiai apkarpė sparnus užsimojimams bei pasiryžimams. Pamažu ėmė ryškėti tikrosios teatrinio darbo sąlygos išeivijoje — realybės veidas nebuvo nei meilus, nei viliojąs.

Byrančius kolektyvus desperatiškai siekta išlaikyti: skelbti atsišaukimai, steigti teatrai bei dramos studijos. Tačiau viena buvo aišku — tolimesnis darbas tebus įmanomas per nežmoniškas pastangas.

Naujo apsisprendimo išvakarėse iš aktyviųjų pozicijų pasitraukė beveik visas vadovaująs elementas, palikdamas pavienį aktorių išeivijos teatro kryžkelėje. Tarkime, kad eilinio kareivio narsa dar nebuvo išblėsusi, tačiau scenos darbas nėra drąsuolio dvikovė su slibinu. Tai sutelktinė vieningo organizmo pastanga, pulsuojanti tuo pačiu troškimu ir tarpusavio darnoj siekianti to paties tikslo. Todėl paskiro aktoriaus darbo galimybė yra stipriai sąlygota.

Kadaise būta vardų, strategų, būta vėliavų ir trimitininkų; kovos maišaty visa tai praradus, liko tik viena išeitis — atsitraukti.

Užfrontėje teko persiformuoti, apgydyti žaizdas ir palaidoti mirusius. Tai ir buvo metas, kurį minėjome šio rašinio pradžioje: kai situacija rodės beviltiška ir pra-

laimėta.

Tačiau išeivijos teatrui buvo likęs dar vienas kelias — partizaninė kova.

Spektaklis šiandien ateina į pasaulį per nemiegotas naktis — krintant iš nuovargio, krumplius nusidaužius dekoracijas kalant, pirštus susibadžius kostiumus siuvant, kava apraminus ištąsytus nervus, nusnūdus ant smėlio maišų užkulisy...

Šie žodžiai nėra užuojautos elgetavimas. Jais tenorime priminti, kad šiandien iš aktoriaus reikalaujama ne vien talento. Vaidmens kūrimas įmanomas tik po to, kai tuo pačiu užsimojimu ir tomis pačiomis rankomis sudaromos sąlygos premjeros uždangai pakelti. Tai lyg užburta pilis, kurią raitelis pasiekia tik nurungęs devyngalvius, šaukštu išsėmęs ežerus ir pasižabojęs laukinį eržilą.

Grynai aktoriškam uždaviniui dažnai atitenka vien energijos likučiai. Išeivijos aktorius, net ir spektaklio metu, nėra rožėm vainikuotas pateptasis, užkulisio susitelkime organizuojąs stovį teatrinės kūrybos fenomenui, uoliai studijuojąs grimo detalę veidrodyje, apgaubtas rimties, orumo ir visuotinio respekto aureolės. Šiandien jis pats, pasikaišęs kostiumo aksomą, susistumdo scenovaizdį, pripuldamas sukaitalioja elektros kaištukus savo gaisrams bei saulėleidžiams nušviesti, pats pakrauna spektaklio mantą į traukinį ir galop — pats išlygina melpomeniškų triumfų nuostolius.

Jis yra savo teatro statytojas ir kūrėjas pačia pilniausia to žodžio prasme. Žmogus jis žymiai pilkesnis ir paprastesnis už tradicinę įsivaizduojamą aktoriaus figūrą. Nėra jame pozos, nėra net ir pastangos dievų pasiuntinio pavidalu apsireikšti mirtingiesiems.

Tačiau žygyje už lietuvišką teatrą jis dėvi dvigubą šarvą. Siekdamas grynai meninių tikslų, išeivijos aktorius drauge kovoja ir už lietuvybės išlaikymą. Šiandien spektaklis yra lietuviško žodžio manifestas, tautos gajumo apraiška ir protesto demonstracija.

Teatro jėga ir jos efektyvumas išeivijoje nėra pakankamai įvertinti. Spektaklis, kartą pradėjęs riedėti, dega, kaip ugnies kamuolys, žaižaruojančiom kibirkštim smigdamas į žiūrovo širdį ir protą. Neveltui kiekvienas totalitarinis rėžimas pirmoje eilėje uzurpuoja teatrą ir per jį skelbia savo idėjas. Teatrinės tikrovės padaže, pasaldinta magiška išmone, pagardinta betarpiško pergyvenimo aštrumu ir žiūrovo gomuriui parengta — praslysta net ir labai sprangi tabletė.

Kadangi pavergtoje tėvynėje teatras yra absoliučiai pajungtas okupanto kėslams ir nuolatinai prievartaujamas, vienintelė galimybė spektaklio lūpomis laisvės žodį skelbti egzistuoja tik išeivijos scenoje. Aktoriaus ir žiūrovo komunikacija nesibaigia šiandien kūrybiniu aktu. Išeivijos aktorius giliai tiki, kad kultūrinė veikla yra itin stipri aktyviosios rezistencijos priemonė. Šis kovotojo sąmoningumas suteikia visam teatriniam darbui daug platesnę dimensiją.

Taigi vidinio atsparumo prasme "vargo teatro" vaidintojas turi daug tvirtesnę bazę už normaliose sąlygose kuriantį aktorių. Jeigu menininko ryžtas ir sutrupėtų nuo rutinos kirčių, antrasis šarvas atlaikys daug smarkesnius smūgius.

Pastarųjų teatro įvykių recenzentai yra dvejopai nusiteikę. Prielankūs kritikai vadina tų spektaklių aktorius profesionalais ir tariasi teikią dosnų komplimentą. Gi mažiau draugingos plunksnos kiekviena proga nepamiršta pažymėti, jog tai esama tik mėgėjiškos scenos vaidilų. Abiem atvejais remiamasi konvencionalia teatrinio darbo samprata, nes minėtosios kategorijos galiojo tik laisvoje valstybėje. Profesionalo vardas šiandien nėra aukštas titulas.

Tam, kuris, šimtus kartų pralaimėjęs, beatodairiškai tebetiki į savo pašaukimą — teatras nėra profesija. Profesionalo sąvoka, apgaubta saugios pozicijos ir pastovaus atlyginimo rato, išeivijos teatre liovėsi egzistavusi. Per daug aukšta kaina šiandien mokama už pačią

darbo galimybę, idant būtų įmanoma atpildą sulygti. Joks rezultatas nėra tolimesnį pasisekimą garantuojąs laidas, kiekvienas naujas žygis lengvai gali tapti paskutiniuoju — vispusiškame netikrume, nuolatinėj rizikoj jam kas kartą telkiamos galutinės jėgos.

Kita vertus, išeivijos teatras laikosi ir ne "hobby" principu, kai, norint paįvairinti laisvalaikį ir savo jėgas atsargiai tausojant, pomėgis tampa maloniu poilsiu.

Nūdienė kova už lietuviškąjį teatrą nėra iškilmių paradas: su ordinais, akselbantais, su išblizgintom pušnim ir baltom pirštinėm. Nėra taipogi ir sekmadienio popietės medžioklė, kai medėjas, užsikišęs žalią plunksną už kepurės, paleidžia vieną kitą šūvį į krūmuose švilpaujantį paukštuką.

O jei mėgėjiškumo ar profesionalizmo terminais bandytume apspręsti meninį rezultatą, taipogi lengvai galėtume suklysti.

Nes kas šiandien yra profesionalas? Ar tas, kuris kadaise figūravo algų lape, o nūnai švenčia jubiliejus, scenoje jau eilę metų nepasirodydamas, kuris nesykį net savo vardu piktnaudžiauja, su aplombu svaidydamas ištarmes ir nuvertindamas viską, kas pasiekta be majestoto triskatikio?

Ir kas yra mėgėjas? Ar tas, kuris sunkiausiose sąlygose bando savarankiškai šviestis (nes profesūra savo katedras seniai apleido), kuris sąžiningai, rimtai ir pagarbiai artėja prie kiekvieno naujo vaidmens; kuris, sekdamas teatrinę lektūrą ir šio žemyno sceninius laimėjimus, viliasi atrasti keliaženklį ir lietuviško teatro ateičiai? Tiesa, šiame vargo kelyje jis dažnai aptinka jau surastas "amerikas", tačiau, tolydžio ryškindamas savo aktoriškus duomenis, savyje ugdydamas teatrinę kultūrą ir siekdamas sceninės technikos apvaldymo, jis bent išsilaiko nuolatinio treningo stovyje.

Ne vien tik kritikas, bet ir žiūrovas jaunam aktoriui tebėra skeptiškai nusiteikę. "Kas jis buvo Lietuvoje"? — ne sykį klausiama su nepasitikėjimu. Atsakyti tenka

trumpai: Lietuvoje nūdienis aktorius buvo jaunuolis, kuris per penkiolika metų, jei ne į rimtus scenos menininkus, tai bent į suaugusius žmones spėjo išeiti. Šie žodžiai nėra pretenzija į lauro lapą, pjedestalą ar spinduliuojantį vardą. Partizaniniai kovotojai yra bevardžiai. Tokiais jie kaujasi ir tokiais nugrimzta užmarštin.

Bet apriorinis mostelėjimas ranka į nežinomą vardą yra skriauda išeivijos teatro spektakliui. Jaunas aktorius, persijotas keliais rėčiais ir savo priesaiką pakartotinai sutvirtinęs, jaučiasi turįs teisės bent į žiūrovo tikėjimą. Teatro jis nėra išdavęs. Argi spektaklis būtų menkavertis vien dėl to, kad programoje nėra pavardžių, kadaise spinduliavusių Kauno dramos firmamente?

Skliausteliuose leisime sau atsargią pastabą: jeigu gyvenimas būtų ramiai plaukęs, po tiekos metų tarp scenos galiūnų neišvengiamai būtų blykstelėjusi viena kita nauja žvaigždutė. Ir gal (kas žino?) ilgainiui būtų aptemdžiusi ne vieną didų šviesylą...

Tačiau išeivijoje svarstyklės beviltiškai pastovios. Jaunam aktoriui nepripažįstama pažangos galimybė, lygiai kaip neįsivaizduojama, kad laiptai ne vien tik į viršų veda...

Pastaruosius spektaklius vertinant, paliečiamas dar vienas aspektas, kuris taipogi interpretuojamas dvejopai. Palankūs kritikai dabartinio teatro pastangas vadina pagirtina drąsa ir naujų kelių ieškojimu, o mažiau draugingos plunksnos įžiūri jose savotišką įžūlumą ir nepagrįstą ambiciją. Iš tikrųjų tai yra pats desperatiškiausias nūdienės kovos momentas. Tiesa, kartais tenka griebtis uždavinio, viršijančio išgales, ir krintama tiesiai srovės sūkurin, nes partizaniniam kovotojui nėra kitos alternatyvos. Tiltai į sugrįžimą susprogdinti, o prieky tėra vienas kelias — azartiškas, bekompromisinis ir — beviltiškas.

Ties pastaruoju žodžiu norėtume sustoti. Dramos aktorius šiandien atrodo absoliutus fantastas. Kadangi žodis ir jo išraiška yra aprėžti gimtosios kalbos ribos, kiekvieno

naujai statomo spektaklio gimimas tėra siauro emigrantų rato įvykis. Išeivijos aktorius visada pasiliks kovotoju galutinai apsuptoje tvirtovėje. Tačiau tai laisvas ir sąmoningas jo apsisprendimas, nes žmogus nėra vien smulkių baimių ir oportūnistiškų kompleksų kratinys. Ištikimybė aktoriniam pašaukimui, pietizmas lietuviškajam žodžiui ir tikėjimas scenos menininko misija išeivijos aktoriui nėra todėl vien išblukęs skydo devizas.

Negalėdami jokių asmeninių perspektyvų žadėti ir jokio asmeninio atpildo teikti, nedrįstame siųsti šauklių, raginančių pačią jauniausią lietuvių inteligentijos kartą prie šio žygio prisijungti. Į partizaninę kovą nėra verbavimo. Tačiau tas, kurio širdį persmelkė nerami mintis, lauš duoną su fatališko būrio broliais ir, nuskaidrinęs dvasią, visa savo esybe supras, kad beviltiška kova nebūtinai yra beprasmiška.

Juoba, kad neįžvelgiamoj migloj pradeda švisti ateities teatro siluetas. Lyg sidabrinis pilnaties regėjimas pro tirštą debesų skraistę. Gal bus suklydę tie balsai, kurie ragino naujus ieškojimus atidėti iki laisvės valandos? Nes ar ne laisvės apyaušryje, ar ne svetimame krašte, Petrapilio studentų tarpe, gimė mūsų dramos užuomazga?

Lietuviškas teatras, kuris ne vien tik lietuvių kalba vaidintų, bet ir visu savo pobūdžiu atspindėtų lietuvių tautos dvasią, iki šiol neturi konkrečių formų. Svajonė tebėra neapčiuopiama ir neaptariama. Nežinia kada, nežinia kur, nežinia kam bus lemta aptikti tos aukso gyslos pasakišką lobį? Galimas daiktas, kad horizontai nušvis savaime, kad lietuviško teatro pradas bus surastas intuityviai: ne išprotautas, bet išsiilgėtas. Šiuo metu tiktai spėjame, kad tai bus lyrinis teatras: pakeltas poetinio žodžio sparnu, skaidrus, šventiškas, giliai estetiškas, pajungtas ritmo dėsniui, kilnus savo paprastumu, subtilus savo drąsiausiu polėkiu.

Gaivus vėjas, perpūtęs visus Vakarų pasaulio teatrus ir atskleidęs jiems neišsemiamų galimybių akira-

čius, plėšia ir lietuviško teatro langines.

Pirmieji eksperimentai atnešė stebinančių rezultatų. Spektaklius, kurie teoriškai tegalėjo būti skirti literatūriniam bei teatriniam elitui, plačioji auditorija nelauktai priėmė su visuotiniu palankumu ir be jokių rezervų. Simbolis, poetinis vaizdas, sceninės detalės santarmingumas — tarsi atliepė neatbaigtą žodį liaudies dainoje, geometrinę ornamento liniją, drąsų ir kartu santūrų spalvų derinį, primityvią medžio drožinio ekspresiją. Poetinė scenos meno forma lietuviui nebus ekstravagantiška maniera ar staigus ir pretenzingas šuolis. Tai harmoningai su jo dvasine struktūra sutapusi išraiška, savaime išplaukianti iš lietuviškos gyvenimo koncepcijos.

Žinia, šie samprotavimai nėra afirmatyvūs teigimai, o tik spėliojančios prielaidos.

Tačiau, nors ateities kontūrų dar neįmanoma aptarti, lietuviškas teatras ateina. Šviesios akys ir tvirtos rankos suteiks tai vizijai kūną, kraują ir širdį.

Gi jei lietuviškojo teatro kelyje mes tapsime bent grindinio akmenimis — ir tuomet būsime visapusiškai išsipildę.

KRITIKA

ANTANAS GUSTAITIS

Linksma minia iš tolo žiopso,
Minia, subrendus doroje,
O prieš tave — kudlotų mopsų
Ir net veršiašunių ruja.

Rūstus redaktoriaus buldogas,
Poniutės špicas su kutais,
Veikėjų vižlos, margis nuogas, —
Visi su priekaištais kitais.

Buldogas amsi pono bosu,
Vižlos— visuomenės aidu,
O špicas tuos garsuos chaoso
Sopranu staugia iš gaidų.

Ir taip lyg operoj tau dėsto:
Esi menkesnis, kaip šliužai.
Norėtų — stovintį suėstų,
Tik rujai vieno permažai.

Buldogui tu — be atmosferos,
Šuva be šuniškos jėgos,
Gi špicui liežuviu pasvėrus,
Esybei trūksta uodegos.

O vižlos, kinkas apžiūrėję,
Užkaukia nuomone baisia,
Kad tu, nors vaidinį kūrėją, —
Tik jauty avino dvasia!

Kai tai supratęs be vertėjo,
Kampe tylėdamas drebi, —
Regi: jau margis priartėjo,
Ir žiojas pūdelė riebi,

O smukčius taksas grafomano
Net koją pakelia viešai
Ir smėly, kaip tik pats išmano,
Žmonėms parodo, kaip rašai...

MOKSLAS IR PASAULĖŽIŪRA

VYTAUTAS DONIELA

Viena mūsų spaudos kryptis šiandien dažnai kartoja reikalavimą **supasaulėžiūrinti mokslą.** Vadovaujantis taikloku išsireiškimu, reikalaujama, kad "mokykloje pasaulėžiūra būtų ne įnamys, bet šeimininkas". Vadinasi, pasaulėžiūra turi tapti mokslo globėju, sargu, o, reikalui esant, ir teisėju.

Galima būtų į šį reikalavimą numoti ranka: neturėdami išeivijoje savos valstybės, neturime nei atitinkamai nepriklausomų ir savaime lietuvybę išlaikančių mokyklų ar universitetų. Statistika nurodytų, jog išeivijos jaunimas, kuriam laimė tenka **viską** mokytis gimtąja kalba, yra tik lašas jūroje palyginus su jaunimu, kuris mokslus eina svetimomis kalbomis. Kitais žodžiais, reikalavimas nėra aktualus.

Bet džiugu, kad tremties visuomenė tebėra pajėgi suvokti tokius klausimus, kurie dabartinėse sąlygose gali būti sprendžiami vien teorinėje plotmėje. Mokslo supasaulėžiūrinimo akcijai spaudoje prasidėjus, tuoj atsirado vienas kitas balsas, nors ir labai retas, nurodąs, jog toks reikalavimas primenąs pačias didžiausias mūsų amžiaus blogybes — įvairius totalitarizmus. Juk kaip tik šitie reiškė pretenziją reguliuoti ir oficialiajai ideologijai palenkti visas žmogiškosios veiklos sritis, neišskiriant ir mokslo. Didysis šių dienų totalitarizmas, komunizmas,

labai aiškiai pasisako už mokslo palenkimą pasaulėžiūrai. Iš tiesų, vargu kas yra geriau už pačius išeivius patyręs, jog komunistinėje mokykloje pasaulėžiūra yra tikrai ne įnamys, bet absoliutus šeimininkas.

Bet mokslo supasaulėžiūrinimo klausima galima spręsti ir nuo analogijų atsisakant. Tokiu atveju tenka apžvelgti, kas yra pasaulėžiūra, kas yra mokslas ir kaip jie tarpusavy santykiauja. Prie šios analizės čia pirmiausia ir sustosime.

Kartu reikia pastebėti, jog už mokslo supasaulėžiūrinimą yra argumentų, kurie nėra naivūs ir neišsireiškia, kaip nuogai brutalus reikalavimas "pasaulėžiūra privalo mokykloje būti šeimininkas". Šiandien keliamas ir argumentas, kuris atrodo visai padorus, nes juo išvedama, kad mokslo supasaulėžiūrinimo reikalaujanti pati kultūros esmė. Be to, šis argumentas nėra komplikuotas ir jį galima suvesti net į silogistinę formą:

a) mokslas yra kultūrinė veikla,

b) kultūrinė veikla yra pasaulėžiūrinis dalykas,

vadinasi, c) mokslas yra pasaulėžiūrinis dalykas,

o iš čia eina praktinis papildymas, kad mokslu tinkamiausiai gali rūpintis pasaulėžiūrinės institucijos.

Kaip susidomėjusiems žinoma, šis argumentas yra inkorporuotas į "kultūrinės autonomijos" idėją. Aptarę mokslo ir pasaulėžiūros santykį, kritiškai žvelgsime ir į ką tik minėtą "kultūrinės autonomijos" reikalavimą.

PASAULĖŽIŪRA

Nors pasaulėžiūrą galima formaliai apibūdinti kaip apriorinį, iš anksto susidarytą žvelgimą į pasaulį, kartu yra aišku, kad konkretus pasaulėžiūros aptarimas yra slidus dalykas, nes ji gali reikštis įvairiausiomis formomis. Ne tik viena pasaulėžiūra skiriasi nuo kitos savo apimtimi bei interesu (ji gali apsiriboti arba savo centre turėti ekonominę, politinę, religinę ir t. t. sritį), bet ji

gali būti ir daugiau ar mažiau nesąmoninga, bendriau ar tiksliau suformuluota. Pagaliau individas ar individų grupė gali būti prie savos pasaulėžiūros silpniau ar tampriau prisirišę, vadinasi, pasaulėžiūra gali būti daugiau ar mažiau intensyvi. Vieniems pasaulėžiūra tėra laikina hipotezė, kuri gali būti modifikuojama patirčiai plečiantis. Kitiems pasaulėžiūra reiškia giliausius įsitikinimus, jie sutapdina ją su savo egzistencija ir yra pasiryžę verčiau patys išnykti, negu savą pasaulėžiūrą atmesti ar modifikuoti.

Kitaip sakant, pasaulėžiūra turi tris dimensijas: a) dalykinę aprėptį, b) sąmoningumo gylį ir c) įsitikinimo įtampą. Apie dalyko dimensiją kalbėti nereikia, nes ji liečia patį pasaulėžiūros turinį. Sąmoningumo dimensiją galima plačiau aptarti pasinaudojant trimis terminais, kurie, deja, nėra nusistoję.

Migloto sąmaningumo pasaulėžiūra reiškiasi **mentalitetu.** Tai daugiau ar mažiau nesąmoningas stovėjimas tradicijoje bei savo socialinės aplinkos prejudicijose, nekritiškai perimtose nesubrendusiame amžiuje ir vėliau sutvirtintose grumtynėse dėl būvio. Galima kalbėti apie darbininko, ūkininko, prekybininko, aristokrato ir t. t. mentalitetą. Mentalitetas yra "savaime suprantamas" nusiteikimas aplinkos atžvilgiu, dažniausiai pusiau instinktyvus ir sąmoningai neišsiaiškintas, bet vis tiek nulemiąs individo reakciją bendruomeninėse situacijose.

Sąmoningesnei stadijai pritinka **pasaulėžiūros** vardas. Būdama sąmoningesnė, pasaulėžiūra yra jau individualesnė; todėl kartais sakoma, kad ne kiekvienas turi pasaulėžiūrą. Pasaulėžiūros bazę sudaro perimtas mentalitetas, bet ją jau modifikuoja individualios psichinės ypatybės, gyvenimo patirtis, išsiauklėjimas. Pasaulėžiūra yra sąmoningas individo žvilgsnis į pasaulį ir jo vienoks ar kitoks vertinimas, suteikiąs *normą veiklai. Tiesos* atžvilgiu pasaulėžiūra yra plačios aprėpties hipotezė.

Kai atsiranda organizuota panašios pasaulėžiūros individų grupė, jie savo bendras pažiūras dažniausiai su-

formuluoja į **ideologiją,** kuri išsako ne tik pasaulėžiūrines tezes, bet kartu tarnauja naujų narių pritraukimui į bendrą darbą. Ideologija yra sąmoningiausias pasaulėžiūros laipsnis jau vien dėl to, kad ji reikalauja protinio darbo išsiaiškinti, suformuluoti ir sistemingai išdėstyti pažiūras, tuo jas pakeliant į principų plotmę. Tačiau labai dažnai ideologija nuo pasaulėžiūros nėra skiriama terminų požiūriu. Nėra ji skiriama ir minėtame reikalavime, kad "mokykloje pasaulėžiūra turi būti ne įnamys, bet šeimininkas". Reikalavimo autoriai turėjo galvoje **suformuluotą grupės ideologiją,** kuri viena pati, ir **tik viena pati,** turi būti mokslinės institucijos šeimininkas. Kita vertus, ši distinkcija nėra esminė, todėl ir mes kalbėsime paprastai apie pasaulėžiūrą, suprantant, jog ji apima ir ideologiją.

Pasaulėžiūros ir mokslo santykiui suvokti svarbu yra pastebėti, jog **pasaulėžiūra, kaip iš anksto metamas žvilgsnis į pasaulį, stovi subjektyvumo ženkle.** Nors pasaulėžiūroj slypi daug patirties elemento, joje vis tiek vyrauja subjektyvumas. Kadangi pasaulėžiūra yra pastanga aprėpti plačias sritis, bet žmogiškosios pažinimo galios yra ribotos, pasaulėžiūra linksta būti **nuomonė,** kartais priartėti prie paprasčiausių prietarų. Kitais žodžiais, **pasaulėžiūra gali būti klaidinga.** Negalima neigti, kad kartais yra sunku visus pasaulėžiūros elementus matuoti tiesos—klaidos masteliu. Yra daug problemų, kurias išspręsti mokslas nėra pajėgus. Bet taip pat negalima neigti, jog kiekviena pasaulėžiūra turi daug elementų, kuriuos tokiu masteliu matuoti galima. Nacizmas grindė save rasės pranašumu, ir negalėjo išsiversti be sujauktų biologinių teorijų, kurios mokslo akyse yra paprasčiausiai klaidingos. Marksizmas remiasi tariamais istorijos dėsniais, bet irgi empirinis klausimas, ar jie yra teisingai suvokti. Viduramžių teologai laikė save kompetentingais teigti, jog saulė sukasi apie žemę, o vėliau taip pat teologai niršo ir neigė evoliucinę gyvybės rūšių eigą. Visi šie dalykai yra empirinio stebėjimo

— vadinasi, mokslo — dalykai ir yra matuojami paprastu tiesos — klaidos masteliu.

Pasaulėžiūros atvirume klaidai glūdi pasaulėžiūros ir mokslo konflikto versmė. Bet čia reikia prisiminti trečiąją pasaulėžiūros dimensiją: intensyvumą. Tiek, kiek pasaulėžiūra yra tik hipotezė, ji su mokslais susidurti negali. Juk ir patys mokslai tyrimuose ir dėsnių susekimuose vadovaujasi hipotezėmis. Tačiau moksluose hipotezė yra tik metodinė priemonė mokslinėms tiesoms rasti. Jei hipotezė atitinka faktus, ji tampa dėsniu, bet ji atmetama, jei pasirodo esanti klaidinga. Hipotezė moksluose yra ne šeimininkas, bet įnamys.

Mokslas turi sueiti į konfliktą su tokia pasaulėžiūra, kuri nori būti ne plačios aprėpties hipotezė, ne įnamys, bet šeimininkas. Norėdama iš principo būti šeimininkas, pasaulėžiūra nori iš anksto būti teisos teisėja. Bet kaip pasaulėžiūra gali būti absoliutus tiesos teisėjas, jei ji pati yra atvira klaidai? Kaip pasaulėžiūra, stovėdama subjektyvumo ženkle, gali būti teisėjas mokslui, kurio esmė yra objektyvumas ir tiesos ieškojimas?

MOKSLAS

Jei pasaulėžiūrą ženklina subjektyvumas, mokslą ženklina objektyvumas. Nes mokslo esmė glūdi prasiveržime per prejudicijas bei prietarus ir matyme daikto taip, kaip jis iš tikro yra. Negalima neigti, kad kelias tiesos linkui yra sunkus; galima pridurti, kad jis yra tolydus ir begalinis. Bet **pakeliui** galutinis mokslinės tiesos teisėjas yra patys faktai, o ne iš anksto susidaryta nuomonė. Mokslo kryptis yra link objekto, kuris vienintelis apsprendžia tiesą. Dėl to objektyvumas, kuris yra mokslo esminė žymė, neturi būti suprastas **statiškai,** lyg mokslas jau būtų visas tiesas atradęs. Priešingai, mokslo objektyvumas yra **dinaminis,** nors gal niekad absoliučios tiesos nepasiekiąs, bet prie jos artėjąs ir

beartėdamas sugebąs pašalinti nedviprasmiškas klaidas.

Prisirišimas prie objekto radikaliai skiria mokslą nuo pasaulėžiūros, nes šiai yra kaip tik būdingas prisirišimas prie subjekto. Jei mokslas stengiasi prasilaužti pro subjektyvumą, pasaulėžiūra kaip tik siekia pirmenybės savo subjektyviam žvilgsniui. Ir jei pasaulėžiūra, politinėms aplinkybėms palankiai susidėjus, tampa "oficialiąja pasaulėžiūra," ji naudoja jėgą išsaugoti ir sustiprinti savo prioritetui. Ji tada siaurina mokslo ribas, paskelbia kai kurias gyvenimo sritis taboo, ji slepia ir falsifikuoja faktus, kurie jai prieštarauja ir todėl yra "nepatogūs".

Jei mokslą ženklina tiesos meilė, pasaulėžiūrą ženklina tiesos baimė. Laikydamas tiesą aukščiausia norma, mokslas atsisako skelbti savo radinius neklaidingais, nes į juos gali būti įsivėlusi klaida. Bijodama tiesos, pasaulėžiūra pasiskelbia save neklaidinga ir užsidaro duris, kad faktai nebūtų iš tikro kitokie. Jei ji tiesos nebijotų, pasaulėžiūra duris laikytų atviras. Mokslas taip brangina tiesą, kad dėl jos jis griauna nusistovėjusias sistemas, atmeta ilgaamžius principus, jei nauja faktų šviesa to reikalauja. Pasaulėžiūra tokiu atveju mėgsta pasilikti klaidoje, ir besibraunantiems faktams uždaro duris.

Mokslas yra mokslas tik tada, kai jis galutiniu tiesos teisėju pripažįsta tik pačius faktus. Mokslas, kuris privalo nusilenkti pasaulėžiūrai ir josios naudai ignoruoti bei falsifikuoti faktus, nustoja moksliškumo žymės. Mokslui yra būdingas visiškas atvirumas, neturėjimas ribų. Pasaulėžiūra brėžia ribas ir stabdo mokslą, tuo paneigdama jo esmines teises. Ji jį stabdo todėl, kad šis neiškeltų aikštėn jos klaidingumo. Nes iš tiesų mokslas yra nuolatiniame sukilimo stovyje, potencialiai pasi-

ruošęs kritikuoti ir aktualiai kritikuojąs perimtus ir paveldėtus principus bei nuomones. Paklusnumas nėra mokslinė dorybė. Paklusnumas verčiau veda prie mokslinės dvasios sustingimo ir sunykimo.

MOKSLO PALENKIMAS PASAULĖŽIŪRAI

Palenkti mokslą pasaulėžiūrai reiškia mokslo išsižadėti, jį išduoti. Nenuostabu todėl, kad tikras mokslininkas visada pasipriešins tokiam palenkimo bandymui. Pasaulėžiūros ir mokslo konfliktas iškyla tada, kai pasaulėžiūra nori būti mokslinių institucijų šeimininkė ir mokslinės tiesos teisėja. Tokių pavyzdžių turime begalę. Jei praeitin nugarmėjo viduramžių teologijos ir nacistinės ideologijos bandymai diktuoti mokslui, tai ir dar šiandien matome, kaip sovietų dialektiniam materializmui toks bandymas yra visiškai pasisekęs. Dialektinis materializmas dedasi "moksline" teorija, tačiau jo moksliškumo stoka matyti jau iš to, kad tokia teorija nebėra iš principo atvira kritikai, bet jau galioja kaip neklaidingas mastelis konkrečių mokslinių teorijų tiesai matuoti.

Bet ir Vakarų valstybėse kai kurios pasaulėžiūrinės grupės neatsisako nuo mokslo palenkimo ideologijai. Tik šitas palenkimas nebevyksta brutaliai (pasaulėžiūrinės grupės nebeturi politinės galios monopolio), bet klastos priemonėmis. **Padorioje bendruomenėje mokslinės tiesos prievartavimas įgyja tokią formą, kad pasaulėžiūrinės grupės steigia savas mokslo institucijas, į kurias ideologijai priešingi faktai bei skirtingos nuomonės nebėra įleidžiamos.**

Gudriai tokios pasaulėžiūrinės institucijos yra vadinamos "mokslinėmis". Vardai yra kantrūs, viskam galima duoti naujus vardus. Net diktatūrą galima vadinti "demokratija". Bet kaip sovietinė demokratija nėra demokratija, taip ir supasaulėžiūrintas mokslas nėra moks-

las, nes mokslo esmė kaip tik yra prasilaužti pro subjektyvumą, pro apriorinę pasaulėžiūrą, atveriant faktus taip, kaip jie yra, o ne tokius, kokius pasaulėžiūra juos norėtų matyti. "Mokslinės institucijos", kurios pirmoje eilėje stato pasaulėžiūrą ir pagal ją tada ignoruoja bei gydo faktus, yra tik pseudo mokslinės institucijos. Prisidengdamos mokslo vardu, jos iš tiesų griauna pačią mokslo esmę. Nes kas gi yra pasaulėžiūrinės "mokslo institucijos"? Tai įstaigos, kur mokslinis tyrimas vyksta pagal "dvasios tėvų" direktyvas, ir šios galioja kaip "neklystama" tiesa. Bet koks tyrimas tada tik "patvirtina" oficialiąją ideologiją. (Ir turi patvirtinti, nes kitaip nebus spaudžiamas imprimatur...). Bet argi tai mokslas?

Čia mokslo supasaulėžiūrinimo advokatai turėtų sustoti ir pagalvoti. Stebimės, kaip mokslo prievartavimas oficialiosios ideologijos naudai vyksta Sovietų Sąjungoje, bet advokataujame, kad tos pat rūšies daigai plėtotųsi ir mūsų intelektualinėje dirvoje...

Reikia įsisąmoninti, jog mokslo supasaulėžiūrinimas yra vakarietiškosios kultūros išdavimas. Bet kad jis Vakarų pasauly vyksta nekliudomas, aiškiai nusako, kaip menkai vakarietiškuosius idealus tesuvokiame. Nenuostabu, kad ir kova prieš sovietinį totalitarizmą, kurio natūrali žymė yra mokslo supasaulėžiūrinimas, yra tokia sumišusi. Kaip gi galime radikaliai pasisakyti prieš totalitarizmą, jei mūsų pačių tarpe klesti totalitaristiniai troškimai?

MOKSLAS IR KULTŪRA

Minėjome, jog "kultūrinės autonomijos" atstovai mokslo supasaulėžiūrinimo reikalauja kultūros vardu. Jų argumentas buvo:

a) mokslas yra kultūrinė veikla,

b) kultūrinė veikla yra pasaulėžiūrinis dalykas,

vadinasi, c) mokslas yra pasaulėžiūrinis dalykas.

Nesunku yra pastebėti argumentavimo klaidą, nes terminas "**'kultūrinė veikla" čia turi dvi prasmes**; silogizmas tada susidaro iš keturių, bet ne trijų terminų, ir negalioja.

Viena, yra teisinga mokslą priskirti kultūros sričiai, jei kultūrą suprantame plačia prasme kaip žmogiškosios dvasios objektyvaciją. Juk iš tikro mokslas yra dvasinė veikla. Kita vertas, yra aišku, jog mokslas, jei jis ir yra dvasinė veikla plačia prasme, nėra dvasinė veikla kūrybos arba meno prasme. Menas yra dvasios reiškimasis, kai ji nėra suvaržyta objekto. Mokslas, priešingai, visada yra prisirišęs prie objekto ir tiesos atžvilgiu absoliučiai nuo jo priklausomas. Meninės tiesos objektas neapsprendžia, nes ji yra kuriančiosios dvasios išraiška. Meninė tiesa, susijusi su subjektu ir jį išreiškianti, yra daugiau ar mažiau pasaulėžiūrinė. Negalima meninės tiesos matuoti objektui atitikimo masteliu.

Mokslinė tiesa stengiasi kaip galima toliau atsitraukti nuo subjekto, prasilaužti pro subjektyvumą, pro apriorinį žvilgsnį, ir atkurti faktą taip, kaip jis yra savyje. Mokslas todėl nėra dvasinė veikla meno prasme. Mokslinė tiesa savo intencija skiriasi nuo meninės tiesos, kaip ištikima fotografija skiriasi nuo ekspresionistinio paveikslo.

Štai kodėl minėtasis argumentas, išvedąs pasaulėžiūrinį mokslo pobūdį, yra klaidingas. Jis remiasi dvilypia kultūros prasme: a) kultūra kaip dvasinė veikla apskritai, apimanti tiek mokslą, tiek meną, b) kultūra kaip nuo objekto nepriklausoma meninė kūryba. Atitinkamai perrašę silogizmo premisas, gauname:

a) mokslas yra dvasinė veikla,

b) menas yra pasaulėžiūrinis.

Aišku, kad iš šių premisų jokios išvados negauname, jau paliekant nuošaly klausimą, ar ir menas yra iš tikrųjų

pasaulėžiūrinis.

Bet kokiu būdu į mūsų intelektualinius vieškelius atklydo tokia nepakankama kultūros analizė? Atsakymas yra vienas: tai romantiškojo idealizmo, iš esmės vokiečių filosofinio idealizmo, likučiai, pasiekę mūsų filosofiją per nekritiškus slavų "kultūros filosofus". (Šis faktas, viena, nurodo, kaip nesuprasta liko vakarietiškoji kultūra slavų "kultūros filosofams"; o antra, turėtų lietuvių filosofiją priversti susimąstyti apie savo dvigubą epigoniškumą). Idealizmas mokslą laikė tik dvasios objektyvaciją apskritai; idealizmo klaida ir giliausia tragedijos šaknis buvo entuziastiškame užsimiršime, kad mokslas nėra toks dvasios objektyvacijos (arba kultūros apskritai) fenomenas, kuris išvedamas **vien** iš subjekto gelmių. Priešingai, **mokslas yra subjekto sukilimas prieš save patį.** Mokslas yra vyksmas, kur subjektas sunaikina save patį, arba, graikų filosofijos žodžiais, mokslas yra vyksmas, kur subjektyvi nuomonė yra pakeičiama objektyviu žinojimu. Tiek, kiek šią kryptį sukeičiame ir virš žinojimo vėl pastatome nuomonę, tiek atsisakome tiesos primato, o kartu ir Vakarų pasaulio istorijos, kurioje pirmą kartą tiesa skausmingai prasilaužė pro mitą. Vakarų pasaulis baigiasi ten, kur tiesos namuose įsišeimininkauja mitas.

PASKUTINĖS DVYLIKA SEKUNDŽIŲ

JONAS MEKAS

Vienuoliktą paskutinės valandos sekundę
vėjas staiga pakils,
nešdamas per dangų raudonus dūmus.

Ežerai staiga nusileis į dugnus,
išmesdami žuvų kaulus.

Dešimtą paskutinės valandos sekundę
prezidentas Eisenhoveris
bus rastas besimeldžiantis vidury
Baltųjų Rūmų.

Kalvis Žaldokas nusileis į Rovėjos slėnį
ir žiūrės
į pajuodusius žilvičių krūmus.

Devintą paskutinės valandos sekundę
upių tiltai staiga sukris ant žemės.

Leonas Lėtas paliks Erio ežerą
ir pasitrauks, vienišas, ant kalno.

Aštuntą paskutinės valandos sekundę
vaikai, išbėgę į liepsnojantį papievį,
šauks: kokios gražios, gražios
pienės!

Septintą paskutinės valandos sekundę
staiga žinojimas ateis
žmogaus mažumo,
istorijos teisingumo,
kapitalizmo teisingumo,
komunizmo teisingumo,
Jono Žiauriojo teisingumo,
Kruščiovo teisingumo,
Eisenhoverio teisingumo.

Šeštą paskutinės valandos sekundę
nepažįstami paukščiai, niekados neregistruoti,
neįrašyti, nepaišyti Audiubono,
bus matomi Ankaroje.

Luošas pakils Leningrado ligoninėje
ir šauks, ekstazėje:
Aš vaikštau, aš matau, aš esu!

Tremtiniai, egzilai, pabėgėliai,
žydai
ir Algirdas Landsbergis
staiga sugrįš namo,
staiga žinodami, kad jų gyvenimas yra niekas,
kad jų kova yra niekas, jų filosofija
yra niekas,

ir, patikti pirmo namų vėjo,
verks.

Penktą paskutinės valandos sekundę
šnabždėjimas pripildys orą.

Kalvis Žaldokas paims kūjį ir
pradės kalti geležį.

Ketvirtą paskutinės valandos sekundę
pranyks San Fransisco miestas.
Degdamos
pakils į dangų dykumos.
Rovėjos lankoj žolė staiga paruduos, sustings,
lyg degėsiai.

Virpėdama, klykdama pervers orą misilė.

Iš kalnų žmonės matys nusileidžiant būrius šventųjų
su linų apsiaustais,
nešančių raudoną vėliavą.

Jie nusileis į slėnį, pereis Vatikano miestą,
ir įkurs paskutinę religiją.

Trečią paskutinės valandos sekundę
Churchilis pasakys kalbą:
— Ilgai kovojom mes.
Bet kas prisimena, dėl ko?

Eisenhoveris kalbės:
— Kam? Ar iš tikėjimo
kovojau aš,
ar iš inercijos?
Savo jėga, ar — istorijos?

Dostojevskis grįš,
ir sėdės su Leonu Lėtu
Sibiro vidury,
raudodami:
kur yra rusų tautos siela, kur yra rusų
tautos platumas?

Antrą paskutinės valandos sekundę
paukščiai kris į rugių laukus, kaip
juodas sniegas.

Kalvis Žaldokas
žiūrės į praskilusį dangų,
nesuprasdamas.

nekaltas.

Paryžiuje, Londone, Maskvoje, New Yorke,
Tokyo
rankos staiga sustings ore,
apgniaužę vyno stiklus,

staiga išvydę beprasmingumą savo
tikslų,
savo gyvenimų,
savo ieškojimų,
savo kovų.

Dangumi pralėks antra misilė.

Tada balsas kalbės:

Jeigu buvai tu geras — tavo gerumas yra nuodėmė,
jeigu ėjai prieš istoriją;

jeigu buvai tu šventas — tavo šventumas yra
nuodėmė,
jeigu ėjai prieš istoriją;

jeigu buvai komunistas — tavo komunizmas yra
nuodėmė,
jeigu ėjai prieš istoriją;

jeigu buvai kapitalistas — tavo kapitalizmas yra
nuodėmė,
jeigu ėjai prieš istoriją;

Ir balsas kalbės:

Šventi yra tie, kurie ištikimi laikui;
šventi klaidingieji, kurie ėjo kartu su laiku;
šventi yra teisėjai, kurių lūpomis laikas teisė;

šventi yra ginklai, generolai,
kuri žudė už laiką;
šventi yra ūkininkai, inkvizitoriai,
kapitalistai,

šventi yra nuodėmininkai, šventi yra popiežiai,
kominternas, ir zen-budistai,
šventa yra ranka, kuri padegė Reichstagą.

Ir balsas kalbės:

Žolė auga, ir negalvoja.
Paukštis skrenda, ir nežino.
Strėlė lekia, ir negyvena.

Ar tu nesi žolė?
Ar tu nesi paukštis?
Ar tu nesi strėlė?

Kas yra laikui
tavo teisingumas —
kas yra tavo klaidingumas
ar tavo tikrumas
prieš istorijos teisingumą?

Dvyliktą valandą bomba sprogs.

INTELEKTUALINIS BAIKŠTUMAS SOVIETIJOJE IR LIETUVOJE

VINCAS TRUMPA

1. TIES KRYŽKELE BE KRYŽIAUS.

Darydamas 1958 metų lietuvių poezijos derliaus apžvalgą, Jonas Lankutis, vienas aktyviausių dabartinės Lietuvos kritikų, tarp kitą ko, pareiškė, kad "praėjusiais metais tarybinėje lietuvių poezijoje, proporcijos prasme, susidarė lyg ir tam tikras atotrūkis tarp jaunųjų į literatūrą ateinančių kūrybos ir vyresniosios kartos poetų . . . Dėlto kai kurie jaunieji, ryškiau nebegirdėdami šalia savęs tvirtų, kovose užgrūdintų balsų, atskirais atvejais pasiduoda revizijonistinėms nuotaikoms, miesčioniškam skoniui, dekadentinės poezijos poveikiams"

Suprantama, kad, kalbėdamas per Vilniaus radiją, vadinas, į labai plačią auditoriją, kritikas gal kiek suidilino ir suprastino pagrindinę problemą, prieš kurią šiandien stovi okupuotosios Lietuvos rašytojas ir menininkas, piešdamas ją, kaip jaunųjų ir senųjų santykių vaizdą. Iš tikrųjų, kas tie tvirtieji kovose užgrūdinti balsai, kurių atramos jauniesiems pasigenda Lankutis? Gal Antanas Venclova ir Teofilis Tilvytis? Bet kokiose kovose jie grūdino savo balsus? O gal Putinas? Bet ar jis negrįžo prie savo senojo poetinio kanono: kalbėti iš širdies į širdį? O gal Mieželaitis, Mozūriūnas ar aklasis Jonynas? Bet ar jų balsas jau toks tvirtas? Ar ir jie kartais patys nestovi ties kryžkele, kur vietoj kryžiaus, kolūkio traktoriaus ar kombaino nugriauto, stovi beržas svyrūnas? Ir ar jie kartais nenorėtų užmegzti su

tuo beržu tokio paties pokalbio, kaip jų visų jauniausias Vytautas Karalius savo bradūniškuose posmuose:

Tu kryžkelėj įaugęs —
Ir niekur tu neini,
Ir niekur tau nereikia eiti.
Tu žemėje įaugęs —
Ir žemės tau nereik ieškoti
Ir tau minčių ieškot nereikia:
Sula, lyg kraujas, geras ir vaiskus,
Į tavo baltą kūną lieja
Žemės mintį.

Tu žemėje įaugęs —
Ir tu suklysti negali:
Tu kryžkelėn atėjęs nesvyruoti,
Ar rinkti dulkes nuo visų kelių.
Tu medis, ir tau aišku,
Kad šaknimis gelmės ieškoti reikia,
Kad šakos turi glėbti dangų.

Ir mes į kryžkeles ateinam,
Bet mes negalim pasilikti —
Ir ieškom kelio mintimis,
Kaip beržo šaknys ieško dirvos.

Ir mes į kryžkeles ateinam,
Bet mes negalim pasilikt —
Ir ieškom akimis, kur teka saulė,
Kad ji už nugaros šešėlį driektų,
Žmogus nueitų — ne šešėlis.

(*Pergalė*, 1959 m. kovo m.).

Kiekvienu atveju, J. Lankutis, kaip ir daugumas kitų kritikų ir rašytojų, pripažįsta vieną neabejotiną faktą, kad okupuotosios Lietuvos intelektualiniame gyvenime yra įvykęs skilimas, kuris paprastai suvedamas į jaunųjų ir senųjų santykius, bet kuris iš tikrųjų aptariamas ne amžiaus kategorijomis, bet pažiūromis į pagrindines kūrybos ir meno problemas.

Šiam faktui daug laiko skyrė ir III Lietuvos rašytojų suvažiavimas, kuris įvyko šių metų sausio m. Vil-

niuje. Čia jis išvirto tam tikromis diskusijomis intelektualizmo ir antiintelektualizmo klausimu. Jį suvažiavime iškėlė savo pranešime buvę Lietuvos rašytojų sąjungos sekretoriai Mykolas Sluckis ir Eduardas Mieželaitis. (Gaila, tik šio pranešimo santrauka tebuvo paskelbta lietuvių spaudoje. E. Mieželaitis dabar pasidarė sąjungos pirmininkas, o Sluckis visiškai iškrito iš valdybos). Iš to pranešimo paaiškėja, kas pagaliau jau buvo žinoma ir anksčiau, kad intelektualinių diskusijų centras yra senasis Vilniaus universitetas su savo be galo turtingomis studentų gyvenimo tradicijomis. "Labai gaila", sako Sluckis ir Mieželaitis savo pranešime, "kad Vilniaus universitete, turinčiame gražias literatūrines tradicijas, lietuvių literatūros katedrai laikantis pasyvios pozicijos, išplito dekadentinės nuotaikos". Ir toliau: "Tačiau keista, kad universitete apie šiuos kelis jaunuolius sudaroma genijų aureolė, kad jiems kai kurių dėstytojų įsiteikiama, nors jų intelektualizmas yra jų pačių prasimanytas, paviršutiniškas, knyginis, neturintis jokių ryšių su gyvenimu, su kultūra, organiškai išplaukiančia iš teorijos ir praktikos derinimo, iš gyvenimo ir laiko uždavinių supratimo". Ir pagaliau M. Sluckis ir E. Mieželaitis taip apibūdina tų tariamai dekadentuojančių jaunuolių estetinį credo: "Atskiri dekadentuojanti jaunuoliai nusikalba poezijos klausimais net ligi daikto savyje, estetinį literatūros idealą suvesdami į daiktų ryšių keitimą ir net į autoriaus pergalę prieš realybę, prieš tikrovę. Kartu jie rodo špygas tarybinei literatūrai, niekina jaunus poetus-bendrakursius, besivadovaujančius tarybinės literatūros normomis".

Iš šių kelių ištraukų, nors, be abejo, jų autorių ir santraukos redaktorių atitinkamai pafrizuotų, aiškiai matytis, koks gilus konfliktas yra atsiradęs okupuotosios Lietuvos intelektualiniame gyvenime. Seniau apie tai skaitėme tik Vytauto Rimkevičiaus **Studentų** romane, kurio Vilniaus Pedagoginio instituto studentijos in-

telektualinės problematikos pavaizdavimas nuostabiai gerai sutampa su oficialiu rašytojų sąjungos pareigūnų raportu.

Pabandykime pasekti, kur to skilimo šaknys ir kieno sultimis jos maitinamos. Be abejo, tos šaknys siekia daug giliau negu tariamos dekadentinės įtakos iš Vakarų, negu buržuazinių nacionalistų pastangos suklaidinti kai kuriuos jaunuolius, negu pagaliau aplamai jaunatviškas noras savaip, nors ir keistai, spręsti gyvenimo problemas. Gal būt, arčiausiai prieitume prie paties problemos branduolio, aptardami ją kaip kovą tarp intelektualizmo ir antiintelektualizmo, tarp dvasinio atvirumo ir dogmatinio uždarumo, tarp ieškojimo naujo ir "atrajojimo jau kitų sukramtyto maisto", jeigu būtų galima čia pasiskolinti šią frazę iš Nikitos Chruščiovo kalbos, kurią jis pasakė III Sovietų rašytojų suvažiavime.

2. PUEBLO INDĖNAI IR STALINO NEMARUMAS.

Kaip žinia, sovietinė visuomenė yra uždara ir gerai integruota visuomenė. Iš paviršiaus ji primena skruzdėlyną arba bičių avilį, kur kiekvienas narys privalo labai gerai žinoti savo funkcijas ir jas vykdyti. Tokioje visuomenėje ne tik kiekvienam pasakoma, ko jis negali daryti, bet — ir tai daug svarbiau — ir ką jis turi daryti. Pagal pagarsėjusią George Orwell formulą, senųjų despotizmų komanda buvusi "Tu neprivalai", dabartinių totalitarinių režimų komanda yra "Tu privalai". Nieko nedarymas joje yra lygiai didelis nusikaltimas, kaip ir blogo darymas. Tas pastarasis bruožas bent iš dalies apsaugoja tą visuomenę nuo per didelio konservatizmo, kuris būdingas kiekvienai uždarai visuomenei ir kuris išreiškiamas klasiniu posakiu: sint uti sunt sive non sunto.

Kol tokioje visuomenėje viskas vyksta, jeigu taip galima pasakyti, normaliai, ji yra optimistinė visuome-

nė. Kartais toks optimizmas joje privedamas ligi komiško absurdo, bandant dirbtinai užlyginti visus konfliktus, interesų susidūrimus ir kovą. Sovietų rašytojas Vsevolodas Višnevskis savo laiku net tragediją pavadino **Optimistinės tragedijos** vardu (1933 m.). Stengdamasi apsaugoti normalią eigą, tokia visuomenė instinktyviai bijo kiekvienos naujovės, nes kiekviena naujovė galėtų išmušti ją iš jos normalių vėžių.

Net ir kosminiai arba natūralūs pasikeitimai kelia joje baimę. Dėl to tokia visuomenė taip bijo mirties, ypač savo vado mirties, kaip bičių avilys bijo savo motinėlės mirties. Tad ir Stalino mirtis sukėlė tokį siaubą sovietinėje visuomenėje. Nežiūrint viso Višinskio cinizmo, atrodo, tą dieną jis nuoširdžiai verkė sužinojęs apie Stalino mirtį. Iš čia ir toks lengvas mirusių kulto įvedimas tokioje visuomenėje, ir siaubas, jeigu kas išdrįsta išniekinti tą kultą.

Šių metų vasario mėn. numeryje prancūzų žurnalas **Esprit** paskelbė anoniminį jauno sovietų rašytojo straipsnį apie socialistinį realizmą. Tame straipsnyje jis su dideliu nuoširdumu aiškina religinį visos sovietinės estetikos ir kultūros pobūdį. Savo tragiškomis ir siaubingomis nuojautomis, kurios siejamos tiesiog su Stalino mirtimi, tas straipsnis primena šv. Jono apokalipsės knygas. Tas jaunas sovietų rašytojas visiškai be ironijos rašo: "O kad taip būtume buvę protingesni ir apgaubę jo (Stalino) mirtį stebuklais. Būtume pranešę per radiją, kad jis nemirė, bet gyvas nuėjo į dangų, iš kur stebi mus pro savo mistiškus ūsus. Jo relikvijos gydytų paralitikus ir velnio apsėstus. Ir vaikai, eidami gultų, melstųsi, savo akutes nukreipę į žvaigždžių apsuptą Kremlių". Dabar gi, esą, vietoje Stalino nemirtingumo mes pradėjome piktžodžiauti apie tariamas jo klaidas. Štai tas ir kelia jo sieloje baimę ir siaubą ir verčia jį pranašauti liūdną visos sovietijos galą.

Bet uždara visuomenė labiausiai bijo bet kokio blogos valios nukrypimo, arba deviacionizmo. Žinomas da-

lykas, kad kai kurios Rio Grande srities indėnų giminės buvo įsitikinusios, jog vieno žmogaus blogas darbas ar net klaidingas pamanymas gali paveikti visus ir užtraukti baisias nelaimes, kaip ligas, nederlių, sausras ir t. t. Dėl to taip nemielaširdinga tokia visuomenė visokiems nukrypėliams. Prisiminkime tik, kokią pasipiktinimo audrą sukėlė Borisas Pasternakas su savo **Dr. Živago.** Iš teisybės, nemielaširdingi buvo ir viduriniųjų amžių religinių bendruomenių nariai heretikams.

Tokia visuomenė gali būti labai atspari visokiems pavojams ir sunkiai sugriaunama, ypač iš šalies. Ji gali daug vargo ir sunkumų pakelti, nes ją sieja ne tik tradicijos, bet ir tam tikras mistiškas tikėjimas savo ateitimi ir tos ateities misija. Tam tikra prasme ji net gali būti pažangi visuomenė, nes ji, visiškai ignoruodama savo narių teises, labai griežtai iš jų reikalauja tam tikrų pareigų vykdymo.

Tačiau tokioje visuomenėje visiškai nėra vietos kūrybai, nes kiekviena kūryba iš esmės yra revoliucinis veiksmas. Jos revoliucingumu matuojamas ir jos didumas. Kūryba visados prasideda ten, kur baigiasi tikrovė; kūryba yra lyg lieptas į ateitį, kurio tik vienas galas atsiremia į tikrovę, bet kurio kitas galas yra pakibęs ant bedugnės. Kūryba nepripažįsta jokio autoriteto, nes jai visų pirma reikalinga laisvė. Gal ne konkreti šios dienos laisvė, bet ilgėjimasis ir siekimas nežinomos didžiosios laisvės. Šiaip ar taip, kūrybai reikalinga įtampa tarp esamos tikrovės ir nežinomos ateities.

Atrodė, per pastaruosius keleris metus ir Sovietijoje susidarys sąlygos kūrybinei įtampai, nes tam tikras skilimas ir blaškymasis pasireiškė ir pačioje sovietinėje tikrovėje. Oficialiųjų sluoksnių pasisakymas prieš dogmatizmą, asmenybės kultą, gyvenimo lakavimą, prieš bekonfliktiškumo teoriją, prieš teigiamų ir neigiamų herojų schematizmą, ir ypač reikalavimas teisingai vaizduoti esamą tikrovę — gana plačiai pravėrė duris įvai-

riems ieškojimams ir tuo pačiu kūrybai. Reikia tuojau pat pasakyti, kad atsakymas į tą iššūkį nebuvo vienodas pačioje Sovietų Sąjungoje, jos okupuotuose kraštuose (Pabaltijy) ir vadinamuosiuos satelituose. Skirtumas daugiausia priklauso nuo to, kokio uždarumo laipsnio šiuo metu jau yra pasiekusi viena ar kita anapus Geležinės Uždangos esanti visuomenė.

Vienu metu buvo galima spėlioti, kad gal ir pati sovietinė visuomenė pabandys išsiveržti iš uždarumo varžtų ir pasidarys atvira, bent literatūroj ir meno gyvenime, kaip, pavyzdžiui, atvira šiuo atžvilgiu yra komunistinės Jugoslavijos visuomenė ir kaip iš dalies tebėra tokia ir Lenkijos visuomenė. Pirmiausia tai pasireiškė aštria buvusio literatūros ir meno gyvenimo kritika. Prisiminkime tik M. Šolochovo kalbą, pasakytą II sovietų rašytojų suvažiavime 1954 m. Norint kurti ką nors naujo, ir reikėjo pirmiausia sugriauti senuosius stabus, kurie iš tikrųjų veltui ir buvo pakliuvę į meno ir literatūros Parnasą. Neveltui vėliau kai kurie kritikai tą laikotarpį (maždaug 1954-1957 m.) pavadino ikonoklastų gadyne, sugretindami tai su viduramžinės Rytų krikščionybės religiniu sąjūdžiu prieš paveikslų garbinimą.

Tolimesnis žingsnis turėjo būti įtampos ir konflikto suradimas sovietinėje tikrovėje. Gimė tai, ką vėliau konformistiniai ir atžagareiviniai sluoksniai apšaukė juodąja literatūra, bandė ją suversti į vieną maišą su įvairiomis revizionistinėmis tendencijomis ir jos autoriams primesti opozicijos sovietinei santvarkai šešėlį. Iš tikrųjų, tai tebuvo kai kurių sovietų rašytojų ir menininkų pastangos pasukti tikruoju keliu kūrybos, kuri neįmanoma be įtampos tarp esamos tikrovės ir rašytojo pasaulio. Politiška čia tebuvo tik tiek, kad bent literatūros ir meno srityje norėta prasiveržti pro uždaros visuomenės varžtus.

Tačiau ir to vadovaujantiems Sovietijos sluoksniams buvo per daug. Ir netrukus prasidėjo reakcija

prieš visas tas pastangas, kuri maždaug sutapo su Chruščiovo tvirtesniu atsisėdimu į balną. Atrodo, į sovietinį bičių avilį vėl grįžta motinėlė, o su ja kartu visas gražus ir tobulas uždaros visuomenės gyvenimas. Kaip bus su literatūra ir menu? Negi tai svarbu! Ar ne geriau, jei rašytojai ir menininkai padės kolūkiams kukurūzus auginti ir chemijos pramonę plėsti? Kad pačiam Chruščiovui nedaug terūpi literatūra ir menas, matytis ir iš jo kalbos, pasakytos III sovietų rašytojų suvažiavime. Jis pats, nors lyg ir atsiprašydamas, prisipažino, kad jis neturėjęs laiko priimti Vladimiro Dudincevo, išgarsėjusio, ypač Vakaruose, savo romanu **Ne vien duona,** bet jis pakankamai turėjo laiko priimti paprastą vagišių ir jį aprūpinti darbu.

Atrodo, Chruščiovui nesunkiai pavyks paversti literatūrą ir meną paprasta politikos ir komunistinės statybos tarnaite, juoba kad pati sovietinė visuomenė jau pakankamai susigyvenusi su uždaros visuomenės tradicijomis, ir ją pačią, kaip tuos Pueblo indėnus, kiekvienas nukrypimas baisiai gąsdina. Ji bijo kūrybos, nes ji bijo laisvės. Tas pat mūsų minėtas anoniminis sovietų rašytojas išreiškia tai geriau negu kas nors kitas. "Kokios laisvės religingas žmogus gali reikalautis iš savo Dievo? Tik tokios laisvės, kad jis galėtų dar daugiau jį garbinti". Jam toks Dievas buvo Stalinas. Bet kodėl juo negali būti Chruščiovas ar pagaliau kolektyvinė komunistų partijos vadovybė? Štai kur yra intelektualinės baimės šaknys sovietinėje visuomenėje.

3. IDIOTŲ KARTOS AR KŪRYBOS BAIMĖ.

Visiškai kitaip buvo sutiktos tos laikinės laisvės prošvaistės satelitų kraštuose ir okupuotojoje Lietuvoje. Jas lydėjo ne nukrypimo nuo linijos baimė, bet viltys naujiems ieškojimams ir platiems kūrybiniams horizontams.

Per toli čia mus nuvestų bandymas nors schematiškai tas reakcijas pavaizduoti. Todėl pasitenkinsime tik

pora pavyzdžių iš kaimyninės Lenkijos meno ir literatūros gyvenimo, juoba kad dažnai ir okupuotojoje Lietuvoje girdimas kaltinimas, jog daugumas negeistinų įtakų į Lietuvą ir plaukiančios per Lenkiją. Tarp kita ko, tame kaltinime yra nemaža tiesos.

Lenkijoje šiandien vyksta tiesiog žūtbūtinė kova tarp dvejų diametraliai priešingų tendencijų. Iš vienos pusės, tam tikri sluoksniai, neabejotinai instiguojami ir palaikomi Maskvos, norėtų, kad visas kultūrinis gyvenimas būtų palenktas dabartinės politikos ir komunistinės ideologijos reikalavimams. Įdomu, kad panašiai kaip ir Sovietų Sąjungoje, tie sluoksniai norėtų susieti visus nuo linijos nukrypimus, kurių taip gausu šiandieninės Lenkijos meno ir literatūros gyvenime, su tariamo Vakarų antiintelektualizmo įtaka — rock'n' roll, džazu, egzistencializmu, absurdizmu, pagaliau net su "bytnikų" (beatniks) sąjūdžiu Amerikoje. Žinoma, tai yra paprasta priemonė subagatelizuoti iš esmės rimtą reikalą. Kad tas reikalas iš tikrųjų daug rimtesnis, rodo kad ir toks faktas, kad Lenkijoje šiandien pastebimas net tam tikras "zurück zu Kant" judėjimas ir nauja Kanto **Grynojo proto kritikos** laida lenkų kalba labai greit buvo išgaudyta iš knygynų lentynų. Tur būt, pats kritikos žodis daugiausia ir žavi. Gal dėl tų pačių motyvų ir Lietuvos intelektualiniuose sluoksniuose populiarėja kantiškoji "Ding an sich" sąvoka.

Kaip ten bebūtų, bet šiandien Lenkijoje, gal būt, aštriau negu kur nors kitur vyksta kova tarp kultūros pavergimo politikai ir kultūrinės autonomijos. Pirmųjų mintį neseniai labai gerai išreiškė rašytojas Kazimierz Brandys, kalbėdamas apie socialistinį realizmą: "Nūdienis realizmas yra politinė literatūra. Kartoju: galima tuo piktintis, bet tai yra faktas. Mūsų naivieji priešai teigia, kad jaunuomenei nusibodo ideologija, kad ji pavargo nuo politikos, kad ji tenori linksmintis, kaip, pavyzdžiui, Prancūzijoje ar Švedijoje. Tačiau jei mes pasiduotume šiam apolitiškumą šlovinančiam balsui, mes

išauklėtume idiotų kartą". Nėra abejonės, kad šie gana žymaus lenkų rašytojo žodžiai su pasigardžiavimu skleidžiami okupuotojoje Lietuvoje.

Tie, kurie kovoja už kultūrinio gyvenimo autonomiją ir kūrybos laisvę Lenkijoje, pasisako visiškai priešingai. Jie kaip tyčia norėtų apvalyti literatūrą ir meną nuo politikos, nes, jų nuomone, kūrybos nesąlygoja nei jokie istoriniai determinizmai, nei juo labiau šios dienos politiniai reikalavimai. Vienas žymiausių dabartinės Lenkijos filosofų Leszek Kolakowski savo straipsnyje "Atsakomybė ir istorija" prieina tokią išvadą: "Kiekvienas gali, jei nori, aiškinti save istoriškai ir atskleisti tuos determinizmus, kurie apsprendė jį praeityje. Bet jis negali daryti to su tuo savimi, kurio dar nėra. Jis negali išvesti savo ateities raidos iš istorijos filosofijos teiginių, nors jis jais ir tiki. Padaryti tokį stebuklą reikštų pačiam tapti neatšaukiama praeitimi. Vadinas, tai reikštų peržengti mirties upę, kurios, anot poeto, niekas negali pamatyti du kartu" (tas jo straipsnis 1957 m. buvo išspausdintas lenkų žurnale **Nowa kultura,** o vėliau paskelbtas ir anglų kalba **East Europe** žurnale). Kitais žodžiais, žmogaus ateities apsprendimas būtų lygu jo nužudymui, juo labiau tai reikštų žmogaus-kūrėjo mirtį. Žinoma, tokios mintys prieš istorinį determinizmą visiškai nepriimtinos optimistinei sovietinei pasaulėžiūrai, kuri norėtų, kad žmogus būtų visiškas marksistinės istorijos interpretacijos vergas. Dėl to šiandien Maskvos atžagareivių Kolakowskis yra taip smarkiai puolamas ir kaltinamas revizionizmu, kaip ir kiti du didieji kūrybinės laisvės gynėjai — vengras Gyorgy Lukacs ir jugoslavas Josipas Vidmaras.

Apskritai, Lenkijoje nuolat didėja spaudimas prieš kūrybinę laisvę ir už kūrėjo savižudybę. Taip kad lenkų poetas Julian Przybosc visiškai ne be pagrindo ir su tam tikru išgąsčio ir baimės jausmu pastatė klausimą: "Negi iš meninės kūrybos pranyks tai, kas visados buvo meno raidos variklis, būtent, maištas prieš tai ir nega-

cija to, kas jau atsiekta, bet kas virsta negyva forma po to, kai pasidaro visuotinio skonio nuosavybė?" (**Twórczosc**, 1958 m. lapkričio m., 76 p.).

Jeigu Julianui Przybosc, panašiai kaip ir Albertui Camus, maištas prieš esamą tikrovę ir jos negacija yra vienintelis kūrybos variklis, tai mūsų partinės linijos literatūroje saugotojui Vladui Mozūriūnui, kaip ir lenkui Brandys, atrodo, kad "pasaulėžiūra yra pagrindinis menininko kūrybinės valios variklis, kuris padeda orientuotis gyvenamoje tikrovėje, jos tendencijose, padeda matyti, kas jame yra svarbiausia" (**Komunistas,** 1959 m. balandžio m., 34 p.). Štai dvi minties mokyklos, kurių viena atstovauja intelektuališkai ir kūrybiškai atvirai visuomenei, kita — uždaros visuomenės intelektualizmo ir kūrybinės iniciatyvos baimei.

Paliksime atvirą klausimą, kuri tų tendencijų geriau sugebės išugdyti idiotų kartas, bet ligšiolinė patirtis jau pakankamai aiškiai yra įrodžiusi, kad ždanovščina, arba literatūros ir meno pavergimas politikai, reiškė ne daug daugiau, kaip meno ir literatūros ir viso intelektualinio gyvenimo mirtį.

4. TIES KRYŽKELE BE LAISVO PASIRINKIMO.

Mūsų žmonių pasakose dažnas motyvas yra žmogus ties kryžkele. Gerai, jeigu ant tos kryžkelės yra aiškūs ženklai ir jeigu tik du keliai veda iš jos (sakysime, vienas-į Romą, kitas-į Maskvą). Tada nesunku apsispręsti ir pasirinkti. Bet jeigu nėra jokių ženklų ir jei daug kelių veda iš jos, tada žmogui iškyla galvosūkis. Jis turi rinktis, nes, anot anksčiau cituoto Vyt. Karaliaus eilėraščio, "jis negali pasilikti". Poeto vadovas tada belieka tik saulė ir troškimas, kad "kelio vingiais žmogus nueitų — ne šešėlis".

Keletą metų ties tokia kryžkele su daug kelių ir be jokio ženklo buvo pastatytas lietuvis rašytojas ir

menininkas. Vyt. Kubilius, vienas drąsiausių ir gabiausių dabartinės Lietuvos kritikų, labai vykusiai pavadino juos "ieškojimo metais". Ar nusigando Lietuvos rašytojas tokios kritiškos situacijos, išmestas į erdvę be jokios atramos ir kelrodžio? Net dažnai be jokių tradicijų! Atrodo, ne. Priešingai, jis apsidžiaugė pagaliau nusikratęs neprašytų safari ir nesamdytų auklių.

Štai jauna poetė J. Vaičiūnaitė tuo pačiu kritiškiausiu momentu (1957 m.) taip dainavo:

Aš sukliūpau
Baltoj viršūnėj kopų!
Ir nežinau, ar verkti man ar krykštaut.

. . . . . .

Lyg pirmą kartą atsikvėpt išmokau,
Lyg pirmąkart be nerimo ir baimės
Nuo aukštumos toli toli žvalgausi...
Ir taip šviesu
Baltoj viršūnėj kopų!..
Lyg juodą raištį nuo akių nutraukiau,
Ir žalios marios, begalinės marios,
Ir kopos, ir dangus jose sutilpo!..
(*Pergalė*, **1957 m. liepos m.**)

O Vytauto Rimkevičiaus **Studentų herojus** Dzūkas, nurodant, kokias knygas jis turėtų skaityti ir kokios jam draudžiama skaityti, atsikerta: "Juk mes ne viščiukai, perinti inkubatoriuje".

Maždaug tuo pačiu metu (1957-1958 m.) literatūros kritikai, kurie šiuo atveju dažnai net pačius rašytojus pralenkė savo naujo ieškojimais ir kūrybine drąsa, ėmė kelti ir nagrinėti tokius klausimus, kaip kodėl tiesa yra gražiausia daina (T. Rostovaitė), ėmė reikalauti mąstančios prozos ir poezijos bei baltųjų ir laisvųjų eilių (A. Sprindis ir J. Lankutis), pasisakė prieš tradicijas ir už novatoriškumą ir išdrįso "išsivaduoti kad ir iš labiausiai gerbiamų ir mylimų autoritetų globos" (Alg. Baltakis). Nevengė jie net tokių opių klausimų,

kaip pilietinė ar asmeninė lyrika, heroikos vieta literatūroje, išdrįso net reikalauti daugiau pilietinės ir kūrybinės drąsos (J. Dovydaitis).

Tačiau pagrindinė ir svarbiausia visuose tuose svarstymuose tema — tai meninės tiesos ir teisingo požvilgio į esamą ir buvusią tikrovę ieškojimas literatūros ir meno kūrinyje. Tur būt, gražiausiai ir atviriausiai tą mintį išreiškė a. a. A. Vienuolis, specialiai ją adresuodamas jauniesiems rašytojams: "Aš manau, kad be gyvenimo teisybės aprašymo, be nuoširdumo ir natūralumo nėra tikros meniškos kūrybos... Draugai, jaunieji rašytojai, paimkite savo lyrą ir eikite teisingu dabarties ir mūsų praeities vaizdavimo keliu, nepamirškite, kad ten, kur nėra gyvenimo teisybės, ten nėra ir tikrai meniško kūrinio" (1957 m. **Jaunųjų** rinkinyje).

Iš esmės, tuose A. Vienuolio žodžiuose nėra nieko naujo. Nemeluoti sau ir neapgaudinėti kitų — visados buvo kiekvieno menininko ir rašytojo minimalus moralinis kodeksas. Jį gana plačiai nagrinėjo Albert Camus savo kalboje, kurią jis pasakė, priimdamas Nobelio premiją. Suprantama, Camus galėjo labiau išryškinti laisvės ir kovos prieš priespaudą momentą (žr. jo 1957 m. **Discours de Suede**). Nauja Vienuolio žodžiuose yra tik tas, kad jis pasakė juos okupuotoje Lietuvoje ir kad tie jo žodžiai buvo išspausdinti.

Kaip jau minėjome, tokios ir panašios idėjos, kurios pasireiškė lietuvių literatūroje ir kritikoje 1957-1958 m. ir kurios, bent senuosiuose Vilniaus universiteto rūmuose, tebėra gyvos ir šiandien, III lietuvių rašytojų suvažiavime bandomos apkaltinti, esą, jos atsiradusios dekadentinių Vakarų tendencijų įtakoje, ir bandomas kvestionuoti jų autorių intelektualinis integralumas. Ką gi tačiau siūlo komformistai kritikai ir uždaros sovietinės visuomenės propagatoriai Lietuvoje, kurių balsas, deja, kaskart darosi vis įžūlesnis ir reiklesnis? Jie, žinoma, pirmiausia dangstosi socialistinio realizmo priedanga, bandydami jį paversti kažkokiu ne-

liečiamu tabu. Bet kas yra tas socialistinis realizmas, jie patys dažnai nemoka pasakyti. Visai teisingai L. Šepkus rašė maždaug prieš porą metų: "Deja, platesnė kalba apie šį metodą mūsų kritikoje dar nepradėta... Todėl neretai ir pajunti, jog kiek kritikų, tiek ir literatūros teorijų bei estetikos sistemų" (**1957 m. lietuvių tarybinė literatūra,** 240-241 psl.). Nors po to daug apie tai buvo kalbėta ir rašyta, bet ligi šiol ne tik Lietuvos, bet ir visos Sovietijos kritikai dar nesusitaria dėl vieno pagrindinio klausimo: ar tai laikyti tam tikra pasaulėžiūra, ar tik grynai literatūriniu metodu. Kiek girdėtis, mūsų jau minėtas kritikas J. Lankutis šiuo metu ruošia veikalą apie socialistinį realizmą.

Gi praktiškai komformistai kritikai ir socialistinio realizmo advokatai nurodo, kad rašytojai turėtų eiti Gorkio, Majakovskio, Janonio, Neries ir Cvirkos keliais. Niekas neginčys, kad tai dideli vardai. Bet jie visi rašė visiškai kitokiose sąlygose, kurios dabartiniam, ypač jaunesniam, lietuvių rašytojui svetimos ir dažnai sunkiai suprantamos. Kiekvienu atveju, jų didybė rėmėsi kaip tik tuo, ką dabartiniai konformistai nori paneigti savo rašytojams. Jų kūryba buvo kaip tik maištas prieš tolaikinę tikrovę ir jos negacija. Dėl to ji buvo revoliucinė kūryba, kokia pagaliau, anot Alberto Camus, yra ir kiekviena didelė kūryba. Deja, kas šiandien okupuotojoje Lietuvoje pabando tuo keliu eiti, apkaltinamas gyvenimo juodinimu, arba užsikrėtimu revizionistinėmis, buržuazinėmis ir dekadentiškomis idėjomis. Arba jie apkaltinami tiesiog pasidavimu antiintelektualinėms Vakarų įtakoms, sekimu tokių antiintelektualistų, kaip Kafka, Joyce, Bergsonas (sic!) ir Camus dekadentiška ir absurdiška filosofija.

Žodžiu, kai Gorkis ir S. Neris kėlė maištą prieš esamą tikrovę, jie buvo pažangūs, Markso-Lenino mokslu apsišarvavę, intelektualistai, bet kai kas nors išdrįsta pakelti maištą prieš sovietinę tikrovę, jis susilaukia vi-

siškai priešingos atestacijos. Pavyzdžiui, kad ir visa ta istorija su J. Dovydaičiu, kuris **Kauno tiesoje** išspausdino dalį savo **Pasmerktųjų** novelės, kurioje nekonformistiškai ir šviežiai bandė pažiūrėti į netolimos praeities įvykius. Kiek puolimų jis susilaukė spaudoje ir pačiame III Lietuvos rašytojų suvažiavime! "Drg. Dovydaitis", kalbėjo savo pranešime E. Mieželaitis ir M. Sluckis, "aiškiai išpuiko, pradėjo be galo pasitikėti savo jėgomis ir neigti kitų rašytojų kūrybą, kitų draugų indėlį į literatūrą. Nuo tam tikro laiko drg. Dovydaitis ėmė visus rašytojus kaltinti bekonfliktiškumu, tikrovės lakavimu, tariamu pilietiniu bailumu, pretenzingai vaizduodamas save kone vienintėliu gyvenimo teisybės vaizduotoju". Nors gal tai ir paradoksiškai skamba, bet tais visais kaltinimais prieš J. Dovydaitį Lietuvos kultūrinio gyvenimo vairuotojai pasirašo sprendimą kaip tik prieš save, kad kaip tik jie atstovauja Pueblo indėnų mentalitetui, kad jie bijo bet kokios kritikos, kad jie yra konformistai ir bailiai, kad jie siekia paversti literatūrą ir meną partijos ir politikos tarnaite. Ir todėl su juo didesniu pasididžiavimu reikia konstatuoti, kad ne tik pats Dovydaitis tame rašytojų suvažiavime neprisipažino kaltas, bet ir surado bent vieną atvirą savo gynėją Alekso Baltrūno asmenyje. Šiam už tai gerokai kliuvo iš Juozo Baltušio, kurį dėkinga partija ir vyriausybė netrukus po to "išsirinko" Aukščiausios Tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotoju.

Kas tokio oficialiųjų sluoksnių, kuriuos, be abejo, remia visagalinčioji Maskva, intelektualinio baikštumo atveju belieka rašytojui ir menininkui daryti? Netiesioginį atsakymą į šį klausimą gal duoda vos bepradedąs rašytojas Jonas Mikelinskas savo trumputėje novelėje "Bobų vasaroje" (**Pergalė**, 1958 m. gruodžio m.): "Menas! Kas menas? Atsirado liaudies linksmintoja. Nusipirk aparatėlį ir baik savo kvailystes. Fotografuok laimingus snukius. Išryškink ir turėsi meną: veidą plokš-

čią, tuščią, negyvą, be kraujo, be minties, kaip puodo dangtį, kurio nevalia pakelti". Neblogiau į tą klausimą atsako ir Algimantas Baltakis savo satyriniame eilėraštyje "Patefonas".

Gyrė, gyrė, gyrė, gyrė.
Tik staiga — laikykis, vyre.
Ėmė leist iš kito galo
Plokščią kritikos plokštelę.

Peikė, peikė peikę, peikė.
Ten kur reikia ir nereikia...
Jūs be reikalo išbalot —
Greit pradės iš kito galo.

Tokie ir panašūs pavyzdžiai geriau nusako, kas yra tas mistiškasis socialistinis realizmas, ypač kaip jį suprato Ždanovas ir Stalinas, negu ilgiausi teoriniai ir kartais metafiziniai išvedžiojimai. Jie taip pat akivaizdžiai parodo, prieš kokius pavojus šiandien stovi okupuotosios Lietuvos rašytojas ir menininkas. Prieš jį dar aštriau negu prieš jo kaimyną lenką rašytoją ir menininką stovi likiminis klausimas: ar jis sugebės apsaugoti bent tą nedidelį langelį, kuris buvo pravertas į tikros kūrybos ir meno pasaulį, ar jis turės vėl grįžti į Pueblo indėnų bendruomenę, kur kiekvienas darbuose ir mintyse nukrypimas nuo linijos ir tradicijos tiesiog laikomas kosmine nelaime? Paskutiniai ženklai rodo, kad antroji alternatyvos pusė yra realesnė, juoba kad ir pats Chruščiovas savo kalboje sovietų rašytojų suvažiavime rekomendavo, kad ir moderuotą, smegenų praplovimą. Kažin ar po pavasarėjančio atolydžio ne per greitai grįžta žiemos speigai?

Lietuvis tiesos ir minties laisvės ieškotojas šiandien vėl, kaip tiek daug kartų anksčiau, stovi ties kryžkele, ties kuria jis, deja, neturi laisvo pasirinkimo...

LAISVIEJI IR PAVERGTIEJI

ISTORIJA, EKSPERIMENTUOJANTI KINIJOJE

Kinų tradicija, kurios esmine išraiška laikytinas konfucionizmas, buvo kolektyvistinė. Tuo ji skyrėsi nuo europinės krikščionių tradicijos. Krikščionybė aplamai yra viena individuališkiausių religinių srovių, o kalvinizme ji pasiekė kraštutiniausią religinį individualizmą, žinomą istorijoje.

Savuoju kolektyvistiniu nusistatymu kinų tradicija atrodo kur kas artimesnė komunizmui, kurį dabar didele sparta bandoma Kinijoje įgyvendinti, negu Vakarų Europos — nežiūrint visų jos pakitimų — individualistinei kultūrai. Savo ruožtu būtų galima laukti, kad priešinimasis komunistinei transformacijai bus mažiau kietas Kinijoje negu karine jėga komunistinės sistemos pavergtose Europos valstybėse. Jeigu kur komunizmas turi galimybių laimėti, tai, tur būt, Kinijoje — krašte, niekada neturėjusiame nei individualistinės tradicijos, nei tikrai antgamtinės religijos su personifikuota dievybės samprata. Individualistinę tradiciją ir antgamtinę religiją drąsiai galima laikyti dviem pagrindiniais kultūriniais rezistencijos komunizmui pagrindais.

Nuo komunistinio kinų kolektyvizmas skiriasi tuo, kad jei pirmasis yra visuotinės apimties, tai antrasis — partikuliaristinis, apsibrėžęs giminystės grupėmis ir tiktai jų viduje tegaliojąs. Individas kinams buvo atsakingas ne prieš savo sąžinę, kaip atsakomybę supranta individualistai, bet prieš kolektyvą, kaip ją suvokia komunistai. Tačiau komunistui šis kolektyvas yra žmonijos visuma, kurios interesams atstovauja jos pažangiausioji dalis — darbininkų klasė, vadovaujama komunistų partijos, savo ruožtu apsprendžiamos Stalino ar Chruščiovo. Priešingai komunistiniam kolektyvizmui, kinų tradicija individą laikė atsakingu praplėstos ir istorijoje besitęsiančios šeimos (kuriai priklausė ir mirusieji jos nariai) kolektyvui. Čia kinų tradiciją buvo galima laukti spirsiantis komunizmui, remiantis šeimiškumu, arba, tiksliau sakant, šeimos kolektyvo pirmenybe prieš kitokius kolektyvus.

Tačiau industrializacija reikalauja judrios darbo jėgos. Tuo ji visur, kur įsigali, sunaikina arba žymiai susilpnina individą pririšančią praplėstos šeimos struktūrą, iš jos išskirdama ir izoliuodama "branduolines šeimas" (susidedančias tiktai iš vyro, žmonos ir vaikų). Tokių pasėkų komunistų vykdoma industrializacija turės — ir jau turi — ir Kinijoje. Tačiau, jeigu industrializacija vakarų kultūros, ypač protestantų kraštuose, sunaikindama giminystės struktūras, vis dėlto palieka žmogų, — užaugusį individualistinėje tradicijoje, — atsparų kolektyvistiniam komunizmui, tai Kinijoje, sunaikinus giminystės struktūras, kolektyvistiniam žmogui nebebus likę pakankamai stipraus kolektyvo, į kurį orientuotis — išskyrus komunizmo "atstovaujamą" darbininkų klasę (arba tautą, tačiau nacionalizmo išsivystymo į prieš komunizmą nukreiptą jėgą greičiau galima laukti kitose Azijos tautose, negu kinų tarpe).

Dalinis kolektyvizmo nepasisekimas — vis dėlto krikščioniškos ir todėl bent kiek individualistinės tradicijos paveiktoje— Rusijoje negali būti liudijimas, kad šiuo metu nesuskaičiuojamuose Kinijos kaimuose vykstanti komunizacijos akcija taip pat nenusiseks. Svarstant šį klausimą, įdomu paskaityti kinų užjūriuosna siunčiamus laiškus, kurių nemaža yra surinkęs prof. Richard L. Walker ir paskelbęs žurnalo *The New Leader* 1959 m. birželio 15 d. priede "Letters from the Communes." Šie laiškai atskleidžia kur kas didesnį vargą ir išnaudojimą negu *šiandien* mūsų iš pavergtosios Lietuvos gaunamieji. (Bet būtų gera, kad kas nors ir šių laiškų reikšmingesnius atrinkęs išspausdintų).

Įdomu, kad iš komunistinės Kinijos ateinančiuose laiškuose daugiausia skundžiamasi *ne* šeimų suardymu, apgyvendinant vedusius bendrabučiuose, verčiant juos maitintis bendruomeninėse valgyklose ir jų vaikus atiduoti bendruomeniniams vaikų darželiams. Daugiausia skundžiamasi *sunkiu darbu* ir *medžiaginiu vargu*, ypač priverstiniu badavimu. "Mes dirbame nuo 6 val. ryto iki 6 val. vakaro ir nuo 7 val. vakaro iki 11 val. vakaro." (psl. 37) — Čia skliausteliuose galima paklausti klausimą: kiek reiktų *savanoriškai* dirbti laisvajam Vakarų žmogui, kad jis nebūtų prievarta pagrįstos sistemos atstovų pralenktas ir nugalėtas?

Mano sūnus dirba taip sunkiai, kad jis darosi toks liesas, kaip flamingas." (Mūsų naujojoje poezijoje, beje, flamingams duodama kita, mažiau egzistencinė reikšmė...). "Mano marčiai ne geriau tesiseka. Jie abu dirba 18 valandų per dieną. Ir mes taip dažnai sergame" (psl. 4). "Mūsų komunoje

vartojame žmogaus jėgą arimui" (psl. 32). "Jokio kito maisto, išskyrus ryžius" (psl. 20). Savotišku komentaru, atsimintinu kiekvienam vakariečiui, galvojančiam apie savo kultūros tradicijų ateitį, skamba ši ištrauka: "Individualizmas yra sunaikintas. Tauta turtėja, jos piliečiai vis labiau skursta" (psl. 39).

Sprendžiant iš šių laiškų, istoriškai jau atgyvenusios giminystės struktūros ir su jomis susietas "šeimiškumas" Kinijoje neatrodo žymiau apribojąs komunizmo galios skleidimąsi. Jeigu Kinijos industrializacija pasieks pakankamo produktyvumo jos piliečiams pakenčiamai aprūpinti, ar liks bet kokia atspara komunistinei transformacijai? Giminystės struktūros Kinijoje šiandien dar stiprios, bet jos yra irimo ir mažėjimo į nepastovią vyro - žmonos - vaikų, nuo platesnių saitų atpalaiduotą, šeimą stadijoje. *Kuo gali remtis kolektyvistinis žmogus šiandieniniame pasaulyje, iširus giminystės struktūroms ir pilnai neišsivysčius nacionalizmui, jei ne komunizmu?* (Šis klausimas galioja ir arabų kraštams. Tiek, kiek jis tampa atsvara komunizmui, nacionalizmas šiuose kraštuose įgyja progresyvią reikšmę, tuo priversdamas galvojančiuosius pergalvoti nacionalizmo vaidmens moderniajame pasaulyje klausimą, ne per seniausiai daugelio automatiškai atsakinėtą neigiamai. Tačiau, iš dalies todėl kad arabų kraštai nėra patyrę "buržuazinės revoliucijos" ir jos atneštos liberalinės epochos, jų nacionalizmas šiandien siejasi ne su laisvės ir asmens teisių, bet su gerovės ir galios reikalavimais. Jei sovietai žada paskolas ir tankus, arabų nacionalistai kalba komunistiškai. *Nacionalizmas, kuris nėra "koalicijoje" su individualizmu, nebūtinai bus atsparus komunizmo — arba kitokio galią žadančio kolektyvizmo — vilionei.* Lietuvių tautinio atgimimo kairiojo ir dešiniojo sparnų elementų nukrypimo į komunizmą ir į fašizmą priežasčių taip pat tektų ieškoti nepakankamame individualizmo tvirtume lietuvių tautinėje — ir tautinio judėjimo — tradicijoje).

Apskritai kalbant, jei Jungtinės Amerikos Valstybės galėtų būti laikomos didžiausiu istoriniu *individualizmo* išbandymu, tai komunistinė Kinija panašiu būdu bando *kolektyvistinės* idėjos vertę ir galimybes. Istorija eksperimentuoja ne tik Kinijoje, bet ir knygas apie "dvasios ramybę" skaitančioje — ir iš tiesų kartais dvasiškai snūsterėjančioje Amerikoje. Ir mes, kurie darbuojamės laisvajame pasaulyje, savo pastangomis dalyvaujame šiame likiminiame eksperimente.

R. G.

PADĖTIS LIETUVOJE — IŠ PARVAŽIAVUSIŲJŲ PERSPEKTYVOS

Federalinės Vokietijos kancleriui Konradui Adenaueriui 1955 metų pabaigoje besilankant Maskvoje, jo ir tuometinio Sov. Sąjungos ministerio pirmininko N. Bulganino pasitarimų pasėkoje buvo užmegzti diplomatiniai santykiai tarp abiejų valstybių. Be to, buvo sudarytas susitarimas paleisti Sov. Sąjungoj dar užsilikusius vokiečių karo belaisvius. Taip pat tų pasitarimų išdava buvo repatriacijos sutartis, pagal kurią civiliai asmenys, jei jie 1939 metais turėjo Vokietijos pilietybę arba neginčijamą teisę į ją, galėtų repatrijuoti Vakarų Vokietijon. Teisė minimiesiems žmonėms repatrijuoti buvo sutarta ir kaip teisė išsivežti drauge savo šeimą, nors šeimos nariai ir nebūtų vokiečių tautybės.

Pagal šią sutartį, pirmoje eilėje ėmė grįžti tie vokiečiai, kurie karo pabaigoje ar tuoj po karo buvo sovietų pagrobti ir išgabenti į Rusijos gilumas. Tačiau nuo 1956 metų pradėjo atvažiuoti viena kita šeima ir iš okupuotosios Lietuvos, iš joje dar užsilikusių vad. "Volksdeutsche". 1958 metų būvyje ši repatriacija iš Lietuvos pagausėjo, ir iki 1959 metų pradžios Vak. Vokietijoje atsirado iš Lietuvos arti 300 asmenų. Šis skaičius tėra apytikris. Gal grįžusiųjų yra net kiek daugiau. Tačiau ne su visais pavyko lietuviams Vokietijoje susisiekti. Kai kas iš grįžusiųjų to susisiekimo net vengė — ne dėl kurio nors priešiško jausmo, bet dėl Sov. Sąjungoje turėtų sunkių pergyvenimų įvarytos baimės ir instinktyvaus troškimo "ištirpti iki nepastebimumo daugelio milijonų vokiečių masėje".

Įdomu pastebėti, kad iš grįžusiųjų šeimų ne visi nariai tebuvo daugiau ar mažiau vokiškos kilmės. Šia prasme sovietai, bent išleistųjų atveju, laikėsi repatriacijos sutarties nuostatų. Yra pavyzdžių, kur galimybės išvažiuoti Vokietijon susilaukė, galima sakyti, perdėm lietuviškos šeimos, iš kurių tik vienas narys turėjo šiaip taip sumezgamą ryšį su vokiška kilme.

Nors nuo II Pasaulinio karo pabaigos iš Lietuvos ištrūkusiųjų skaičius niekad nebuvo toks didelis, tačiau ir ši tariamai ar tikrai vokiškos kilmės asmenų repatriacija lieka iki šiol tik išimties atvejas. Grįžusiųjų pasakojimu, repatriacijai tokiu būdu yra Lietuvoje užsiregistravę apie 3 - 4 tūkstančiai

žmonių. Ar galinčiųjų išvykti iš okupuotosios Lietuvos skaičius pasieks tikrai tokią ribą, parodys tik ateitis.

Grįžusiųjų pasipasakojimų vertė

Savaime suprantama, kad galėję Vokietijon išvažiuoti Lietuvos gyventojai yra didelis ir svarbus šaltinis žinioms apie padėtį Lietuvoje praplėsti, pagilinti ir patikslinti. Nors sovietinė spauda bei radijo programos, prieinamos ir laisvajame užsienyje, yra ne mažiau svarbus žinių šaltinis, ypač tiems, kurie komunizmą yra patys tiesiogiai pažinę ir todėl sugeba skaityti ne tik eilutes, bet ir tarp eilučių, tačiau tik tiesiogiai matyta ir pergyventa realybė gali pažinimą padaryti galimai pilnesnį.

Tačiau ne visų grįžusiųjų pasipasakojimai yra šia prasme visi vertingi. Apžvalgos vertė pasirodė esanti proporcinga žmogaus išsilavinimui bei turėtai gyvenimo patirčiai. Asmenys, gyvenę bei dirbę mažose provincijos vietovėse, nepaliesti išvežimų ir kitokių blaškymų, dažniausiai tegali paliudyti labai mažą, vietinį sovietinio gyvenimo vaizdą. Pasipasakojimai išsisemia jau iš kitų šaltinių pažįstamomis smulkmenomis. Šiai grįžusiųjų kategorijai dažnai trūksta sugebėjimo savo pažintų faktų sintezei, komentarui ir platesniam akiračiui. Jų pateiktas smulkias žinias galima rinkti, rūšiuoti, tačiau, norint iš jų padaryti galimai teisingesnius apibendrinimus bei išvadas, reikia jau labai didelio atsargumo. Ne todėl, kad jų pateiktos žinelės būtų neteisingos, bet tik dėl pernelyg subjektyvaus reikalų matymo, ir tai dar labai mažytėje gyvenimo išpjovoje. Pvz. remiantis pasipasakojimais dviejų žmonių, kurių vienas atvažiavo iš gero, o kitas iš prasto kolchozo, galima susidaryti du gerokai skirtingus nusavinto Lietuvos žemės ūkio vaizdus.

Informacine prasme žymiai vertingesni yra pasipasakojimai žmonių, kurie turėjo laimės gauti didesnį išsimokslinimą ar turėjo didelės nelaimės pergyventi komunistinius kalėjimus, trėmimus, tose tragiškose sąlygose nukeliauti didelius nuotolius ir matyti daug platesnį sovietinį gyvenimą ir iš įvairesnių požiūrių. Išsimokslinimas ar pergyvenimai išaštrino jų žvilgsnį, pripratino reiškinius pergalvoti ir išmokė reikalus matyti iš galimai objektyvesnės jų konstrukcijos, bet ne iš subjektyviai patinkančios ar atmetamos detalės. Šių rečiau užtinkamų žmonių pasakojimai yra jau lyg išbaigtos apžvalgos, vertos paskelbimo, bet jau nebereikalingos komentaro.

Ką jie pasakoja?

Tik stamboka brošiūra galėtų atsakyti į tokį klausimą. Be to, tiek lietuvių spaudoje, tiek proginiuose leidiniuose yra šiuo klausimu paskleista mūsų viešumai nemaža žinių. Nors jų niekad netrūko, tačiau nuo 1956 metų geru pavyzdžiu pasirodė "Lietuvos Naujienų Atranka", leidžiama Lietuvos Nepriklausomybės Talkos valdybos. Šio biuletenuko pažymėtinas, galima sakyti, naujoviškas bruožas buvo pastanga daryti žinių *suvestines*, t. y. *neišblaškyti skaitytojo po smulkias*, paskirai mažai vertingas žinutes, bet teikti paskirų okupuotosios Lietuvos gyvenimo sričių vaizdelius, pagrindžiant juos jau konkrečiais skaičiais ar būdingais faktais. Toks medžiagos apdorojimas yra skaitytojui daug įdomesnis, nes pateikia jam jau reljefą, o ne smulkmenų mišrainę, kurioje susigaudyti reikia specialaus noro, pastangų ir laiko. Ir jei Vliko Vykd. Tarybos Vokietijoje leidžiamos "Eltos Informacijos" dar beveik iki 1958 metų laikėsi daugiau ar mažiau tokios padėties vaizdavimo linijos (Skuode yra vidurinė mokykla, Panevėžyje cigaretės kainuoja 2 rubliu, Kybartuose trūksta druskos, ir pan.), tai šiuo metu visur jau įsivyravo LNT biuletenio metodas. Skaitytojui, besidominčiam padėtimi Lietuvoje, periodinėje spaudoje yra jau pakankamai medžiagos — tiek kiekybės, tiek kokybės požiūriu.

Todėl norėtųsi čia pateikti tik atsakymų į kai kuriuos klausimus suvestines, tik kai kurių reiškinių apibendrintą vaizdą:

Koks yra tautinio sąmoningumo stovis tiek pavergtojoje Lietuvoje, tiek deportuotųjų tarpe? — Visų, be išimties, grįžusiųjų tvirtinimu, lietuviškumas tų žmonių sąmonėje esąs didesnis negu, gal būt, bet kada anksčiau. Nors rusų kalbos dėstymas visuotinis, ir mokslus einą ar išėję ją pakankamai moka, tačiau ji nevartojama ten, kur tai nėra absoliučiai reikalinga. Esą, į mažesnius miestelius ir kaimo vietoves net rusai neskiriami valdininkais, jei jie nemoka lietuvių kalbos. Didesniuose miestuose, pvz. Kaune ar Šiauliuose, krautuvėse pardavėjai sąmoningai į klausimus rusų kalba neatsakinėja arba klausėjo pasiteirauja, kodėl jis per eilę metų Lietuvoje gyvendamas neišmoko vietinės kalbos. Šia prasme lietuviškumo nesibaido nė komunistinės partijos nariai. Priešingai, esą dabar kova dėl lietuviškumo, dėl lietuvių įtakos vedama net komunistinėje plotmėje. Pvz. vienoje įstaigoje dar prieš kelerius metus buvę 4 rusai inžinieriai. Jie buvę palaipsniui išstumti, tam panaudojant net politinius kaltinimus, kaip pvz. nukrypimus nuo "teisingos linijos", "partijos sprendimų ne-

vykdymą" ir panašiai. Jei kur nors, rytų Lietuvoje, kartais lietuviški vietovardžių pavadinimai sužalojami, suslavinami, tai tuojau užsipuolama, kad tai esąs nusikaltimas "leninistiniam principui", "proletarinio solidarumo ardymas".

Apskritai, bent pagal daugumo grįžusiųjų tvirtinimus, šiuo metu ir lietuviškumui pasireikšti kliūtys esančios sumažėjusios ir rusinimo spaudimas maža bejaučiamas. Tai aiškinama tuo, kad tautiškumo pasireiškimai buvę persekiojami, kai jie buvo identifikuojami su buvusiąja santvarka, su nepriklausoma Lietuva. Dabar esąs įgyvendintas socializmas ir, nors buržuaziniai nacionalistai dar be paliovos plūstami, etniniai tautos bruožai nebešlifuojami. Esą, pagal komunistinę teoriją, po galutino buržuazijos pergalėjimo, kas esą jau įvykę, išoriniai tautiškumo pasireiškimai nesą nei žalingi, nei su ideologija nesuderinami.

Rusiškumo įtaka pasireiškianti daugiau netiesiogiai — vienpusišku atskyrimu nuo Vakarų kultūros ir istorijos klastojimu. Siekiama priaugančioms kartoms įdiegti, kad rusų tauta visad buvusi lietuvių draugas, ir be jos pagalbos lietuviai būtų tapę germanų vergai ir dingę iš istorijos, kaip prūsai. Tačiau esą dar daug laiko turėsią praeiti, kol pasaulinės galybės propagandos mašinerija tokią sampratą būsimųjų žmonių sąmonėn įdiegs. Dabar gi dar yra per gyvas padarytų skriaudų prisiminimas, per didelis (taip bent Lietuvoje jaučiama) įvairiopas skirtingumas nuo rusų: rusai vis tiek tebelaikomi okupantais, ir todėl pavergtųjų stengiamasi skirtingumą visokeriopai pabrėžti, išlaikyti ir net ugdyti. Pvz. visoje Sov. Sąjungoje pabaltietis atpažįstamas iš apsirengimo. Esą, net ir sovietinėje santvarkoje užaugęs lietuvių jaunimas stengiasi apsirengimu, asmeninio laikymosi kultūra išsiskirti nuo ruso, kurį jis laiko žemesnės civilizacijos padaru.

Vad. "saviveiklos ratelių" paplitimas, t. y. mėgėjų choro, tautinių šokių, dramos ir pan. grupių gausumas aiškinamas ne vien režimo palankumu tokiai veiklai. Tvirtinama, kad tokios veiklos dalyviai priimą tai kaip legališką priemonę tautiškumui minėtose formose pasireikšti ir ugdyti. Lietuvių jaunimas, vaikai, net ir Sibiro tremtyje kalbasi tarpusavyje lietuviškai. Rusų kalba tais atvejais yra tik retos išimtys, kai susidarė sąlygos, kad tėvai negalėjo tiesiogiai savo vaikų auklėti. Taip pat mišros vedybos be galo retos, ir, jei Sibire ar kur kitur mišriai susituokusiems pavyksta Lietuvon grįžti, tai lietuviškoji pusė tuoj lietuvinanti kitą pusę, norint tuo būdu išlyginti per mišras vedybas susidariusį "socialinį nuosmūkį".

Net ir sportinės veiklos paplitimas kai kurių grįžusiųjų, kurie turėjo atitinkamus ryšius, laikomas tam tikra lietuviškumo manifestacija. Šia prasme minimas ypač boksas, iš kurio Lietuvoje išaugę keliolika stiprių jėgų ir net eilė Sov. Sąjungos meisterių. Pasakojama, kad jaunimas metęsis į šią sporto rūšį, nes tai buvusi vienintelė galimybė primušti rusą, ne tik nesusilaukiant už tai jokios bausmės, bet laimėjimo atveju gaunant net premiją.

Suvedant grįžusiųjų pasakojimus šiuo klausimu, galima sakyti, kad esama įsitikinimo, jog lietuviai okupacinėse sąlygose niekad nenutautės. Mažą tautą galima gal fiziškai išnaikinti, bet kitose sąlygose, santvarkoje, kur nėra nei laisvės, nei teisingumo, griebiamasi tautiškumo, etninio ir kultūrinio savitumo kaip vienintelės prielaidos dvasiškai nuo okupacijos atsiriboti ir anksčiau ar vėliau susilaukti laisvės.

Kad toks vaizdas neatrodytų nerealus, rojiškai optimistiškas ir tuo būdu nevisiškai įtikinąs, grįžusieji pažymi, kad nėra taisyklės be išimčių. Pasitaiko surusėjimo iš oportunizmo, pasitaiko nubyrėjimo per mišras vedybas Rusijoje ar karjeros sumetimais. Tačiau tokie įvykiai esą tokios retos išimtys, kad jos nesudarančios problemos. Nutautimo problema, kaip vienas kitas grįžusiųjų, spėjęs jau su nauja padėtimi susipažinti, pareiškė, yra lietuvybės laisvajame pasaulyje rūpestis, bet ne lietuviškas negalavimas už geležinės uždangos.

Ar įmanomas stalinistinio teroro grįžimas? — Visi grįžusieji pabrėžia, kad beprasmiškiausias, fiziška prasme brutalus ir beatodairis teroras pasibaigęs su Stalino mirtimi. Nors asmens saugumo vakarietiškąja prasme ir dabar nesą, ir asmens persekiojimas ar baudimas praktiškai ir toliau nėra teisingumo organų, *atskirtų nuo vykdomosios valdžios*, reikalas, vis dėlto po Stalino mirties žmogui suimti ir nubausti reikią "žymiai daugiau popieriaus". Geriau žinoma, "už ką galima pakliūti", kai Stalino laikais praktiškai jokia laikysena saugumo negarantavo ir net kompartijos nario bilietas teturėjęs reliatyvios reikšmės.

Vienok šis sušvelnėjimas ir tuo pačiu buvusios amžinos baimės sumažėjimas nėra laikomas esminiu pasikeitimu komunizmo veide, galutiniu atsisakymu nuo praeities baisumų. Ortodoksinių komunistų manymu, Stalinas savo istorinę rolę atlikęs pozityviai, nes "sutvirtinęs socializmą ir padėjęs pagrindus komunizmui kurti". Buržuazinis režimas esąs taip sunaikintas, kad "proletariato kardas vėl gali būti makštyse". Be to, Vengrijos sukilimas ir jo nuslopinimas turėjęs du moralus. Pirma, jis parodęs ribas, kurių režimas negali perženg-

ti, jei nenori, kad prispaustieji jau ir savo gyvybės nebevertintų ir leistųsi į desperatiškus žygius. Antra, jis parodęs ir pavergtiesiems ribas, kurių jie negali peržengti, jei nenori, kad per jų kūnus riedėtų tankai, pasiųsti *bet kuria* kaina galią savo rankose išlaikyti pasiryžusio režimo. Tad dabartinis sušvelnėjimas ir reliatyvus teroro sumažėjimas formuluoti galinčiųjų galvų laikomas *koegzistencija vergijoje, kurioje varovas laiko ranką ant makštyse esančio kardo rankenos.*

Nors stalininio teroro grįžimo esamose sąlygose nelaukiama ir nespėliojama, tačiau tai vis dėlto nelaikoma negalimu dalyku. Nauji vežimai ryt rytą išgąsdintų, bet nenustebintų. Netikima komunizmo evoliucija tokia kryptim, kad tai liktų nebeįmanoma. (Tiksliau sakant, netikima evoliucija tokiu laikotarpiu, kada tai dar turėtų *praktiškos vertės dabar jau gyvenančioms kartoms*). Fizinis ir moralinis žmogaus išnaudojimas bei išprievartavimas laikomas pagrindiniu būdu komunizmui laikytis, ir tuose rėmuose *kaitaliojimai* tarp bizūnu pliaukštelėjimo ir cukraus gabaliuko pametimo esančios *aktualios taktikos priemonės.* Galutinis atsisakymas nuo teroro reikštų atsisakymą nuo ligšiolinio absoliutaus vykdomosios valdžios primato valstybės bei visuomenės gyvenime ir tuo pačiu tai reikštų kelio pradžią į komunizmo galą.

Ar Maskva padovanojo okupuotai Lietuvai pramoninės gamybos išaugimą? — Pramoninė gamyba Lietuvoje yra neabejotinai išaugusi. Be oficialiųjų komunistinių šaltinių, tai patvirtina ir grįžusieji. Tik gamybinis pajėgumas nėra taip išaugęs, kaip komunistinė propaganda tvirtina. Gamybinių priemonių arsenale vis dėlto pagrindą sudaro dar nepriklausomoje Lietuvoje buvę kapacitetai. Tik jie išnaudojami trijų pamainų darbu, o nepriklausomybės metu buvo dirbama daugiausia viena pamaina. Gi trys pamainos reiškia daugiau ar mažiau trigubą gamybos padidėjimą. Klaipėdos krašto pramoninė gamyba, nebeatsispindėjusi nepriklausomosios Lietuvos statistikose, sudaro vėl gana žymų nuošimtį prieauglyje, kuriuo propaganda giriasi. Tuo būdu, iš penkeriopo gamybos padidėjimo ir, laikantis visų rezervų, su kuriais reikia vertinti komunistinę statistiką, gal apie vienas penktadalis tektų visiškai naujų pajėgumų instaliacijai.

Geriau ūkinius dalykus pažįstantieji yra įsitikinę, kad naujos įmonės ar dalinis senųjų sumodernimas įvyko ne Kremliaus dovanota ir ne "didžiosios rusų tautos" pagalba, bet tik neįmanomai apiplėšiant Lietuvos žemės ūkį ir tai tik dalį šio grobio paliekant Lietuvos pramonės augimui finansuoti. Nors Lietuvoje žemės ūkis okupacinėse sąlygose daug

kur dar nepasiekė prieškarinio lygio, tačiau iš jo, grįžusiųjų manymu, "išeksportuojama" gerokai daugiau negu prieš karą. Šis "eksportas" apmokamas ne pasaulinės rinkos kaina, bet vad. Visasąjunginės Prekybos Ministerijos nustatytomis kainomis, kurios vidutiniškai sudaro tik apie trečdalį tiesioginio vartotojo mokamos kainos.

Be to, žemės ūkis investicijų prasme yra nepaprastai apleistas. Žemės ūkio pastatų vaizdas esąs vietomis prastesnis negu jis buvęs caristiniais laikais. Nors kolchozuose gyvenvietės centralizuojamos, tačiau naujų pastatų esą dar tiek maža, kad daugumas buvusios laisvos ūkininkijos gyvena senuosiuose savo pastatuose. Jiems remontuoti neskiriama nei medžiagų, nei kreditų. Kai kas pasiorganizuoja reikiamų medžiagų "juodojoje rinkoje", bet tai esąs tik vandens lašas trūkumų jūroje. Karo metu sugriauti ar sudegę pastatai beveik niekur neatstatyti ir eilėje vietovių ūkininkai tebegyvena susigrūdę ne mažiau, kaip daug kam iš mūsų teko gyventi po karo pabaigos Vakarų Vokietijoje masinėse stovyklose.

Iš neduodamų žemės ūkiui pakankamų investicijų bei plėšimo, vadinamo "eksportu" į Sov. Sąjungą, ir susidarą tik Kremliaus buhalteriams težinomi fondai, iš kurių, kaip manoma, tik dalis tegrįžta ar lieka krašte pramonei plėsti. Apie organišką viso Lietuvos ūkio augimą, remiantis kad ir komunistinės santvarkos rėmuose Lietuvoje sukuriamu socialiniu produktu, pakankamai informuotų ir tuo klausimu besidomėjusių grįžusiųjų teigimu, ir kalbėti neįmanoma.

K. Drunga

KULTŪRINIAI RŪPESČIAI

ARCHITEKTŪROS PAMINKLŲ APSAUGA LIETUVOJE

Pagal iš Lietuvos gaunamas knygas ir žurnalus atrodo, kad pastarajame dešimtmetyje okupantas leidžia lietuviams vėl tyrinėti ir apsaugoti kai kuriuos architektūros paminklus. Sprendžiant iš spaudos skelbiamų pavardžių, tuos tyrinėjimus ir konservacijos darbus atlieka lietuviai architektai, menininkai, istorikai ir etnografai. Neabejojame jų nuoširdumu ir gera valia savo uždavinius atlikti su moksliniu kruopštumu ir sąžiningai. Tatai matyti iš kelių specialiųjų leidinių.[1]) Tačiau populiarioji literatūra, skiriama turistams ir reklamai, yra prisunkta bolševikinės tendencijos ir istorijos klastojimo (knygutės apie Vilnių, Trakus, Kauną, Druskininkus, Palangą ir pn.).

Kaip okupanto reikalaujama, architektūrinių temų raštuose daugiau ar mažiau nuvertinamas Nepriklausomos Lietuvos ("buržuazinio") laikotarpio įnašas architektūros paminklų tyrinėjimo ir apsaugos srityje. Šioje vietoje nebetenka kartoti, kas buvo padaryta prieš okupaciją, nes lietuvių darbus Nepr. Lietuvoje rūpestingai panagrinėjo dr. Povilas Reklaitis savo naujame straipsnyje "Moksliniai darbai apie viduramžių mūro architektūrą Lietuvoje" (*Aidai*, 1959, Nr. 5, psl. 209-217 su bibliografine dokumentacija). Čia P. Reklaitis taip pat apžvelgė ir kritiškai įvertino svetimtaučių dar-

[1]) K. Šešelgis, vyr. red., *Valstybinės LTSR Architektūros Paminklų Apsaugos Inspekcijos Metraštis*, I tomas, Vilnius 1958, 116 psl., iliustr.; A. Tautavičius, "1955 - 1957 m. kasinėjimai Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje", *Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Darbai* I, ser. A., Vilnius 1958, psl. 91-110, iliustr.; E. Budreika, *Architektas Laurynas Stuoka Gucevičius*, Vilnius 1954, 168 psl., iliustr.

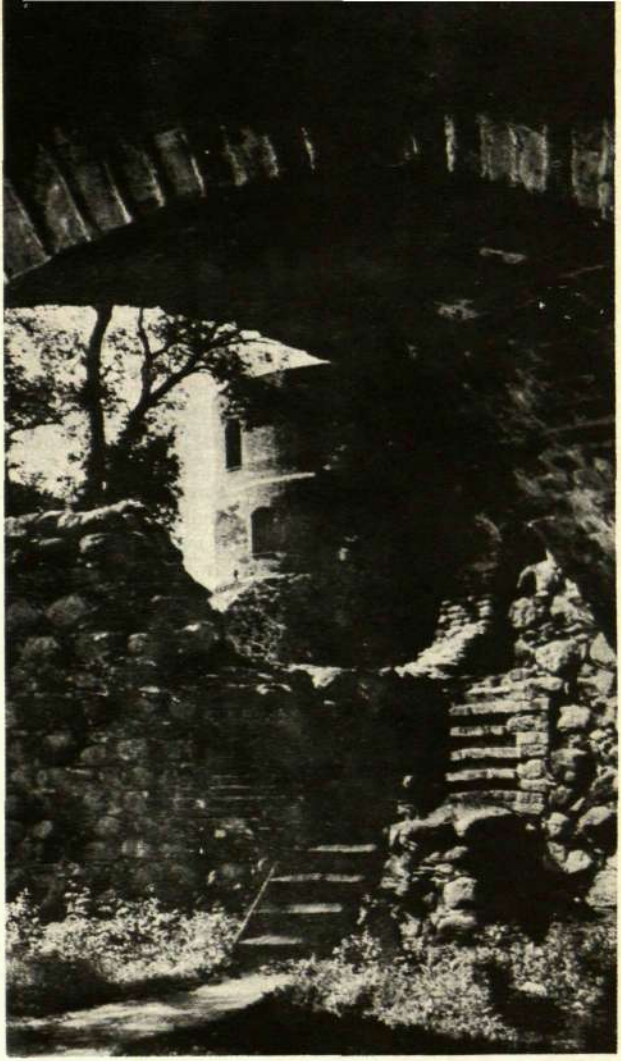

Trakų salos pilies fragmentas
(iš dalies restauruota).

bus Lietuvos architektūros tyrinėjimuose nuo 1873 iki 1939 m. ir dabartinius mokslinius darbus okup. Lietuvoje. Tad šiuo rašiniu apsiribojama architektūros paminklų apsauga Lietuvoje po II Pasaulinio karo. Prisiminsime, kad 1940 m. pradėjusi veikti Lietuvos Kultūros Paminklų Apsaugos Įstaiga turėjo statutą, paruoštą prieš pirmąją sovietinę okupaciją.

Dabar architektūros paminklų apsaugą tvarko Valstybinė Architektūros Paminklų Apsaugos Inspekcija. Remonto, konservavimo ir restauravimo darbus projektuoja ir vykdo 1950 m. įsteigta ūkinė organizacija, vad. "Mokslinė - restauracinė gamybinė dirbtuvė" (toliau sutrumpintai vadinsime Dirbtuvė). Tai yra valstybinė technikos įmonė, kaip ir visokie statybos bei pramonės "trestai" sovietinėje sistemoje. Inž. arch. V. Balčiūnas (Dirbtuvės vedėjas?) paskelbė apžvalginį straipsnį apie tos Dirbtuvės darbus 1951 - 1957 m. minėtojo Metraščio 106 - 112 psl. (1958 m.) išnašoje. Dirbtuvės atliktųjų darbų sąmata 1951 m. buvusi 3,6 mil. rublių (apie 360,000 dol.) ir 1957 m. pasiekusi 6,7 mil. rb. metinio biudžeto. Dirbę apie 400 žmonių, iš jų 38 technikos ir administracijos personalo. Mokslinėje Dirbtuvės taryboje restauracijos klausimams spręsti dalyvauja mokslininkai, kaip istorikas prof. K. Jablonskis, prof. P. Galaunė, prof. Aleksandravičius, archeol. P. Kulikauskas. Įgudusių amatininkų ir darbininkų pradžioje neturėta. Teko juos apmokyti specifinių restauravimo darbų praktikoje per kelerius metus. Tebesiskundžiama dideliu architektūros istorikų trūkumu. Dėl to, V. Balčiūno nuomone, buvę neišvengta klaidų, susiduriant su įvairių epochų ir stilių pastatais ar jų griuvėsiais. Be minėtųjų įstaigų, architektūros istorijos tyrimus dar atlieka Kauno Politechnikos Institutas, kur, be kitko, ruošiamasi pagaliau išleisti Lietuvos architektūros istorijos kursą.

Lietuvoje išlikę istoriniai architektūros paminklai — pilys, bažnyčios, rūmai, trobesiai — siekia viduramžius ir apima stilius nuo gotikos iki XIX a. klasicizmo. Tiems paminklams restauruoti reikia ne tik pinigų ir darbininkų, bet ir mokslinio pasiruošimo. Šalia medžiagos studijų, reikia pažinti architektūros stilius, senąją statybos techniką ir medžiagas. Tenka vietoje ištirti pačius paminklus, atliekant jų pilną inventorizaciją (matavimus, brėžinius). Detalėse tenka įsigilinti į įvairius mūro rišimo būdus, puošnią barokinę lipdybą, skulptūrą ir tapybą, taip pat vitražus bei metalo dirbinius. Meniniu ar techniniu požiūriu netinkamas ar istoriškai neteisingas restauravimas ar remontavimas gali nepataisomai pagadinti architektūros paminklą. Pagal išlikusį pastato stovį,

jo apsaugos darbai gali būti: 1) konservavimas, siekiant apsaugoti griuvėsius nuo tolimesnio irimo; 2) remontavimas (taisymas); 3) restauravimas arba rekonstrukcija. Dažniausiai netinka naudoti modernias statybines medžiagas. Pvz. senam mūrui restauruoti reikia pasigaminti originalaus dydžio ir spalvos plytų ir senai gesintų kalkių skiedinio. Architektūros paminklų apsaugos darbas yra komplikuotas ir praktiškai nepelningas uždavinys, sunkesnis už naujų statybų vykdymą. Tačiau kultūrinė tokių darbų vertė yra labai svarbi. Tuo pagrįstas ir mūsų dėmesys lietuvių darbams toje srityje.

Tolimesnėje saugojamųjų architektūros paminklų apžvalgoje pirmiausia sustosime ties Gedimino kalnu Vilniuje, kuris ilgus amžius buvo ir tebėra Lietuvos sostinės simbolis. Arch. E. Budreikos studija "Gedimino kalno pilies Vilniuje vakarinio bokšto rekonstrukcijos" suteikia vertingų žinių tuo klausimu (išspausdinta minėtajame *Metraštyje*, I t., 1958, psl. 3-16, pav. 23). Tasai bokštas, dažnai vad. Gedimino bokštu, iš tikrųjų mūrytas XV a. pradžioje, tad ne Gedimino, o Vytauto D. laikais. Senesnioji medinė Gedimino pilis toje pat vietoje buvo sudegusi. XVII a. pradžioje bokštas buvo apgriautas ir nuo 1816 m. kelis kartus taisomas ir perdirbinėjamas (pridėtas medinis antstatas, vėliau nugriautas). 1930-1939 m. lenkai pagrindinai restauravo bokštą, pridėdami jam III mūrinį aukštą, kuris 1944 m. buvo artilerijos apgriautas. Okup. Lietuvos Paminklų Apsaugos Skyrius 1948 — 1950 m. atstatė Gedimino bokštą tokį, koks jis buvo prieš II Pasaulinį karą, su III aukštu, geležbetonio plokštės stogu ir kuorais aplinkui (vad. belvederio aikštelė). Atstatant trečiąjį aukštą, nepavyko pasigaminti tamsiai raudonų plytų, tad panaudotos šviesesnės, išsiskiriančios iš *senojo* mūro. Iš E. Budreikos studijos matyti, kurios mūro dalys yra išlikusios iš viduramžių ir kas pridėta vėliau. Senosios bokšto sienos (rūsio ir I-II aukštų) yra 3 metrų su viršum storio, t. y. apie 10 pėdų. Kaip žinia, vakarinis bokštas yra tik maža dalis Vilniaus Aukštutinės pilies. Jos išlikusios sienos ir pastatų dalis taip pat buvo restauruojama prieš karą ir darbas tęsiamas dabar. Arch. S. Lasavickas atkūrė Aukštutinės pilies rūmų II aukšto žvaigždinių skliautų salės vaizdą, remdamasis architektūrinių formų liekanomis Gedimino kalne. Tai yra reto XIV-XV amžių ribos Lietuvos gotikos paminklo rekonstrukcijos bandymas, kurį čia perspausdiname iš *Mokslo ir Gyvenimo* (Vilnius 1959, Nr. 3, psl. 34).

Gedimino kalno pilies bokštas, apgriautas 1944 m. karo veiksmų.

Gedimino kalno pilies bokštas, atstatytas 1949-1950 m.

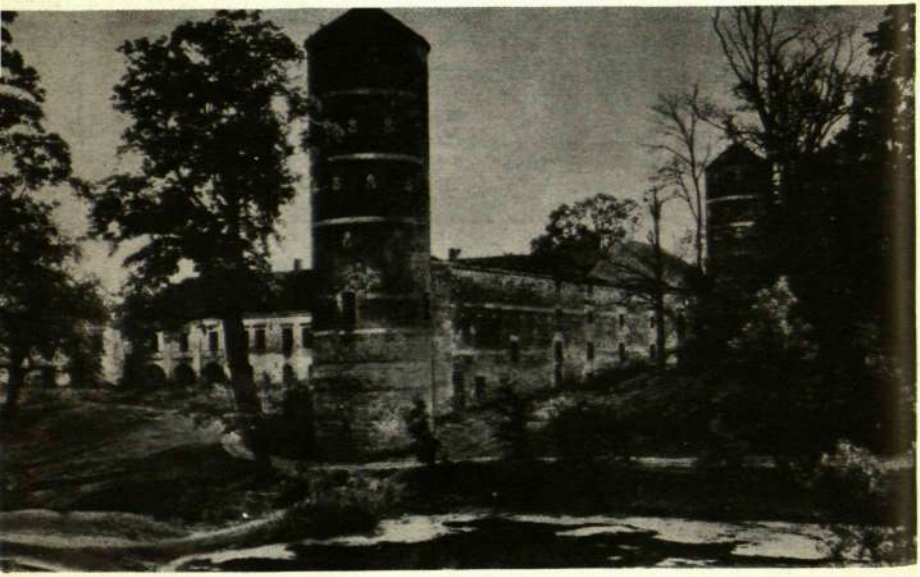

Gelgaudų pilis. XVI-XVII amž.

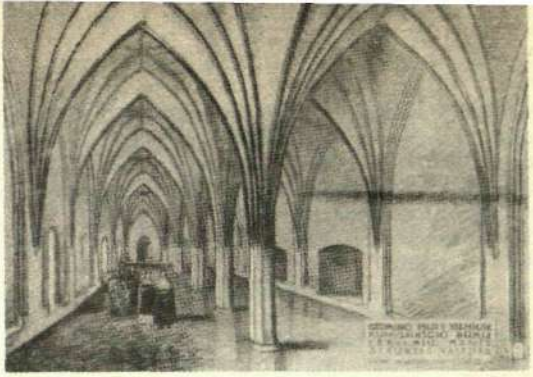

Gedimino kalno pilies Vilniuje kunigaikščio rūmų iškilmių menės atkurtas vaizdas (arch. S. Lasavickas 1958 m.).

Tytuvėnai. Šv. Panos Marijos bažnyčia ir vienuolynas. XVII amž.

Šv. Jono bažnyčia Zapyškyje. XVI amž.

Apie naujausius Vilniaus Žemutinės pilies tyrinėjimus žinome iš archeologo A. Tautavičiaus minėtojo str. *LMA Darbuose* ir *Mokslo ir Gyvenimo* 1958 m. Nr. 1, psl. 29-32. Kaip dr. P. Reklaitis pastebi, šios D. L. Kunigaikščio rezidencinės pilies griuvėsius pradėjo sistemingai kasinėti lenkai 1938-39 m. katedros aikštėje. 1955-57 m. Liet. Mokslų Akademijos kasinėjimai vykdyti į šiaurę nuo Gedimino kalno. Rasta XVI a. Žygimanto Augusto mauzoliejinės Šv. Onos — Barboros bažnyčios sienų griuvėsiai, o po jais XIV — XV a. ribos taip pat Šv. Onos vardo mūrinės bažnyčios liekanos. Abi bažnyčios priklausė Žemutinės pilies kompleksui. Tie tyrinėjimai dar nebaigti, ir rašančiajam nėra žinoma, kas čia bus konservuojama ar restauruojama.

Dirbtuvė tęsia Trakų Galvės ežero salos pilies ir kunigaikščio rūmų restauravimą. Ši pilis statyta Vytauto Didžiojo apie 1404-1408 m. ir buvo restauruojama nuo 1929 m. lenkų, o po 1939 m. lietuvių (daugiau žr. *Lietuvių Enciklopedija* VII: Gotika). Dabar restauruojamas šiaurvakarių gynybinis bokštas ir donžonas (svarbiausioji ir aukščiausioji viduramžių pilių dalis, kur gyvendavo pilies valdovas). Taip pat restauruojama buv. pokylių salė ir kiti pilies kambariai. Trakų pilis buvo geriausiai išsilaikiusi iš kitų Lietuvos pilių. Jos restauravimui reikalingoji archyvinė medžiaga buvo surinkta ir rekonstrukcijos projektai sudaryti prieš karą, tad dabartiniams pilies tvarkytojams tenka tęsti jau toli pažengusį darbą.

1957 m. Dirbtuvė užbaigusi konservavimo ir dalinio atstatymo darbus Kauno ir Biržų pilyse. Kauno pilis buvo kasinėjama, tyrinėjama ir konservuojama Nepr. Lietuvoje su pertraukomis nuo 1924 m. Jos pradmenys neišaiškinti. Žinoma, kad toje vietoje būta pilies D. L. K. Kęstučio laikais, 1362 m. sugriauta kryžiuočių, vėl atstatyta ir vėliau naudota Vytauto Didžiojo. XVII a. ją apgriovė rusai ir nuo to laiko liko griuvėsiai (plačiau: *Lietuvių Enciklopedija* XI, Kaunas). Biržų pilis statyta XVI a. pabaigoje kunigaikščio Kristupo Radvilos, tad gerokai vėliau už Vilniaus, Kauno ir Trakų pilis. XVII a. švedų karo metu apgriauta, vėl atstatyta ir 1704 m. sudeginta. Išliko tik kelių aukštų sienų dalis. Dirbtuvė vykdė restauravimo darbus ir Gelgaudų pilyje, prie Gelgaudiškio, dar vad. Vytėnais ir "Zomkum". Statyta XVI — XVII a. vieton sugriautos senosios XIII a. pilies. Dabar yra išlikę du bokštai ir didelė rūmų dalis. Smulkesnių informacijų apie jos restauravimą nepaskelbta. Medninkų pilies griuvėsiai Vilniaus aps. tyrinėjami ir projektuojamas jos konservavimas.

Dirbtuvės viena iš pirmųjų atliktų restauracijų buvo šiau-

lių Šv. Petro ir Povilo bažnyčios, statytos XVII a. pradžioje. Kaip ir daugelis kitų pastatų, ji buvo apgriauta 1944 m. rudenį. 1951-53 m. atstatyti jos skliautai, stogas ir atnaujinta vidaus apdaila. 1956 m. atstatytas bokšto viršus. Ši Šiaulius dominuojanti bažnyčia buvo perstatinėjama seniau, tad, ją atstatant, reikėjo išspręsti, kuriuo buvusiu pavidalu ją rekonstruoti. XIX a. vidury ji turėjo renesansinį stogą ir 7 metrais žemesnį bokštą su varpo formos kupolu. Vėliau stogas buvo perdirbas ir bokštas paaukštintas su smailia piramidine viršūne. Tokio pavidalo atsimename ją Nepr. Lietuvoje. Dabar ji tokia ir atstatyta, nes neturėta pakankamai dokumentinės medžiagos jos pirmykščiam pavidalui rekonstruoti. Arch. V. Balčiūnas pripažįsta, kad tuo būdu buvusi padaryta klaida. Reikėję rekonstruoti ją pagal ankstesnę renesansinę formą.

Antras žymus objektas Dirbtuvės darbų eigoje buvo Zapyškio Šv. Jono bažn. atstatymas. Tasai retas ir Lietuvai būdingas degtų plytų gotikos paminklas, statytas XVI a., taip pat apgriautas pastarojo karo metu.

Kitos Dirbtuvės atliktos visiškos ar dalinės restauracijos yra gr. Tiškevičiaus rūmai Palangoje, Rusnės bažnyčia, kelios bažnyčios ir vienuolynai Vilniuje. Vilniaus katedros (dabar Dailės Muziejus) fasadai ir jos varpinė su istoriniu bokšto laikrodžiu, kai kurios Vilniaus Universiteto salės. Taip pat Vinco Kudirkos paminklas Kudirkos Naumiestyje ir Simano Daukanto paminklas Papilėje. Artimoje ateityje žadėta pradėti Lietuvos baroko įžymybės Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios restauracija, taip pat Tytuvėnų bažnyčios ir vienuolyno ansamblio.

1956-58 m. Dirbtuvė atliko Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos projektą. Tyrinėjant karo apgriautus senamiesčio kvartalus, rasta XVI — XVII a. pastatų, kurie prieš tai buvo laikomi vėlesnės kilmės. Suregistruota apie 130 gotikos pastatų ar jų liekanų (rūsių, pamatų, kapitalinių sienų). 2) Restauruojami XVI a. gotikos namai buv. Pilies — Didžiojoje gt., dabar Gorkio gt. Nr. 12-14. Tiedu pastatai buvo gerokai apgriauti 1944 m., tad restauruojami tik jų išlikę fasadai, o vidaus planai keičiami naujais. Sudarant Vilniaus senamiesčio rekonstrukcijos planą, nutarta nebekirsti jo seniau numatyta susisiekimo magistrale, bet aplenkti. Taip būtų išsaugotos senosios istorinės gatvelės (deja ,su kaikuriais subolševi-

2) St. Pinkus, "Vilniaus Gotika" *Mokslas ir Gyvenimas*, Vilnius 1959, Nr. 3, psl. 33-37 su iliustr.

kintais ar surusintais vardais). Dalis menkesnės vertės senųjų namų numatyta išgriauti sanitariniais sumetimais.3)

Pradėtas ir Kauno senamiesčio rekonstrukcijos projektas. Jau seniau restauruota senoji Kauno rotušė (XV — XVIII a.) su žinomuoju barokiniu bokštu. Tie rūmai dabar naudojami Politechnikos Instituto Statybos Fakulteto. Dar restauruota Kaune: Jėzuitų ir Domininkonų bažnyčios, senieji sandėliai, taip pat Pažaislio barokinė bažnyčia su vienuolyno ansambliu.

Kaip jau užsiminta, rekonstruojant Lietuvos architektūros paminklus, susiduriama su sunkumais dėl patyrimo ir techninių priemonių stokos. Pvz. apsaugojant apgriuvusias pilių sienas Kaune, Vilniuje, Trakuose, jos apmūryjamos laukakmenių karūnėlėmis, kurios po kelerių metų ima irti. Mėgintas patvaresnis būdas, uždedant betono plutą su žemės užpilu. Šitokie nauji mūro rūbai turi tą neigiamą pusę, kad pakeičia originaliųjų mūro griuvėsių išvaizdą. Medninkų pilies griuvėsius planuojama konservuoti kitu būdu: apirusias akmenines ar plytines sienas numatoma sustiprinti nauju mūru ir uždengti laikinais stogeliais. Iš kitų klaidų, remontuojant pastatus, arch. Balčiūnas dar mini nevykusiai dažomas Vilniaus Universiteto senąsias patalpas. Padarytieji "pagražinimai" dažniausiai sužaloja pastatų autentiškumą. Negalima pritarti ir senųjų pastatų pakeitimams, pritaikant juos kitai praktiškai paskirčiai. Kartais senų rūmų erdvios laiptinės ar salės perdirbamos į mažesnius kambarius, sužalojant architektūrinį interjerą. Tokiu būdu pagadinti Palangos Tiškevičių rūmai, įrengiant tarpinę perdangą (lubas) buv. aukštame vestibiulyje, siekusiame per du aukštus. Taip pat iš dalies panaikinta buvusi amfiladinė kambarių sistema. Panašiai pakenkta buv. Alumnato rūmams Vilniuje. Visai teisingai arch. Balčiūnas siūlo uždrausti perplanuoti tokius pastatus, kurie laikytini architektūros paminklais.

Šalia monumentaliosios mūrinės architektūros paminklų tyrinėjimų ir apsaugos darbų, tęsiami lietuvių liaudies (kaimo) architektūros tyrinėjimai. Šioje srityje bendradarbiauja etnografai ir architektai. Nepr. Lietuvoje kelios įstaigos sistemingai rinko inventorizacinę medžiagą senuose Lietuvos kaimuose, ypatingai tuose, kurie buvo skirstomi į vienkie-

3) *Vienybė* (Brooklyne) 1959 m. VI. 12 rašo, kad Lietuvon grįžęs arch. Vyt. Žemkalnis pasakęs per Vilniaus radiją pastebėjęs klaidų Vilniaus senamiesčio atstatyme. V. Žemkalnis buvo vyr. Vilniaus architektas karo metu.

mius. Tuo būdu VD Kultūros Muziejaus Etnografijos skyrius ir provinciniai muziejai buvo sudarę turtingą brėžinių, aprašymų ir fotografijų archyvą. Dabar tęsiami inventorizacijos darbai, organizuojant etnografines ekspedicijas. Kauno Politechnikos Instituto Architektūros Fakultetas taip pat organizuoja tos srities tyrinėjimus. Yra paskelbtos kelios studijos apie lietuvių kaimo architektūrą, bet toji tema reikalinga atskiro dėmesio, ir nebetelpa į šio straipsnio rėmus.

Kartais sudaroma įspūdis, kad okup. Lietuvoje globojama lietuvių kultūra. Bet taip yra tik neprincipinėje srityje, kaip materialinės kultūros istorija, etnografija, iš dalies liaudies menas. Kitaip yra dvasinėje, principinėje, plotmėje: čia ne tik prievartaujama dabartis, bet ir praeitis tendencingai perdirbinėjama 4).

Jurgis Gimbutas

LIETUVOS ISTORIJA VOKIŠKAI

Kaip matyti iš Darmstadte įsikūrusios mokslinių knygų leidyklos, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1959 metų katalogo, greitu laiku turi pasirodyti knyga *Grundzüge der Geschichte Litauens* (Lietuvos istorijos bruožai), kurios autorius yra Manfred Hellmann, šiuo metu dėstąs rytų Europos istoriją Münsterio universitete. Minėtoji leidykla pradėjo leisti rytų Europos tautų istorijas. Pirmoji, Rusijos istorija, susilaukė nepaprasto pasisekimo ir sekančiais tomais numatyta yra Lenkija, Lietuva, Vengrija, Bizantija.

Leidyklos kataloge telpa paaiškinimas, kodėl imtasi leisti ir Lietuvos istoriją. Kadangi jame atsispindi vidutiniškas vokiečių mokslinis žvilgsnis į Lietuvą, cituojame jį pilname vertime:

---

4) J. Žiugždos redaguotosios *Lietuvos TSR istorijos* 1958 m. laidoje vienas puslapis paskirtas architektūrai ir vaizdiniam menui 1919 — 1940 m. laikotarpyje. Paniekinančiai rašoma apie Vakarų Europos įtaką: konstruktyvizmą architektūroje ir formalizmą dailėje. Iš architektų minimi tik "geriausių architektūros tradicijų" (3^0 psl.) Petrapilio dailės akademijos auklėtiniai V. Dubeneckis ir prof. M. Songaila, abu jau mirę. V. Dubeneckiui priskiriamas Kauno karininkų ramovės rūmų projektas, iš tikrųjų atliktas arch. dr. S. Kudoko. Ironiška, kad į nuolatinę pažangą pretenduojančioje sovietinėje santvarkoje architektūra turėjo sustingti senose tradicijose.

"Nors dėl Lenkijos, Vengrijos arba Bizantijos istorijų reikalingumo, ypač dėl jų poveikio, jau iš karto susidaro aiškus vaizdas, šitaip galbūt nėra Lietuvos istorijos, ypač jos poveikio, atveju. Todėl dar keli žodžiai šiuo reikalu. Prisimenant Rusiją ir Lenkiją, dažniausiai užmirštama toji vėlyvųjų viduramžių ir naujųjų amžių pradžios galybė (Grossmacht), kuri rytų Europos plotuose užėmė raktinę poziciją ir ne tik prašoko etninę ribą tarp rytinių slavų bei jų kaimynų vakariečių, bet kartu sudarė konfesinę sieną tarp katalikų ir ortodoksų ir, pagaliau, per savo egzistenciją leido susikurti dviem rytų slavų tautoms: gudams ir ukrainiečiams. Didžioji Lietuvos kunigaikštystė, kuri 1795 žlugo kartu su Lenkija, išlaikė savo dvasines ir politines tradicijas, ir jas, kiekviena savaip, vėliau pratęsė tiek 1918 gimusi maža Lietuvos respublika, tiek naujoji Lenkija, tiek pagaliau gudų tautinis sąjūdis. — Tokios Lietuvos istorijos, kuri apimtų visą laikotarpį, vokiečių kalboje nėra. Minėtas tomas užpildys šią spragą ir supažindins su Lietuvos istorine reikšme ir įtaka."

Ši leidykla taip pat daug dėmesio skiria seniau išleistų vertingų mokslinių veikalų perspausdinimui. Iš tiesų, po karo ji ir buvo įsteigta sugriautų bibliotekų papildymui ir atkūrimui. Neseniai ji pradėjo leisti naują laidą (su vokišku vertimu) vadinamųjų *Monumenta Germaniae historica*, kurių tarpe yra ir keli senajai Lietuvos istorijai daugiau ar mažiau svarbūs šaltiniai, pvz.

Band 9: Thietmar von Merseburg, *Chronik*. Hrsg. von W. Trillmich. (Liečia dešimtą šimtmetį ir turi daug vertingų detalių slavų bei apskritai rytų Europos kultūros istorijai). Jau atspausta.

Band 11: Rimbert, *Leben Ansgars*. Adam von Bremen, *Taten der Hamburger Bischöfe*. Wipo, *Leben Konrads II*. Hermann von Reichenau, *Chronik*. (Pirmieji du aprašo santykius su skandinavais ir slavais, nuo devinto iki vienuolikto šimtmečio). Pasirodys 1960.

Band 19: Helmold von Bosau, *Slawenchronick*. Hrsg. von Heinz Stoob. (Liečia vokiečių kolonizaciją šiaurės rytuose iki 1170). Pasirodys 1960.

Band 24: Heinrich von Lettland, *Chronicon Livoniae*, Hrsg. von A. Bauer. (Vienas iš svarbiausių šaltinių Lietuvos istorijai; aprašo Livonijos ordiną ir Rygos istoriją iki 1227. Su komentaru). Pasirodys 1960.

Band 25: Peter von Dusberg, *Chronik des Preussenlandes*. Hrsg. von E. Maschke. (Kitas svarbus šaltinis Lietuvos is-

torijai, aprašąs kryžiuočių ordiną iki 1326. Su komentaru). Pasirodys 1960.

Iš kitų perspausdintų arba pirmą kartą pasirodančių veikalų, kurie šiek tiek nušviečia Lietuvos istoriją, paminėtini:

Carl Erdmann, *Die Entstehung des Kreuzzuggedankens. Das Oestliche Deutschland: ein Handbuch.* Hrsg. von Göttinger Arbeitskreis.

Bruno Schumacher, *Geschichte Ost — und Westpreussens*

Hildegard Schaeder, *Moskau — das Dritte Rom.*

Ateityje numatoma išleisti:

Hedwig Fleischhacker, *Die staats — und völkerrechtlichen Grundlagen der moskauischen Aussenpolitik* (14.—17. Jhdt.).

Herbert Ludat, *Der Anteil der Slawen am Aufbau der mittelalterlichen Welt.*

Adolf Hofmeister, *Der Kampf um die Ostsee vom* 9.—12. *Jhdt.*

J. Marquart, *Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge: ethnologische und historisch — topographische Studien zur Geschichte des 9. und* 10. *Jhdts.*

Fritz Rörig, Wirtschaftskräfte im Mittelalter: Abhandlungen zur Stadt — und Hansegeschichte.

Hans Rothfels, *Bismarck, der Osten und das Reich.*

Helmut Beumann (hrsg.), *Heidenmission und Kreuzzugsgedanke in der deutschen Ostpolitik des Mittelalters.*

Tenka pastebėti, kad Wissenschaftliche Buchgesellschaft nėra pirmoje eilėje komercinė leidykla, bet tvarkosi kooperatiniu pagrindu ir turi narius. Nariams knygų kainos yra žymiai pigesnės. (*Metmenų* redakcijoje yra šios draugijos narių, ir jie susidomėjusiems mielai sutiks parūpinti norimas knygas pagal nario lengvatas).

LIETUVIŠKOJOJE VISUOMENĖJE

VOKIETIJOS LIETUVIŲ GYVENIMAS IR VEIKLA

Truputis statistikos

Jei kas šiandien pabandytų ieškoti atsakymo, kiek šiuo metu lietuvių dar gyvena Vokietijoje, susidurtų su labai dideliais sunkumais. Visiškai objektyvios statistikos gal net negali būti, nes rastųsi įvairių vertinimo pobūdžių norint nustatyti, kas yra lietuvis. Lietuviškos kilmės matas yra gerokai nerealus, nes tokion kategorijon įeitų ir žmonės, kurie praktiškai su lietuvybe jau jokio ryšio nebeturi ir savęs lietuviais nebelaiko, dažnais atvejais ir lietuvių kalbos nebemoka. Rėmimasis Lietuvos pilietybės dar tebeturėjimo faktu duotų tik labai nepilną vaizdą, nes Vokietijoje daug kas jau gavo naują pilietybę be pareigos atsižadėti lietuvybės (pakanka tik laiduoti lojalumą Vokietijos konstitucijai ir įstatymams). Taigi tautine prasme jie yra likę lietuviais, nors ir nebebūdami Lietuvos piliečiais. Priklausymas ar nepriklausymas lietuvių bendruomeninei organizacijai Vokietijoje irgi nepateikia dar pakankamai pilnų statistinių duomenų, nes dalis, nors ir maža, Vokietijos lietuvių dėl vienų ar kitų aplinkybių Bendruomenei nepriklauso. Be to, keliaujant po Vokietiją, dar ir pvz. 1958 metais pasitaikydavo sutikti paskirų lietuvių, kurie nustebdavo išgirdę, kad Vokietijoje yra toks dalykas, kaip Bendruomenė. Tai liečia atvejus, kai paskiri lietuviai vedybų su vokiečiais ar kuriuo kitu keliu dar karo būvyje ar tuoj po karo įsikūrė kuriuose nors nuošaliuose kaimeliuose ar miesteliuose, kur atsitiktinai kitų lietuvių neatsirado. Žinoma, tai yra tik paskiri atvejai, tačiau per visą Vokietiją jų gali būti keli šimtai, ir šių "nesusekamų" lietuvių įtraukimas kurion nors statistikon yra labai sunkiai atliekamas darbas.

Didžiausia gi kliūtis pakankamai statistikai turėti yra žmonių inertiškumas. Pvz. 1958 metais Vokietijos Lietuvių Bendruomenės krašto valdyba išsiuntinėjo visoms apylinkėms anketas, kuriose nebuvo prašyta jokių pavardžių, o tik įrašyti su-

vestinius skaitmenis į skiltis, kuriose buvo klausimai, liečią apylinkės narių skaičių, jų pasiskirstymą pagal amžių, darbingumą ar nedarbingumą bei invalidumo ir ligos atvejus. Atsakymų į tą anketą susilaukta mažiau kaip 50%. Tuo būdu pilnesnei statistikai susidaryti ir toliau lieka tik netiesioginių apklausinėjimų ar atsitiktinų kontaktų kelias.

Dar 1956 metais pagal Vokietijos vidaus reikalų ministerijos žinias (remtasi Vokietijoje veikiančia gyventojų registracija) Vokietijoje būta apie 7,000 lietuvių. Bendruomenės Krašto valdyba tuo metu operavo 6,000 skaičiumi. Tačiau jos to meto sąrašuose pasitaikydavo jau asmenų, kurie faktiškai jau buvo išemigravę į užjūrius ar kuriuo kitu būdu nuo Bendruomenės atitrūkę.

Nuo to meto, kaip minėta, nemaža dalis lietuvių gavo Vokietijos pilietybę — vedybų su vokiečiais keliu ar tiesiogiai jos siekiant. Emigravo taip pat, nors ir nedaug. Atkrito ir eilė apylinkių, kurios buvo sudarytos daugiausia iš klaipėdiečių. Eilė pastarųjų prie lietuvių buvo prisišlieję vien oportūnistiniais sumetimais tais laikais, kai UNRRA, IRO bei Balfo globotiniu buvo patogiau būti, negu vokiečiu prisipažinti. Pasikeitus gyvenimo sąlygoms Vokietijoje, šie "balfiniai" lietuviai nuo lietuvybės pasitraukė ir keletą atvejų savo pasitraukimą deklaravo net raštu, surašytu taisyklinga lietuvių kalba.

Tuo būdu apie skaitmeninį lietuvybės pajėgumą Vokietijoje praktiškai reikšmingą atsakymą gali duoti tik susispietimas apie bendruomeninę organizaciją. Pilietybės klausimas čia nesvarbus, svarbus tik nusistatymas. Formaliai tikslios statistikos šiandien Vokietijoje niekas nesuves, kaip ji nesuvedama ir jokiame kitame laisvojo pasaulio krašte, kur lietuvių nėra vos keletas. Praktiškai gi lietuvybės skaitmenine prasme Vokietijoje yra tiek, kiek jos tvirtesniu ar silpnesniu ryšiu yra suspiesta bendruomeninėje organizacijoje, nes Vokietijoje nėra tokios lietuviškos veiklos, kurios vykdytojai nebūtų drauge ir Bendruomenės nariai.

Pagal apskaičiavimus, remiantis jau minėta anketa ir papildant kitais būdais surinktais daviniais, Bendruomenei Vokietijoje priklauso apie 4,000 žmonių, įskaitant ir jaunimą bei vaikus. Žmonių, kurie save laiko lietuviais ir kuriuos yra prasmė tokiais laikyti, gali būti dar 25% daugiau. Nepuolant į megalomaniją ir nesistengiant priskaityti lietuviams žmonių, kurie nuo to visom keturiom spirtųsi, tuo būdu gaunasi 5,000 skaitmuo, kuris gali dar būti kiek per didelis, bet jokiu būdu ne per mažas.

P. L. B. Vokietijos Krašto Bendruomenė.

Ši bendrinė lietuvių organizacija Vokietijoje yra teisme registruota draugija su visomis juridinio asmens teisėmis. 1958 metais ji dar gavo labdaros draugijos teises, t. y. aukos jai įstatymų numatytomis sąlygomis gali būti nurašomos nuo aukojančiojo pajamų mokesčių.

Kadangi Vokietijoje anksčiau jokių pažymėtinų lietuviškų organizacijų nebuvo, tai savaime suprantamu būdu Bendruomenė, kai ji dar pradėjo kitu vardu 1947 metais Vokietijoje kurtis, tuoj tapo visų lietuvių bendrine organizacija. Iš tada įsisteigusios Lietuvių Sąjungos išsivystė bendruomeninės organizacijos mintis ir iš Vokietijos pasklido visoje lietuvių visuomenėje laisvajame pasaulyje. Vokietijoje gi kiekvienam lietuviui, kuris bent kiek rodo aktyvumo ar nori išlaikyti sąsają su lietuvybe, priklausymas Bendruomenei yra automatiškas reikalas. Nors Bendruomenė toli gražu neapima visos lietuviškosios veiklos Vokietijoje ir jos pilnai nereprezentuoja, vis dėlto jos buvimas yra pagrindas kultūrinei, religinei, politinei ar bet kuriai kitai veiklai reikštis. Kiekviena tų paskirų veiklų, vykdoma vieno, keleto ar keliolikos asmenų, įgauna daug didesnio svorio, kai ji identifikuojama, nors ir be jokios formalios sąsajos, su bendrinės, keleto tūkstančių narių organizacijos buvimu. Bendruomenės vardu kalba ir veikia tik jos statutiniai organai, tačiau kiekvienos kitos, specifiškesnės lietuviškos veiklos galimybes morališkai kredituoja vien pačios Bendruomenės buvimas. Bendruomenė Vokietijoje yra lietuviškoji visuomenė savo praktiškai pasiekiamoje pilnumoje.

Nors Vokietijos Bendruomenėje kiek trūksta organizacinės disciplinos (jokio kito krašto bendruomenėje jos irgi nėra daugiau), nuolat atsiranda nubyrėjimų, pasitaiko vidinių nesklandumų, vis dėlto jos jokia kita dalinė organizacija nepakeis, nes Bendruomenė yra, vaizdžiai kalbant, ta aikštė, kur pasikalbėti, pabendrauti ir net nejučiomis iš lietuviškojo solidarumo moralinės stiprybės pasisemti susirenka praktiškai visi lietuviai. Tai yra minimalioji, bet iš esmės, bene pagrindinė Bendruomenės buvimo prasmės ypatybė. Jos nejžvelgimas bei neįvertinimas, bandymas Bendruomenę nudažyti kuriomis nors specifiškesnėmis spalvomis reikštų tik akliną užsidarymą atskirose gatvėse, jei ne namuose, be išėjimo į visiems bendrą lietuviškąją aikštę.

Iki 1956 metų pabaigos Bendruomenė Vokietijoje nevisuomet savo minėtos pagrindinės prasmės paisė. Buvo vienšališkai susisiejusi pvz. su Vliku, statutiškai įsipareigojusi

atiduoti jam 25% pajamų iš savo narių mokesčių. Artimiau bendradarbiavo tik su Vliku, tuo pačiu kiek diskriminuodama Lietuvos Diplomatinę Tarnybą bei kai kuriuos visuomeniškai politinius veiksnius. Buvo ir kitų reiškinių, liudijusių, kad Bendruomenė per savo centrinius organus yra numatyta tik į ginklanešius kai kurioms Vliką sudarančioms politinėms grupėms.

Ši padėtis pasikeitė, 1956 metais Bendruomenės Tarybos rinkimus laimėjus liberališkiau nusiteikusiems asmenims. Bendruomenės finansinis įsipareigojimas Vlikui buvo nutrauktas ir buvo pradėta laikytis nusistatymo, kad visi kiti lietuviški veiksniai bei organizacijos yra lygiai vertintinos ir su visom lojališkai bendradarbiaujama, nieko iš tokios laikysenos neišskiriant ir nieko specialiai neproteguojant. Bendruomenė, jei ji nori laikytis ir savo didelės svarbos uždavinį atlikti, privalo neiškrypti iš tokios laikysenos, nes Bendruomenė niekam iš mūsų nėra kolonija, bet namai kiekvienam lietuviui.

Kultūrinė veikla

Vokietijoje grynai politinė veikla, t. y. memorandumų rašymas užsienio reikalų ministerijai ar lankymasis pas jos atitinkamus referentus, turi labai mažai reikšmės. Spaudos konferencijų rengimas, jei nėra kurio nors specialiai Lietuvą liečiančio, bet visai Vokietijai drauge įdomaus įvykio, taip pat maža tėra prasmingas. Pvz. 1958 metų pradžioje Stuttgarte vad. Baltų Taryba (maža kam žinoma, bet Vokietijoje, progai pasitaikius, tvirtinanti, kad remiama viso laisvojo pasaulio pabaltiečių) surengė spaudos konferenciją, kurioje dalyvavo tik 4 vokiečiai žurnalistai. Šis nesidomėjimas nėra koks būdingumas vokiečių laikysenai pabaltiečių atžvilgiu. Priežastis ta, kad Vokietija ir jos atitinkamos įstaigos tiesiog nestokoja (jei ne apskritai persotintos), žinių ir pranešimų apie padėtį už Geležinės Uždangos — tiek iš savų šaltinių, tiek iš pabėgelių užsieniečių, kurių Vokietijoje dar daug yra ir pvz. iš Čekijos, Vengrijos ar Lenkijos vis naujų atsiranda. Be to, Vokietijoje Rytų Europos problemos tiek pažįstamos politiniuose sluoksniuose, tiek slegia trečdalio Vokietijos komunistinis pavergimas, kad vargu ar betektų ką įtikinėti, kad nebus laisvės, jei nebus jos visoje Europoje. Pas Vokietijos laikysenos apsprendėjus mums palankių norų netrūksta, bet po II Pasaulinio karo Vokietija nusirito į antraeiles valstybes, ir **pasaulio likimas nuo jos nepriklauso — ji pati yra virtusi objektu. Todėl politinės veiklos prasme lietuviškasis instrumentas yra tik vienas ir nespecifiškas iš pačių vokiečių ir visų kitataučių pabėgelių susidariusiame antikomunistiniame**

orkestre. Ar turi vienas ar kitas instrumentas kurią nors pauzę, iš esmės nėra svarbu, nes visi groja tą pačią melodiją unisonu. Nereikėtų galvoti, kad lietuviškojo instrumento visai nereikia. Jis gali ir turi groti, bet tik jo reikšmės nereikia pervertinti.

Specifiškai lietuviškas uždavinys Vokietijoje yra: 1. išlaikyti ir ugdyti lietuvybę pačių lietuvių tarpe, 2. rūpintis bendru Vokietijos lietuvių išsimokslinimo lygio kėlimu ir 3. skleisti lietuviškosios kultūros ir lietuvių tautos pažinimą Vokietijos visuomenėje. Galimai geresnis šių uždavinių atlikimas ir be specialių pastangų automatiškai laiduos ir mums pageidaujamas politines išdavas, kai tik pasaulinės padėties raida tam sąlygas pribrandins: niekas negali nepripažinti politinės laisvės tautai, kuri egzistuoja kaip aukšto lygio etninė, kultūrinė visuomenė.

Lietuviškoji veikla šia prasme, kaip jau buvo pastebėta, nėra išimtinai Bendruomenės reikalas. Ji jo pilnumoje ir apimti negalėtų, nes lietuviškoji veikla Vokietijoje reiškiasi ir religinėje plotmėje (tiek katalikų, tiek evangelikų), ir pasaulėžiūrinėje, ir partinėje politinėje. Taigi tose plotmėse, kur Bendruomenė negali angažuotis dėl savo narių įsitikinimų įvairumo. Bendruomenė veikia taip ir ten, kur jos kultūrinė veikla negali būti ginčo objektas dėl asmeninių pažiūrų pasaulėžiūrine ar religine prasme skirtingumų. D. Saudargienės *Liaudies šokis Lietuvoje*, vaikams žaidimas *Tėvynės keliais*, vaikams paišybos albumas — trys šios prasmės, 1956 — 1959 metų veiklos laikotarpio iliustracijos. 17 Vargo mokyklų su apie 250 mokinių organizavimas ir išlaikymas, trejų jaunimo sąskrydžių su bendrine lietuviška programa pravedimas Vasario Šešioliktosios Gimnazijos būstinėje, lietuvių studentų pagal išgales materialinis rėmimas, "Darnos" chorui Memmingene subsidijų parūpinimas, lietuviškų knygų, spaudos platinimas, Vokietijos universitetų bibliotekų aprūpinimas lietuviškais leidiniais — tai dalis tolimesnių darbų, kurie tenka ir tinka Bendruomenei atlikti. Kilnojamoji lietuvių grafikos paroda, kuri jau buvo išstatyta Münchene ir Münsteryje ir kuri bus kilnojama Vokietijoje tol, kol jai bus "rinka", ir eilė kitų mažesnių dalykų, kurių čia nebejmanoma įvardyti.

Ir "last but not least" Vasario Šešioliktosios Gimnazija. Savaime aišku, šiai vienintelei tikrai lietuvių gimnazijai laisvajame pasaulyje rūmus ir sklypą praktiškai nupirko užjūrio lietuvių ir Šveicarijos visuomenės (pastaroji suaukojo apie 35,000 dolerių) aukos. Gimnaziją iki šiol didžiausia dalimi išlaiko JAV lietuviai tiesioginėmis piniginėmis aukomis ar Balfo

šalpa maistu ir pinigais. Tačiau visos tos akcijos pradininkas buvo Vokietijos Bendruomenė, ir jos krašto valdybai, kaip juridiniam gimnazijos savininkui, tenka visa išlaikymo rizika, kasdieninis rūpestis, kuriuo nuoširdžiai dalijamasi su gimnazijos vadovybe, ir asmeninė atsakomybė, jei skolos pasiektų tokio dydžio, kad be kaltės bankrotui skelbti įstatyminės ribos būtų peržengtos.

Ir visą šią naštą, amžiną drebėjimą, ar laisvo pasaulio lietuvis gimnaziją parems ar ne, gimnazijos vadovybė ir krašto valdyba ėmėsi dar ir todėl, kad be Vasario Šešioliktosios Gimnazijos, vargu ar daug kam iš jos mokinių būtų tekę aukštesnį mokslą išeiti. Lietuviškasis auklėjimas, žinoma, yra pirmasis motyvas, tačiau ir socialinis, įgalinąs jaunuolį nelikti mažamoksliu, momentas yra ne mažiau svarbus. (Vasario Šešioliktosios Gimnazija kaip lietuvybės kultūrinė pastanga susilaukė jau ir vokiečių paramos. Apie 5,000 dolerių davė per dvejus metus rūmams remontuoti Baden-Wuerttembergo valstija, o neseniai apie 3,000 dolerių gimnazijai išlaikyti paskyrė Vokietijos pabėgėlių ministerija. Tikimasi su laiku dar didesnės subsidijos, jei patys lietuviai neužmirš gimnazijos remti).

Vasario Šešioliktosios Gimnazija svarbi dar ir tuo požiūriu, kad jos tautinių šokių grupės, sportininkai, jaunimo būreliai nelieka užsidarę gimnazijos rūmuose. Išvykos į vokiečių parengimus, pasirodymai ten, bendravimas su platesnės apylinkės vokiečių gimnazijomis bei jaunimo organizacijomis padaro tai, kad Vasario Šešioliktosios Gimnazija yra tapusi stambiu lietuvių reikalų propaguotoju. Kultūrinė institucija netiesiogiai yra tapusi žymiu politiniu veiksniu, nors tai jos egzistencijos tiksluose ir nėra įrašyta. Neklysta tie, kurie galvoja, kad kultūrinė veikla ilgainiui yra pati geriausia politinė veikla!

Baigiant

Ši apžvalgėlė neturi pretenzijos į išsamumą, nes lietuvybės Vokietijoje buitis ir veikla negali būti pakankamai nušviesta keliuose puslapiuose. Siekta tik iškelti, pasinaudojant Vokietijos pavyzdžiu, bendruomeninės organizacijos svarbą išeivijos lietuvių gyvenime. Jei jos pavyzdys gal visiškai pilnai JAV plotmėn ir neperkeliamas, vis dėlto jis tinka visur kitur, nors ir JAV vienos, bendros "lietuviškos aikštės" turėjimas nepakenktų. Vokietijoje gi tai yra neabejotinai prielaida prieš lietuvybės nuosmūkį.

Antra, norėta pabrėžti, kad Vokietijoje lietuviškosios kultūrinės veiklos stiprinimas ir jos pažinimo nešimas vokiškon

visuomenėn yra ir pats geriausias politinių pozicijų tvirtinimas, net ir mūsų Tėvynės naudos pozityviam balansui ateityje. Ryšium su tuo liko nepaminėtas dar labai svarbus faktorius Vokietijoje — Baltų Draugija, vokiečių-pabaltiečių kultūrinio bendradarbiavimo sambūris. Ši draugija, aktyviai vokiečių remiama ir palaikoma Lietuvos Nepriklausomybės Talkos, yra šiuo metu bene pagrindinė transmisija lietuvių tautos ir jos kultūros pažinimui skleisti Vokietijos visuomenėje. Politinių tikslų ji neturi, bet savo darbu, kuris dažnai paminimas lietuvių spaudoje, ji randa mums daug daugiau draugų daug platesnėje vokiečių visuomenėje, negu tai gali įstengti kurio nors komiteto politinis atsišaukimas. Pvz. 1959 m. gegužės 29-31 d. d. surengtos Pabaltiečių Kultūros Dienos buvo Muensteryje įvykis, plačiai nuskambėjęs tos srities spaudoje, per radiją ir atžymėtas priėmimais vyr. burmistro įstaigoje. Ta veikla vyks ir ateityje, nes susidomėjimas šios draugijos parengimais Vokietijoje auga.

Nežiūrint visų negalavimų organizacine prasme, nežiūrint fakto, kad Vokietijoje liko daugiausia fiziškai ir materialiai silpniausioji lietuviškosios išeivijos pasaulyje dalis, Vokietijoje proporcingai atliekama gal net daugiau negu kur kitur. Be abejo, ir Vokietijoje dar rastųsi "vidinių rezervų", kurie ten galėtų būti panaudoti lietuvybės labui. Tačiau objektyviai Vokietijos Bendruomenė negali visai išsiversti savo jėgomis, ir reikalinga kitų lietuvių paramos. Taip yra ne dėl jos kaltės. Vokietijos Bendruomenė gerokai "nukraujavo", išleidusi į pasaulį tuos gausius spiečius, kurie nutūpė kituose kontinentuose. Todėl materialinė parama Vokietijos Bendruomenės kultūrinei veiklai ar Vasario Šešioliktosios Gimnazijai išlaikyti nėra tuščia, beprasmė auka "nesusitvarkantiems", bet tiesioginė paspirtis lietuvybei labai svarbiame poste.

K. Drunga

MINĖJIMŲ METAI

Penkiasdešimt aštuntaisiais metais lietuviškoji tremtis su didesniu ar mažesniu visuomeniniu triukšmeliu — nes tikro triukšmo čia, deja, nebūta — minėjo keturiasdešimt Nepriklausomybės, šimtą Vinco Kudirkos ir penkis šimtus šv. Kazimiero metų.

Nepriklausomybės keturiasdešimtmetis visuomenėje nepaliko jokių ryškesnių pėdsakų. Nei pati sukaktis buvo kaip nors ypatingiau atžymėta (išskirtinas nebent jaunimo organizacijų lankymasis, vadovaujamas Valdo Adamkavičiaus, Jungtinių

Tautų delegacijose), nei jinai paskatino į didesnį susikaupimą ir drąsesnę veiklą.

Kudirkos šimtmečio tiesioginiai vaisiai buvo Santaros-Šviesos Federacijos išleistasis *Lietuviškasis liberalizmas*, — knyga, kurioje Kudirkos mesta visuomeninė mintis pasiekė filosofines aukštumas ir socialinių mokslų gelmes, — ir Juozo Švaisto-Balčiūno premijuotas didaktinis romanas *Jo sužadėtinė*.

Svarbiausiuoju kazimierinių metų vaisiumi, šalia tam tikro istorinio susidomėjimo šiuo Lietuvos šventuoju, laikytina Algirdo Landsbergio dramatinė poema *Vėjas gluosniuose* ir jos teatrinis pastatymas Čikagoje, pasižymėjęs, kaip tvirtinama, stambesniais jam suteiktais finansiniais ištekliais. Šitoks sukakčių minėjimo būdas, duodąs paskatos išliekančių kultūrinių vertybių atsiradimui, be abejo, yra pats prasmingiausias.

Šalia šių apčiuopiamų sukaktuvinių vaisių, tenka pažvelgti ir į platesnėje visuomenėje minėjimų sukeltą efektą. Apskritai kalbant, visuomenė visai nebuvo sukelta. Menkiausio efekto teturėjo Nepriklausomybės sukaktis — gal dėl to, kad ji minima kasmet ir visuomet lygiai taip pat, su tomis pačiomis zakristijoniškomis pinigų rinkimo apeigomis.

Ne per daugiausia visuomenę sujudino ir šventasis Kazimieras. Čia įdomu pastebėti, kad, kiek Kudirkos reikšmė pastaruoju metu lietuvių visuomenėje plačiau skleidžiasi, tiek šv. Kazimiero, atrodo, siaurėja. Kadaise buvęs vien liberalų vadas, Kudirka šiandien gerbiamas — bent viešumoje — visų. Tai liudija visų pažiūrų lietuvių dalyvavimas jo minėjimuose, kai kur net pradėtuose su invokacija — ir *Draugo* literatūrinės premijos paskyrimas Kudirką populiarizuojančiam Švaisto veikalui.

Atvirkščiai, šv. Kazimieras, atrodo, juo toliau, juo labiau virsta tik religingiausius katalikų sluoksnius jaudinančiu simboliu. Būdinga, kad ši sukaktis buvo minima beveik vien organizuotų katalikų jėgomis, kita spauda jos beveik nepastebėjo. O jeigu pastebėjo — ne vienu atveju, ypač *Naujienose*, aštriai kritiška prasme. Kudirkos, atvirkščiai, niekieno šiais metais net ir nemėginta viešumoje niekinti ar menkinti. Vargu ar šis reiškinys aiškintinas aukštesne *Draugiškos — Darbininkiškos* spaudos dvasine kultūra, kurią, tiesą sakant, ne visada lengva pajusti. Greičiau tai liudija Kudirką tapus visuotiniu tautiniu simboliu, tuo tarpu kai šv. Kazimieras, vykstant sekuliarizacijai, iš visuotinai tautinio virsta grynai katalikišku simboliu. Šio vyksmo nemanome čia nei teigiamai, nei neigiamai vertinti: tik pastebime, kas, mums rodos, mūsų gyvenime vyksta.

Platesnių visuomenės sluoksnių susidomėjimo nesukėlė nei Kudirkos metai. Surengtieji minėjimai ir teatro spektakliai nevienu atveju davė finansinių nuostolių. Kudirkos minėjimai tesutraukė maža žmonių, — galima sakyti, tiktai aktyvųjį mūsų visuomenės elitą, — bet jie suvedė *visų pažiūrų* aktyvųjį elitą. Ir tai buvo didžioji jų reikšmė. Kudirkos metai bus bent kiek suvieniję aktyviuosius mūsų visuomenės sluoksnius, primindami jiems žmogų simbolį, kuris visiems didelis ir brangus, nors, gal būt, ir nevienodu mastu.

Būdingas Kudirkos metų bruožas buvo tas, kad minėjimo iniciatyvą daug kur buvo paėmę ne liaudininkai, kurie tiesiogiai save kildina iš Kudirkos, bet tautininkai, nors jų genealogijoje yra buvę ir didžiai nekudirkiškų momentų. Tiek premijuotasis romanas, tiek paruoštoji, bet neišspausdinta standartinė (A. Merkelio) Kudirkos biografija — paruoštos tautininkų. Daug jų iniciatyvos ir jų žmonių būta ir vietiniuose minėjimuose (prof. J. Puzinas, J. Kapočius, A. Merkelis ir kt.).

Šiuo žygiu tautininkai simboliškai patvirtino tai, kas objektyviam stebėtojui ir taip buvo aišku: būtent, kad *faktinąjį* lietuviškojo liberalizmo visuomeniniame gyvenime atstovavimą iš liaudininkų ima perimti tautininkai. Liaudininkų praeitis liberalizmo principų pažiūriu, be abejo, yra grynesnė, tačiau visuomeninėje arenoje sveria ne vien lyginamasis nekaltybės laipsnis (yra požiūrių, kuriais ir liaudininkams liberalizmo atžvilgiu tektų priskirti nevisai gryną statusą), bet ir visuomeninės iniciatyvos apimtis bei svoris.

Kokie kieno nors supratimu glūdėtų pavojai tautininkų perimamame politiniame liberalinio sparno vadovavime, — jis, atrodo, yra vis labiau įvykstąs faktas. O pavojai čia kyla visų pirma iš aplinkybės, kad sąjūdis, ilgoką laiką išbuvęs politinėje dykumoje (ir kai kieno vis į ją tebegujamas), pasijutęs stipriu, gali apsalti kompensacijos už ligšiolinį bejėgiškumą troškuliu ir imti nebepaisyti kitų, kurie — nors, gal būt, šiandien politiškai silpnesni, — negausiai lietuvių visuomenei vienu ar kitu požiūriu yra reikalingi ir net būtini.

G. A.

DISERTACIJŲ SANTRAUKOS

Kostas Ostrauskas, Ph. D.
University of Pennsylvania, 1958

ANNOTATED EDITION OF THE JONAS BILIŪNAS MATERIAL IN THE ŠAULYS ARCHIVES OF THE UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA LIBRARY, xvi, 456 psl.

Šioje disertacijoje pateikiama paties J. Biliūno ir kitokia ji liečianti rankraštinė medžiaga, anksčiau priklausiusi dr. Jurgiui Šauliui, o dabar esanti Pensilvanijos universiteto bibliotekoje. Medžiagą sudaro: 1) 61 Biliūno laiškas Šauliui; 2) 2 Biliūno laiškai Jonui Mikulskiui; 3) 6 (atrinkti iš 14) Biliūno žmonos, Julijos Janulaitytės, laiškai Šauliui; 4) Biliūno kritinis straipsnis "Apie lietuviškos literatūros pradžią"; 5) Biliūno knygų, buvusių *Sandoros* bibliotekoje, sąrašas ir 6) nebaigtas Šaulio atsiminimų fragmentas "Iš J. Biliūno gyvenimo."

Visa ši medžiaga yra pateikta su išsamiais biografiniais — istoriniais įvadais, tekstinėmis ir faktinėmis pastabomis bei paaiškinimais, kritiškai aptarta ir įvertinta.

Išskyrus vieną laišką, visi kiti (60) Biliūno laiškai Šauliui buvo jau anksčiau išspausdinti M. Lukšienės redaguotame Biliūno raštų dvitomyje (Vilnius, 1954-55). Tačiau laiškų originalai Lukšienei buvo neprieinami, ji turėjo naudotis J. Tumo — Vaižganto anksčiau padarytais nuorašais. Tokiu būdu Lukšienė norom nenorom pakartojo visas Vaižganto gana gausias ir kartais stambias klaidas bei praleidimus. Be to, suvaržyta cenzūrinio redagavimo metodo, ji pati turėjo išleisti kai kuriuos sovietiniam režimui "nepatogius" bei nepriimtinus sakinius. Taip išspausdinti laiškai daugeliu atvejų neatitinka originalų. Tad šioje disertacijoje duodama naujas ir pilnas tų laiškų leidimas, tiksliai atliepiąs rankraščius. Be to, išnašose nurodoma Lukšienės leidimo kalbiniai bei faktiniai nukrypimai nuo originalų ir praleidimai.

Straipsnis "Apie lietuviškos literatūros pradžią" buvo taip pat pirmą kartą išspausdintas tame pačiame Biliūno raštų dvitomyje. Tačiau dėl Biliūno priskyriamo reikšmingo krikščionybės vaidmens lietuvių ir apskritai Europos literatūros raidai šis straipsnis Lietuvoje tik retkarčiais, prabėgomis nereikšmingai minimas. Tad čia jis skelbiamas dar kartą, įvertinamas ir nustatoma jo vieta bei reikšmė Biliūno kritiniuose raštuose ir apskritai mūsų 19-20 a. sąvartos kritikos raidoje.

Likusieji rankraščiai paskelbti pirmą kartą.

Visa disertacijos rankraštinė medžiagą, ypač ta, kuri anksčiau dar nebuvo paskelbta, papildo, o kartais ir visai naujai nušviečia kai kuriuos Biliūno gyvenimo bei kūrybos faktus ir praplečia bendrąjį XX a. pradžios mūsų kultūrinio ir visuomeninio gyvenimo pažinimą.

John P. White, Ph. D.
The University of Chicago, 1953
LITHUANIANS AND THE DEMOCRATIC PARTY: A CASE STUDY OF NATIONALITY POLITICS IN CHICAGO AND COOK COUNTY, vii, 263 psl.

Ši studija nagrinėja tautinių grupių (TG) vaidmenį Amerikos miestų politiniame vyksme: kokių tikslų TG siekia, kokiomis priemonėmis mėgina įsigyti įtakos didžiosiose partijose, kokiais būdais partijos naudojasi TG ir kaip jas kontroliuoja.

Šie klausimai sprendžiami, studijuojant Čikagos miesto lietuvių TG, vieną iš veržliausių grupių TG politikoje. Studijos periodas — 1932-53 metai, nors trumpai žvelgiama ir praeitin (kada lietuviai buvę daugiausia respublikonų, tada Čikagą valdžiusių, rėmėjai). Studijos metodas: politinių veikėjų — tiek lietuvių tarpe, tiek demokratų partijos pareigūnų apklausinėjimai, Lietuvių Demokratų Lygos (LDL) korespondencijos, lietuviškų apylinkių rinkimų duomenys ir periodinė Čikagos spauda — lietuviškoji ir amerikietinė.

Pastebima, jog, mažėjant užsienyje gimusių emigrantų proporcijai, TG vaidmuo ir reikalavimai politiniame vyksme ne mažėja, bet didėja. To priežastys — aukštesnės TG vadovybių kvalifikacijos ir pačių TG kilimas socialine skale, lietuviams Čikagoje, pavyzdžiui, persikeliant iš Bridgeporto į Marquette Parką.

Politinės TG organizacijos, kaip LDL, oficialios padėties demokratų partijoje neturi: partija oficialiai nepripažįsta TG, nes jų proporcinis pripažinimas susiaurintų dominuojančią airių padėtį partijoje. Tačiau į TG tenka atsižvelgti, nes jos — ne visai realistiškai — laikomos kontroliuojančiomis savo grupės balsuotojus.

Dėl šios priežasties TG politika teikia alternatyvų kelią politiniam kilimui į galios ir patronažo pozicijas. Visi į galią prasimušę lietuvių politikai — tiek respublikonai, tiek demokratai — tvirtina jų tautinę kilmę buvus reikšmingą teigiamą faktorių jų politinėje karjeroje. TG politika imigrantų vaikams pagreitina politinę karjerą, kadangi, tik neseniai pradėjus "naujųjų etninių mažumų" grupes pripažinti politikoje, šioms grupėms skiriamieji postai dar nėra vyresniųjų grupės narių užimti. Tai įgalina greitesnį iškilimą per TG politiką negu per reguliarią partijos organizaciją. Tai yra priežastis, kodėl TG politika ir toliau gyvuosianti.

Nuo 1944 m. abiejuose lietuvių rajonuose matyti ryškus krypimas į respublikonų partiją. Jo priežastys: 1. lietuvių TG iškilimas į vidurio klasę, 2. didesnis respublikonų partijos lietuvių TG suteiktas pripažinimas. (Tame pačiame Marquette Parke lietuvių TG daugiau yra pakrypusi į respublikonus negu kitos, panašios ekonominės padėties, TG). Partijos pripažinimo veiksnys turi didesnės reikšmės pasiturinčioje Marquette Parko apylinkėje negu labiau proletariniame Bridgeporte: atrodo, kad žemutinės klasės balsuoja iš tradicinio lojalumo, nepaisant ką už tai galima savo grupei laimėti, o vidurinės klasės jautriau reaguoja į didžiųjų partijų savai TG duodamas — ar neduodamas — politines privilegijas.

TG politika neišugdo stiprių vadų, nes TG vadai įtraukiami į renkamuosius ar patronažo postus, kurie priklauso nuo partijų centro komitetų. Tuo būdu TG vadai gali būti centro komitetų kontroliuojami, lyg "užstatai" už jų grupių politinį klusnumą.

IŠ REDAKCIJOS

... Iš tiesų, turim nemažai žurnalų. Bet nėra tokio, kokio reikia: vieni pasaulėžiūriškai riboti, kiti tik viena kuria kultūros sritimi domisi, treti stokoja integralumo. Mes gi reikalingi žurnalo, kuris išeiviškajai visuomenei pristatytų tebekuriančią ir tebedinamišką lietuvybę visoje jos platumoje: žurnalo, kultūringo savo mostu, jaunatviško savo veržlumu ir, aš manyčiau, svarbiausia *absoliučiai integralaus visų rūšių ir krypčių kultūrinių ir visuomeninių vertybių atžvilgiu.* Su bet kuo menkesniu ar labiau ribotu — neatskleisime lietuvybės tokios, kurią šiandieninis skeptiškas žmogus galėtų pajusti tikrai vertingu pergyvenimu. Tokio jausmo šiandien ypač pasigenda jaunoji kartą; mes jį galim — ir todėl turim — pabudinti.

... Žurnalas nesiangažuos niekam, kaip tik kritiškai pagarbai žmogaus kūrybos ir kilnios kovos vaisiams. Kultūros žurnalas bus plačiąja, anglosaksiška prasme, pagal kurią visa, kas žmogaus sukurta ir kitiems perduota, yra kultūra. Šia prasme net ir politika bus kultūra, jeigu ją suvoksime analitiškai ir paversime kultūringu straipsniu. Tačiau į politiką esame pasiryžę eiti studijiniu, ne poleminiu nusiteikimu, visiškai nepretenduodami konkuruoti su periodiškesne spauda.

Lietuviškam žurnalui šiandien nėra prasmės kartoti tai, kas kiekvienam prieinama kitomis kalbomis, todėl *Metmenys* visu veidu kreipsis į gyvąją lietuvybę: *pirmoje eilėje skatins šiandienines lietuvių kūrybines pastangas, visose srityse ir ypač pasieškant nepripažintų, naujų žmonių su šviežiu žodžiu ar vaizdu; ir, antroje vietoje, kritišku žvilgsniu komentuos lietuvių gyvenimą,* bandydami atskleisti jame besiformuojančias ar išsaugotinas vertybes.

... *Metmenyse* negalėsime praeiti pro šalį svarbiausiai intelektualinei mūsų šimtmečio — ir apskritai visų laikų — problemai: laisvės ir įsipareigojimų susikryžiavimą

individo sąmonėje ir visuomeninėje patirtyje, komunizmui kovon iššaukus vakarietiškąją *atsakingo individualizmo* tradiciją.

... Tikime, kad kiekviena karta turi ką kitai pasakyti — ir kad jų dialogas gali būti įdomus. *Metmenyse* iniciatyvos ryšiui surasti ėmėsi jaunosios — nors, galbūt, jau ir nebevisiškai žalios — kartos žmonės, — šia prasme jie ir yra jaunosios kartos žurnalas. „Jaunieji" šeimininkausime, ir tegul niekas tuo neabejoja, — bet lietuviai šeimininkai svetingi! Mes ir kviesime talkon tuos, kuriuos laikysime galinčius su mumis drauge kalbėti.

... *Norėtume, kad žurnalas visuomenės būtų priimtas, kaip jaunosios kartos „dovana"*, jos subrendimo ir atsakingumo liudijimas, jos įsiprasminimas išeiviškoje būtyje. *Metmenų* leidimas mums reiškia labai stambią jėgų ir išteklių auką; ją darome, kadangi tikime *civilizuotos lietuvybės* galimybe ir būtinybe net ir mūsiškėje, ne per turtingiausioje visuomenėje.

(Iš *Metmenų* redaktoriaus interview, išspausdinto „Santariečių Gyvenime" *Dirvos* 1959 m. lapkričio 9 d. numeryje).

PIRMIEJI METMENŲ ŠIMTININKAI,

įnešę po 100 dol. žurnalo leidimo fondan:

1) Dr. Vladas Kaupas,
2.) Dr. Jonas Valaitis
3) Dr. Petras Tunkūnas,
4) P. V. iš Čikagos,
5) Fil. Z. iš Čikagos

metmenys

Redaguoja: Vytautas Kavolis
5635 W. 22nd Place, Cicero 50, Ill.

Redakcijos bendradarbiai: Algimantas Banelis, Jonas Bilėnas, dr. Vytautas Doniela, Karolis Drunga, dr. Marija Gimbutienė, Jurgis Jaks-Tyris, Zina Katiliškienė, Vincas Rastenis, Julius Šmulkštys, Jonas Švedas, Vincas Trumpa.

Techninis redaktorius: Vytautas Vepštas.

Kalbos priežiūra: dr. Petras Jonikas.

Dailės priežiūra: dail. Algirdas Kurauskas.

Techniniai bendradarbiai: Rita Kavolienė, Elena Kėželienė, Gražina Laužikaitė, Danutė Sakalauskaitė, Ramojus Vaitys, Danutė Žygaitė.

Administruoja: Eglė Zabarauskaitė,
7018 So. Rockwell St., Chicago, Ill.

Kaina: vieno numerio — 1.25 dol., keturių numerių prenumerata — 4 dol., Garbės Prenumerata — 10 dol.

Spaudė: M. Morkūno spaustuvė, 6051 So. Ashland Ave., Chicago, Ill.

90.709 126

metmenys

Gerbiamieji!

Su šiuo METMENŲ numeriu siunčiame Jums VARDYNĄ, apimantį METMENŲ 1 - 25 numerius.

METMENŲ administracijoje dar galima gauti paskirų numerių. Šiuo metu dar yra Nr.: 1 - 3; 5 - 9; ir 11 - 26.

Kai kurių numerių yra labai ribotas skaičius. Atskiro numerio kaina — 3 dol.

Užsakymams prašau pasinaudoti šia atkarpa.

. . . . . .

METMENYS c/o M. Paškevičienė
3308 West 62nd Place, Chicago, Illinois 60629

Prašau atsiųsti METMENŲ
Nr. Egz. Nr. Egz. Nr. Egz. Nr. Egz. Nr. Egz.

Siunčiu $. . . . . .

. . . . . .
Pavardė, vardas

. . . . . .
Adresas

. . . . . .

ALp(LKA)1742
1959, Nr.1

TURINYS & PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

metmenys I-25

1959-1973

METMENYS

Nr. 1-25
1959-1973

TURINYS
IR
PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

ALp(LKA)1742

88.291.107

~~Pu 27-1193~~

Lietuvos TSR
VALS[illegible]NĖ
BIBLIOTEKA

Išleido Metmenų Bendrovė 1973 m.
Spaudė M. Morkūno spaustuvė, Chicago, Illinois

TURINYS

FILOSOFIJA IR RELIGIJA

Doniela, Vytautas
Atviroji ir uždaroji dvasia 4:26-41
Liberalizmas, laisvė ir tiesa 7:101-111
Marksistinė dialektika 19:90-100
Drunga, Mykolas
Apie Dievo mirties teologiją 13:6-21
„Be materijos nieko daugiau nėra" 17:112-118
Mickūnas, Algis
Filosofija ir Vakarų civilizacijos krizė 25:59-82
Misiūnas, Romas
Marksizmas ir XX amžius [Apie R. Garaudy] .. 21:146-151
Zubras, Albertas
Bertrand Russell mirus 19:150-154

Recenzijos

P. Gaidamavičiaus *Didysis nerimas:* J. Vėlaikis, Žvilgsnis į žmogiškąją problematiką 5:133-137
J. Girniaus *Žmogus be Dievo*: V. Doniela, Girniaus žmogus be Dievo 12:144-154
S. Ylos *Dievas sutemose:* Z. V. Rekašius, Prekyba mirusiųjų sielomis 11:178-180
J. Ragausko *Ite, missa est*: V. Rastenis, Kitų dievų tarnyboje 4:131-138

MOKSLAS

(žr. taip pat *Tikslieji ir taikomieji mokslai, technologija)*

Bilėnas, Jonas A.
Akademinis gyvenimas Lietuvoje 22:172-183
Doniela, Vytautas
Mokslas ir pasaulėžiūra 1:77-86

Mačiuika, Benediktas V.
Mokslas ir mokslininkai sovietinės santvarkos rėmuose 20:121-136
Procuta, Genius
Pedagoginių ir psichologinių mokslų padėtis Lietuvoje 23:164-173

Recenzijos

[Association for the Advancement of Baltic Studies]: B. V. Mačiuika, Baltų studijoms remti draugijos leidiniai 25:187-190
Lituanistikos darbai I (red. J. Balys): V. Trumpa, Trys lituanistiniai leidiniai 14:176-180

VISUOMENĖ IR KULTŪRA

Baublys, Kastytis
Tarp dviejų kultūrų 16:178-190
Drunga, Mykolas
Kelios mintys apie V. Kavolio šiandienybės analizę 23:145-153
Greimas, Algirdas J.
Mitai ir ideologijos 12:9-27
Jaunimas ir XX amžiaus revoliucija 18:107-116
Jucevičius, Feliksas
Idealizmas ir realizmas lietuvių gyvenime 15:89-99
Lietuviškosios tikrovės sklaida 16:124-139
Kavolis, Vytautas
Kūrybiškumas istoriniu žvilgiu 1:6-14
Lietuviai, komunizmas ir tautinis charakteris .. 2:124-140
Atitrūkimas nuo bažnyčios ir elgesio nukrypimai socialinių mokslų šviesoje 5:172-177
Ir herezija, ir humanizmas 7:90-100
Šiandieninė pažangumo reikšmė 8:29-44
Ideologijų išsekimo amžiuje 10:90-100
Neaiškusis žmogus ir istorijos dviprasmybė 12:80-102
Socialinė revoliucija ir modernumo stiliai 15:102-111
Prisikėlimo ir revoliucijos metaforos 17:84-102

Neaiškumo patologijos 18:98-106
Modernistika ir jos pogrindis 20:66-76
Revizionistinė etika 22:117-131
Krivickas, Vladas
Tautiškumas vakar ir šiandien 2:36-50
Kv., V.
Laisvė ir atsakomybė kūrybiniame veiksme 4:126-130
Mačiuika, Benediktas V.
Socialinės problemos sovietinėje Lietuvoje 22:97-116, 23:113-132
Trumpa, Vincas
Intelektualinis baikštumas Lietuvoje 1:92-107
Ties kultūrinio palikimo problema 3:16-32

Recenzijos

J. Girniaus *Tauta ir tautinė ištikimybė*: V. Trumpa, Juozo Girniaus knygą perskaičius 5:124-133
F. Jucevičiaus *Tauta tikrovės ir mito žaisme:*
L. Sabaliūnas, Revizionistiniai Felikso Jucevičiaus pasikalbėjimai 22:184-186
Lietuviškasis liberalizmas (red. V. Kavolis):
R. G., Idėjos ir liberalai 3:147-150

KALBOTYRA

[Greimas, Algirdas J.]
Pasikalbėjimas su A. J. Greimu apie semantiką, struktūralizmą ir semiotiką [Kalbėjosi Ž. Mikšys] 17:18-23
Heger, Klaus
A. J. Greimas ir struktūrinė semantika 19:166-169
Salys, Antanas
Martyno Mažvydo raštų kalba 25:3-14
Skardžius, Pranas
Mūsų liaudies dainų kalbos dalykai 5:91-99

FOLKLORAS

Gimbutienė, Marija
„Dievas" *senojoje baltų religijoje* 7:78-86
Velnio istorija 20:137-147
Greimas, Algirdas J.
Apie folklorą, religiją ir istoriją 19:32-51
Kaukai ir aitvarai I: Kaukai 24:50-96

Recenzija

J. Balio *Lietuvių liaudies pasaulėjauta tikėjimų ir papročių šviesoje:* V. Trumpa, Trys lituanistiniai leidiniai 14:176-180

LITERATŪRA

Poezija

Akstinas, Vukas
Gimimas. Vizija: Akys obuolių vežime. Miesto peizažas. Vizija. Indra 20:56-60
Anon.
[Poezija] iš Lietuvos: (kaimo peizažas guli ant šono. . .). Lyriškas. Tema džiazui. Trys eilėraščiai apie žodžius ir kita 25:110-117
Belševica, Vizma
Latvio Indrikio pastabos Livonijos kronikos paraštėje 20:104-110
Bilaišytė, Živilė
(Rūdijančio metalo kvapas. . .). (Auksu kaišytos rugpiūčio dienos. . .). (Džiūsta mano daržas. . .). (Debesys palengva spiaudo į praeivius. . .). Laiko spąstuose 24:3-7
Blekaitis, Jurgis
Eilėraščiai 8:14-19
Ne poetui 9:5
Pirmoji diena. Miesto vaikas. Pamoka. Prasmė. Koncerto pertraukoj. Stebuklas. Švento Jono duona 12:3-8

Route 66 ..... 19:118-124
Bobrowski, Johannes
Jūra 13:34-35
Bogutaitė, Vitalija
Dainuok, broli, savo likimą 9:35-39
Bradūnas, Kazys
Neatsakyta 9:6
Kupina širdim. Tolminkiemio vakaro atodūsis. Nakties žaidimų mįslė. Tarp vandens ir židinio. Atėjau žemei lenktis. Kitąsyk ir dabar. Freeze. Pasilenk 19:52-59
Dirda, Viktoras A.
Requiem (Algimantui Mackui). Ciklas : (I Ching) Permainų knygon 19:70-71
Gaidžiūnas, Kęstutis
Iš „Šimtas trisdešimt šeštos gatvės" ciklo 18:96-97
Gustaitis, Antanas
Kritika 1:75-76
Jūratė ir Kastytis 2:123
Prasmingas pavasaris. Nuosmūkis 7:88-89
Dienoraštis. Ruduo. Viktoras Vizgirda 13:47-50
Nekrologas gimtojo kaimo gaideliui. Nosys .. 21:97-98
Janavičius, Jurgis
Namuos, vakarais, prie židinio. Advice to a Beautiful Friend. Dienom, kada širdis maža. Žemėj nesibaigia nei diena, nei naktis 5:88-90
Il Lago del Cor laiveliai. Balti plaukai, balti rūpesčiai. Gimtieji miestai mėnesio naktimis .. 7:68-69
Pakelki ašarom paplūdusias akis. Po ligos. Kai būnu vienas 8:116-117
Vasara. Telegrama iš Dungong. Tegu the Saints. Lig šiolei ne pėdos. Ūkanos 10:83-85
Rūtos smėlyj. Debesys virš Port Jackson 15:88
varlytė 24:136-137
Juodvalkytė, Eglė
Tu numirsi 19:3-8
(ir pirmą rudenio naktužę...). (ateina naktys...) 22:95-96
Katiliškis, Marius
Akmenys. Gebenės. Geri žodžiai angelui 10:3-5

Velnio gundytojo pinklėse. Pavainikio krikštynos sausiui dienojant. Saulėtekis prie Gunflint Trail. Bevardė 15:45-50
Lėtas, Leonas
Saga palaidų plaukų sermėgoje. Juodraščio lapas. Saulėtekis ir rytas. 7.19.68. Giedra 18:37-41
Mackus, Algimantas
Neornamentuotos kalbos generacija 1:15-23
Neornamentuotos kalbos generacija II 3:3-15
Ištraukos iš „Chapel B" 7:3-13
Marcinkutė, Danguolė
Gedulo giesmė 5:67-69
Vinjetės rekonstruktuotam romantikui 6:73-80
Mekas, Jonas
Paskutinės dvylika sekundžių 1:87-91
Vaizdai 4:68-73
Du. Apie Lietuvą ir laisvę 5:118-123
Ant kranto 11:43-46
Miłosz, Czesław
Praėjusių laikų damų skundas. Baladė. Ir žėrėjo tas miestas. Ditirambas. Iš knygos „Miestas be vardo" [Su vertėjo H. Radausko „Baigiamąja pastaba"] 19:12-21
Nagys, Henrikas
Atsisveikinimas 1:5
Poema apie brolį. Brolis pasakoja. Georg Trakl .. 8:46-54
Laiškas rašto broliams. Mano sakalas. Gintaras. Žodis. Hallesches Tor: Komunija 23:3-8
Pečiūraitė, Austė
(medžiai braižė dangaus kūną...) 19:66-68
(namui išdygo žvynai...) 20:3-7
(praeina su kava ir mėlynėm...). (kinietis fotografuoja savo šeimyną...) 22:3-4
Prapuolenis, Bernardas
Poeto likimui. Miego vaikai 15:100-101
Radauskas, Henrikas
Karšti šaltiniai. Graži diena. Pilka diena. Miestas .. 5:3-6
Velnias skaito knygą. Vaidinimas parke. Iškeliavimas. Rožė 13:3-5

Sugrįžimas. Statula. Susprogusiam veidrody. Juniper County 18:3-7
Rukša, Balys
Silvestro gala 6:53-54
Saulaitytė, Marija
Demian. (Geltoni mėnuliai seka...). Nendrės. .. 20:53-55
Sutema, Liūnė
Nebėra nieko svetimo 2:3-6
Leliojimai 4:15-19
Išskalauti daiktai 6:3-10
Niekeno žemė 13:22-27
Vigilija 17:3-11
Dvi dainelės 21:3-10
Škėma, Antanas
Pažadas. Prašymas Nr. 1. Prašymas Nr. 2. Melas. Pabėgėlis 2:57-61
Šlaitas, Vladas
Akmenio monologas. Kleopatra 4:42-43,89
Švabaitė, Julija
Piemenėlis. Melburne, lapkričio dešimta diena 3:122-123
Švedas, Leonas
Kareivis be rankų. Sąžiningas baltinių skalbimas .. 1:61-62
Paskenduolis iš pykčio. Kaimo vestuvės 2:80-81
Veščiūnaitė, Aldona
Mažai dainelei. Parsineši užkritusį kalne saulėlydį. Mano plaukai kaip sulyta žemė. Tristesse. Žolė tokia žalia kad aš dainuot imu 17:79-83
Zeffirellio Juliet. Gatves debesys nusineša. Bedugniai šuliniai semia vasaros dangų 21:135-138
Miestas Warragambos akim. Duris jūron neužmiršt. Žodžiai kaip salos 24:40-43
Vėžys, Rimas
Idilija. Užuojauta. Meilė. Ar matei? 4:100-103
Apologija. Vizija. Tijuana. San Francisco 10:29-32
Atostogos. Skundas 13:83-84

[Iš čekų poezijos: F. Halas, M. Holub, M. Macourek, V. Justl] 18:12-19

[Iš pokarinės estų poezijos: P. -E. Rummo, M. Suits-Elson, A. Rannit, K. Lepik, I. Laaban, I. Grünthal, I. Ivask, M. Traat, J. Kaplinski, R. Kolk, A. Suuman, J. Kross] 16:3-14,40-63
[Iš pokarinės latvių poezijos: L. Tauns, V. Sniķere, A. Ivaska, A. Zemdega, G. Saliņš, V. Belševica, I. Ziedonis, B. Bičole, A. Kraujiete, J. Krēsliņš, O. Stumbrs, R. Gāle] 14:3-10, 45-75, 84-94
[Iš pokarinės vokiečių poezijos: H. Piontek, M. Scharpenberg, H. M. Enzensberger, H. Heissenbüttel, G. Eich, G. B. Fuchs, P. Celan, I. Bachmann, K. Krolow, W. Höllerer, F. Mon, G. Grass] 8:96-108

Proza

Almenas, Kazys
Geltonas biuikas 2:95-121
Nes būna gražios Jievos dukros 21:99-127
Barėnas, Kazimieras
Sujudimas Gervydų kaime 14:115-127
Böll, Heinrich ....
Kas nors įvyks 14:128-133
Cinzas, Eduardas
Susitikimas 17:48-72
Dičpetris, Aleksandras N.
Te 18:90-95
Janavičius, Jurgis
Iš laiško draugui 7:70-71
Iš J. B-čio užrašų. J. B-čio mirtis 12:74-77
Laiškas Sūnui 19:80-89
Katiliškis, Marius
Žingsniai prie vandens 3:78-102
Pilis naktyje ir iš tolo 6:30-52
Gruodis ir pavasario pirmoji 9:103-107
Kaip surandamos žmonos 11:63-84
Išsiilgę laukiam, atvažiuokit 24:117-127
Kaupas, Julius
Raketos virš sodo 4:74-88
Spindulys ant rašomojo stalo 21:56-68

Landsbergis, Algirdas
Dangūs tuštėja, dangūs pildosi 24:97-116
Mekas, Jonas
Europa, 1945 ..... 1:3-4
Laiškai Simanui Daukantui 20:8-24
Melnikas, Petras
Svajotojas ir regėtojas 21:139-144
Nepasitikėjimas 24:128-135
Schulz, Bruno
Paukščiai [Su vertėjo H. Radausko įvadine pastaba] 19:131-136
Spalis, Romualdas
Bruzdėjimas universitete 1:46-60
Škėma, Antanas
Prieangyje 9:90-102
Vėžys, Rimas
Kampai 2:61-65

Drama

Gustaitis, Antanas
Kelyje į pažadėtąją žemę 23:102-112
Janavičius, Jurgis
„It's All Your Fault" 18:85-89
Landsbergis, Algirdas
Levo Bangžuvėno rinkiminė kampanija 7:39-43
Barzda 12:35-60
Žemės daiktų vardai 19:125-130
Tuščia pieva ir šaltas vėjas 22:41-58
Ostrauskas, Kostas
Gyveno kartą senelis ir senelė 8:82-95
Duobkasiai 17:24-47
Lozorius 22:32-40
Mažasis teatras 25:42-58
Rummo, Paul-Eerik
Pelenės žaismas 23:50-64
Škėma, Antanas
Kalėdų vaizdelis 4:104-125

Iš Antro kaimo repertuaro: Kazys Almenas, Gediminas prie Vilniaus; J. Žemkalnis, Žilosios senovės bytnikas 20:149-153

Literatūros mokslas ir kritika

Antanaitis, Algirdas T.
Mintys ir pastabos apie Mariaus Katiliškio kūrybinį brendimą 3:55-77
Baltaragis, A.
Vincas Krėvė Lietuvoje 1940 - 1965: Jo sovietinio traktavimo raida 10:61-82
Blekaitis, Jurgis
Kostas Ostrauskas ieško savo teatro 10:6-28, 11:85-106
Balys Sruoga: Keli fragmentai į portreto mozaiką 24:8-39
Carolus
Generacijos identiteto atspindžiai [Apie jaunųjų poeziją] 5:186-191
Ciplijauskaitė, Birutė
Vienatvės tema šio amžiaus ispanų poezijoje .. 3:131-139
Gražytė, Ilona
Keletas minčių apie vertimus 13:143-151
Nauji keliai išeivijos literatūroje 21:152-160
Iešmantaitė, Rasa ir Kazėnas, Vincas
Šiandienybės apraiškos tarybinės Lietuvos prozoje 15:51-81
Ivask, Ivar
Estų poezija namie ir svetur 16:64-93
Ivaska, Astrīde
Pokarinės latvių poezijos keliai 14:95-114
Janavičius, Jurgis
Pokalbis apie [V. Šimkaus] „Geležį ir sidabrą" 17:103-112
Jonynas, Vytautas A.
„Vieną vaidą stebint" [Apie A. Škėmą] 5:140-152
Katiliškienė, Zina
Pokarinė vokiečių poezija 8:109-115
Kraujo žinia palikta: Ties [A. Mackaus] Chapel B puslapiais 10:86-89

Katiliškis, Marius
Mums liko jo surašytos pasakos [Apie J. Kaupą] .. 8:5-13
Kaupas, Julius
Pasaka ir realybė 7:15-30
Šeši Juliaus Kaupo laiškai [Laiškai A. Nykai-Niliūnui, su jo įvadu] 21:20-43
Kavolis, Vytautas
Sistemų darbas [P. -E. Rummo] Pelenės žaisme .. 23:65-76
Kazėnas, Vincas, žr. Iešmantaitė, Rasa
Landsbergis, Algirdas
Laiko linijos Algimanto Mackaus poezijoje 9:21-33
Ekologinė estetika Rytų Europos raštijoje 25:143-154
Maciūnas, Vincas
Incidentas dėl [V. Krėvės] Skirgailos premjeros .. 10:40-60
Mackus, Algimantas
Laisvės siekimas ir žemės trupiniai [Apie kūrybą, A. Škėmą ir kt.] 9:8-19
Miłosz, Czesław
Skaitytojui 19:9-11
Nagys, Henrikas
Paskutinis laiškas Antanui Škėmai 4:5-14
Vytauto Mačernio literatūrinis palikimas 5:7-18
Keliolika puslapių iš nerašyto dienoraščio [Apie J. Kaupą] 21:44-55
Ostrauskas, Kostas
Kazys Binkis 1:28-45
Literatūra plokštelėmis 3:174-177
Coppelius [Apie J. Kaupą] 21:11-18
Papečkys, Zigmas
Justinas Marcinkevičius 13:51-82
Radauskas, Henrikas
Pasaka apie milžinišką nykštuką: Sovietų poetas Jevtušenko 8:136-141
Reikalas, Kęstas
1964 m. grožinės literatūros apžvalga 9:150-166
Grožinė literatūra 1965 metais 11:162-178
Apie šešiasdešimt šeštųjų metų literatūrą 13:151-168
Keli žodžiai apie pernykštę mūsų literatūrą .. 15:170-177
Egzilinė literatūra — 1968 ..... 17:154-166

Pu 27-1193

Lietuvos
VALSTYBINĖ
BIBLIOTEKA

Žvilgsnis į 1969 m. egzilinę literatūrą 19:169-184
Tomais gausūs septyniasdešimtieji 21:173-189
1970 m. jaunimo ir vaikų literatūra 22:167-171
Prozos dominuojama 1971 m. literatūra 23:173-190
1972-ji (romano) metai išeivijos literatūroje .. 25:175-182
Saliņš, Gunārs
Apie alegoriją: Vizmos Belševicos poema „Latvio Indrikio pastabos Livonijos kronikos paraštėje" 20:111-120
Stankėnas, Pr.
Lietuva dabartinės Lietuvos poezijoje 12:127-137
Šilbajoris, Rimvydas
Žmogus Antano Škėmos kūryboje 2:62-78
Kelionė į Eldoradą [Apie A. Nyką-Niliūną] 4:44-67
Mano herojus — tiesa: Jono Meko eilėraščiai 5:106-117
Tikrovės dimensijos Henriko Radausko poezijoj .. 6:55-72
Šviesos versmių beieškant: Henriko Nagio poezija 8:55-74
Sopulio užkeikta mįslė: Jono Aisčio poezija 9:58-80
Nepakartojamojo liudininkas — Albinas Marius Katiliškis 11:3-23
Gogolis ir tikrovė 12:62-72
Kazio Bradūno poezija — gyvenimo aukos atnašavimas 14:11-31
Algirdas Landsbergis — prasmė ir struktūra 15:3-31
Tėvynė ir asmuo J. Degutytės poezijoj 18:57-84
Šviesa ir spalvos Juditos Vaičiūnaitės poezijoj .. 22:5-23
Keturi poetai, neužmirštą Jeruzalės [M. J. Saulaitytė, J. Mekas, H. Nagys, K. Bradūnas] 24:143-176
Šliažas, Rimvydas
Ryškieji veidai naujojoje vokiečių prozoje: Heinrich Boell 14:134-144
Günter Grass 23:77-92
Švedas, Jurgis
Tomo Manno pasaulėžiūra 4:91-99
Tautrimas, R.
Literatūrinės periodikos problema Lietuvoje .. 11:137-148
Trumpa, Vincas
J. Tumas-Vaižgantas — gyvenimo kritikas 21:78-96

Vaižgantas
Trys J. Tumo-Vaižganto laiškai Petrui Klimui (1891-1969) ir Bronei Mėginaitei-Klimienei (1892-1957) 19:60-65
Valiukėnaitė, Delija
Šekspyras lietuviškuose vertimuose ir jų panaudojimas Šekspyro analizei 23:18-39
Šekspyro Otelas pro vertimų sklíautus 25:118-142
Vaškelis, Bronius
Pokario partizanai sovietinėje lietuvių literatūroje 19:101-117
Vėlaikis, Jonas
Saint-John Perse poezijos būdingieji bruožai . 4:143-153
Naujos apraiškos sovietinėje rusų literatūroje .. 6:104-119
Pašnekesiai literatūriniais klausimais Lietuvoje 1962 metais 6:120-126
Žmogaus grįžimas sovietinės Lietuvos literatūroje 7:45-67
Žeivys, E.
„Į Lietuvą žiemojančią einu": Prof. Balį Sruogą prisimenant 12:103-110
Žemkalnis, J.
Pastabos apie čekų literatūrą ir istoriją 18:20-25

Anketa Antano Škėmos literatūrinio palikimo vertei apsvarstyti [Atsako: A. J. Greimas, A. Landsbergis, A. Nyka-Niliūnas, K. Ostrauskas, H. Radauskas, A. Staknienė, R. Šilbajoris] 6:127-139
Rašytojas egzilyje [Anketa. Atsako: J. Janavičius, V. Janavičius, M. Katiliškis, Z. Katiliškienė, A. Mackus, H. Radauskas, A. Landsbergis] 9:119-131

Recenzijos

I

Graži tu, mano brangi tėvyne (red. V. Kazakevičius): T. Guopis, Apie gražią tėvynę 17:166-171

The Green Oak (red. A. Landsbergis ir C. Mills): R. Šilbajoris, Lietuvių poezija anglų skaitytojui 6:142-144
Pirmoji knyga, 1966 ir *1967*: K. Reikalas, Literatūriniai debiutai Lietuvoje 16:168-176
Poezijos pavasaris, 1965 ir *1966*: T. Guopis, Du Poezijos pavasariai I 13:95-107
Poezijos pavasaris, 1967: T. Guopis, Pavasaris eucharistiniais metais 15:165-169
Poezijos pavasaris, 1968: Z. Papečkys, 1968 metų Poezijos pavasaris 17:146-153
Poezijos pavasaris, 1969 ir *1970*: I. Trakelytė, Dar du Poezijos pavasariai 22:155-167
Pradalgė, I ir *II*: T. Guopis, Dvi pradalgės pakeliui į šienapiūtę 12:165-170
Selected Lithuanian Short Stories (red. St. Zobarskas): R. Šilbajoris, Vertingas kultūrinis dokumentas 4:173-175

II

K. Almeno *Gyvenimas tai kekė vyšnių*: L. Mockūnas, 50-ųjų metų pergyvenimai 17:137-142
K. Almeno *Upė į rytus, upė į šiaurę*: L. Mockūnas, Upė į rytus, upė į šiaurę 11:159-161
P. Andriušio *Rojaus vartai*: J. Kaupas, Pulgis Andriušis ir rojus už vartų 5:158-162
J. Avyžiaus *Į stiklo kalną* ir *Kaimas kryžkelėje*: T. Guopis, Du Jono Avyžiaus romanai 18:164-176
A. Bieliausko *Kauno romanas*: T. Guopis, Neeilinis romanas, sąžininga ir nesąžininga kritika 16:161-168
V. Bogutaitės *Veidrodis jūros dugne*: T. Guopis, Šviesos ir šešėliai Vitalijos Bogutaitės veidrodyje 4:168-172
J. Gliaudos *Agonija*: L. Mockūnas, Agonija dūmuose 12:158-164
J. Grušo *Meilė, džiazas ir velnias*: J. Žemkalnis, Kryžkelinė drama, naujoviškas veikalas 17:135-137

J. Grušo *Rūstybės šviesa*: R. Šilbajoris, Juozo Grušo rūstybės ir grožio dialektika 20:154-159
I. Ivasko *Gespiegelte Erde*: R. Šilbajoris, Du estai vokiškai 16:157-160
V. Janavičiaus *Pakeliui į Atėnus*: A. Staknienė, Didvyris ir penki milžinai 7:118-122
R. Kašausko *Senojo miesto amžius*: I. Trakelytė, Svarbiau žmoniškai, negu kitoniškai 20:182-187
M. Katiliškio *Šventadienis už miesto*: V. A. Jonynas, Šiapus ir anapus miesto 8:146-150
J. Kralikausko *Titnago ugnis*: I. Gražytė, Audringo periodo mozaika 7:123-125
A. Landsbergio *Meilės mokykla*: V. A. Jonynas, Nuo „Amerikos pirty" iki pirties Amerikai .. 11:149-154
A. Landsbergio *Penki stulpai turgaus aikštėje*: L. Mockūnas, Didžiausias pralaimėjimas — žmogaus praradimas 13:138-143
A. Mackaus *Jo yra žemė*: R. Šilbajoris, Algimanto Mackaus poetinė žemė 2:153-160
A. Mackaus *Neornamentuotos kalbos generacija ir Augintiniai*: A. J. Greimas, Algimantas Mackus arba namų ieškotojas 7:112-117
J. Marcinkevičiaus *Liepsnojantis krūmas* ir *Mindaugas*: Z. Papečkys, Dvi Justino Marcinkevičiaus knygos 18:151-164
J. Meko *Pavieniai žodžiai*: V. A. Jonynas, Jono Meko pavieniai žodžiai 16:140-147
V. Mykolaičio-Putino *Langas*: I. Trakelytė, Langas į poeto sielą 14:164-171
H. Nagio *Mėlynas sniegas*: I. Gražytė, Išbalę mėnulio akmenys 4:163-167
K. Ostrausko *Kvartetas*: V. A. Jonynas, Vingrieji Kosto Ostrausko rašteliai 23:133-140
H. Radausko *Eilėraščiai*: R. Šilbajoris, Gyvenimas, persunktas jėgos spinduliais 13:134-137
A. Rannito *Verse an Viiralt und an das geklärte Gleichnis*: R. Šilbajoris, Du estai vokiškai 16:155-157
K. Sajos *Mažosios pjesės*: J. Žemkalnis, Sajos mažosios pjesės 18:177-179

M. Sluckio *Adomo obuolys*: T. Guopis, Adomo obuolys ir kritikos atgimimas 17:119-127
M. Sluckio *Uostas mano — neramus*: L. Mockūnas, M. Sluckis per daug apsaugotam uoste 24:177-185
L. Sutemos *Bevardė šalis*: V. A. Jonynas, Kasdienybės heroika 12:154-157
L. Sutemos *Nebėra nieko svetimo*: A. Mackus, Nebėra nieko svetimo 5:152-158
A. Škėmos *Čelesta*: A. Mackus, Pastabos ir įspūdžiai Antano Škėmos Čelestos proga 4:154-159
A. Škėmos *Raštai II*: R. Šilbajoris, Antano Škėmos kelias į metafizinę misteriją 22:132-141
V. Šlaito *Ant saulėgrąžos vamzdžio*: Z. Katiliškienė, Reprezentuoju gyvenimą 3:172-174
V. Šlaito *Be gimto medžio*: H. Nagys, Trečiasis Šlaito vizitas 6:140-142
J. Švabaitės *Vynuogės ir kaktusai*: Z. Katiliškienė, Skausmo saldumas 8:150-152
L. Švedo *Sugrįžimai į Sodomą ir Gomorą*: I. Gražytė, Idėjų inventorius sugrįžimuose į Sodomą 8:152-154
A. Vaičiulaičio *Gluosnių daina*: V. A. Jonynas, Antano Vaičiulaičio elegijos 14:171-176
J. Vaičiūnaitės *Po šiaurės herbais*: Z. Papečkys, Poetės Juditos Vaičiūnaitės takas 18:126-132
T. Venclovos *Kalbos ženklas*: A. J. Greimas, Tomo Venclovos beveik beprasmė poezija 23:9-17

III

V. Kavolio *Nužemintųjų generacija*: V. A. Jonynas, Violetų sąskambis mūsų poezijos vaivorykštėj .. 17:142-145
V. Kavolio *Žmogaus genezė: Psichologinė Vinco Kudirkos studija*: A. J. Greimas, Kasdieniško gyvenimo heroizmas 8:134-136
Lietuvių literatūra svetur 1945 - 1967 (red. K. Bradūnas): V. A. Jonynas, Išeivijos literatūros panorama 18:132-151
R. Šilbajorio *Perfection of Exile*: V. A. Jonynas, Egzilio pasaulėjautos eskizai 22:141-151
Šiuolaikinės lietuvių literatūros bruožai (red. V. Kubilius): T. Guopis, Neeilinis kritikos rinkinys .. 21:160-173

TEATRAS IR FILMAS

Anon.
Teatro metai 2:170-172
Bylaitienė, Dalia
Čikagos Antras kaimas 11:181-185
Goštautas, Stasys
Naujasis kinas 16:147-155
J., D.
„Pypkės" pastatymas Santaros suvažiavime 4:159-162
Kaupas, Vladas
Jono Meko protestas [Apie „Guns of the Trees"] 5:163-167
Landsbergis, Algirdas
Avangardizmas Lietuvos scenoje 23:153-164
[Mekas, Jonas]
Pasikalbėjimas su Jonu Meku apie naująjį Amerikos kiną ir lietuvišką poeziją [Kalbėjosi St. Goštautas] 11:47-62
Mockūnas, Liūtas
Absurdo teatras lietuviškoj scenoj [Apie K. Ostrausko „Gyveno kartą senelis ir senelė"] 10:148-154
Pūkelevičiūtė, Birutė
Penkiolikos metų tarpstotėj [Apie išeivijos teatrą] 1:63-74

DAILĖ

Baltrušaitis, Jurgis
Atbudimai ir prajovai: Fantastiškoji gotika 11:24-42
Gimbutas, Jurgis
Architektūros paminklų apsauga Lietuvoje 1:118-127
Drąsiai prabilo okupuotosios Lietuvos architektas [J. Minkevičius] 2:167-170
Ivanov, Viačeslav
Čiurlionis ir menų sintezės problema [Su vertėjo H. Radausko įvadine pastaba] 13:36-46
Mieliulis, Juozas
Įspūdžiai iš Vytauto Kasiulio parodos 10:154-160

Ostrauskas, Kostas
M. K. Čiurlionis ir lietuviškoji aplinka 5:54-66
Pivoriūnas, Juozas
Čiurlionio legenda 5:26-53, 6:81-102
Reklaitis, Povilas
Prof. Jurgio Baltrušaičio meno istorijos veikalai 8:142-146
V., D.
Grožio beieškant šiandien: Kelios mintys apie V. O. Virkau kūrybą 15:42-44
Viesulas, Romas
Apie Adomą Galdiką 7:126-130
Žygas, Kęstutis Paulius
Brutalizmas architektūroje 20:77-103

Recenzijos

St. Budrio *Lietuvių vitražas*: A. Elskus, Vitražistų darbai Lietuvoje 17:128-135
Poezijos pavasaris, 1965 ir *1966*: A. Kurauskas, Du Poezijos pavasariai II [Apie grafiką] 13:109-113

PROISTORĖ IR ISTORIJA

Proistorė

Gimbutienė, Marija
Nauji duomenys apie jotvingių kultūrą 2:161-166
Baltų gyvenamieji plotai pagal upėvardžius .. 6:145-147
Europos civilizacijos pradžia ir indo-europiečių antplūdis 11:107-115
Indoeuropiečių protėvynė 22:67-94
Puzinas, Jonas
Trečiosios Vilniaus pilies beieškant 3:164-171
Žygas, Kęstutis Paulius
Užrašai iš kasinėjimų Sarduose 25:166-174

Recenzijos

M. Gimbutienės *The Balts*: J. Puzinas, Dr. M. Gimbutienės knygai apie baltus pasirodžius 9:132-142

Lietuvos archeologijos bruožai (red. K. Jablonskis ir P. Kulikauskas): M. Gimbutienė, Lietuvos archeologijos bruožai 5:168-171
E. A. Sakso *Aestii*: M. G., „Aisčiai" 5:171

Istorija

Anon.
Lietuvos istorija vokiškai 1:127-129
Mačiuika, Benediktas V.
Rusifikacijos raida Lietuvoje nuo 1959 metų .. 16:100-123
Rastenis, Vincas
Priverstinės revoliucijos padariniai Lietuvoje .. 3:33-47
Senn, Alfred Erich
Mintys apie Lietuvos istorijos studijas 18:26-36
Sruogienė, Vanda
Esminiu Lietuvos istorijos klausimu: Atsakymas V. Trumpai 17:174-181
Tautrimas, R.
Rusifikacijos reiškiniai Lietuvoje 14:145-162, 15:145-164
Trumpa, Vincas
Adolfas Šapoka exit 4:139-143
Tremtinys, pabėgėlis ir kraštas 6:11-21
Svarstymai apie XIX amžių Lietuvoje 8:118-133
Simonas Daukantas — naujosios Lietuvos pradininkas 9:40-57
Dr. Kazys Grinius ir tautinis atgimimas 13:85-90
Lietuviškoji kairė istorinėje perspektyvoje 14:32-44
Lietuvos nepriklausomybės idėja 16:15-33
Pora pastabų dėl V. Sruogienės atsakymo 17:182-183
Lietuviai ir lenkai 19:137-149
XIX amžius ir jo paradoksai 20:25-42
Istorija šiandieninėje Lietuvoje 20:159-167
Hilferdingas ir tolimos paralelės 25:15-35

Nepriklausomoji Lietuva šiandieniniu įvertinimu [Anketa. Atsako: V. Trumpa, V. Rastenis, A. J. Greimas, T. Daukantas, V. Vardys, J. Gimbutas, V. Sruogienė, K. Drunga, J. Kaminskas, M. Vaitkus, J. Paplėnas,

V. Vaitiekūnas, V. Jakubėnas, J. Mulokas, J. Cicėnas, V. Čepas, L. Dambriūnas, V. Banaitis] 2:83-93, 3:103-121, 5:70-87, 9:81-89

Recenzijos

M. Hellmanno *Grundzüge der Geschichte Litauens*: V. Trumpa, Trys lituanistiniai leidiniai 14:176-180
J. Jurginio *Istorija ir poezija*: L. Gerulaitis, Apie istorijos įdomumą 19:185-187
J. Jurginio *Renesansas ir humanizmas Lietuvoje*: L. Gerulaitis, Lietuva kultūrinio atbudimo judėjime 22:151-154
J. Jurginio ir kt. *Vilniaus miesto istorija*: V. Trumpa, Vilnius be legendų 18:179-180
Lietuvos TSR istorijos šaltiniai IV (red. J. Žiugžda): L. Sabaliūnas, Partiškai atrinkti šaltiniai 5:137-139
Lithuania under the Soviets (red. V. S. Vardys): V. Rastenis, Sudėtinis Lietuvos portretas 12:138-143
A. Merkelio *Antanas Smetona*: V. Trumpa, A. Merkelio Smetona ir Smetonos Lietuva 9:143-146
V. Merkio *Simonas Daukantas*: V. Trumpa, Sąžininga monografija apie Daukantą 25:183-186
J. Ochmańskio *Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku*: V. Trumpa, Sena ir nauja apie lietuvių tautinį atgimimą 11:154-159
L. Sabaliūno *Lithuania in Crisis*: V. Trumpa, Leono Sabaliūno veikalą perskaičius 23:140-145
A. Šapokos *Senasis Vilnius*: Civis Caunensis, Dėl ikonografijos Senajame Vilniuje 9:146-149

VISUOMENINIS IR POLITINIS GYVENIMAS

Tarptautinis

Dailidka, Zigmas
Apie Institut Littéraire ir Kultūros žurnalą 13:90-94
G., R.
Istorija, eksperimentuojanti Kinijoje 1:108-110
Greimas, Algirdas J.
Politinis laiškas iš Turkijos 3:150-155

Kazlas, Juozas
Sovietų Sąjungos ateitis 18:117-125
Kondratas, Ramūnas
Rumunų užsienio politika ir įvykiai Čekoslovakijoje 19:155-165
Kondratas, Ramūnas ir Žygas, Kęstutis Paulius
Naujoji dinamika Amerikos jaunojoje kartoje .. 17:183-190
[Liutkus, Jonas]
Apie pilietinių teisių sąjūdį Pietuose: Pasikalbėjimas su Jonu Liutkum [Kalbėjosi: K. P. Žygas, A. Saulaitis, A. Makaitis, E. Užgiris, R. Šležas, N. Žygienė, K. Makaitis, M. Kavaliauskaitė] 12:110-122
Šmulkštys, Julius
Tarptautinė politika ir rinkimai 2:148-152
Žygas, Kęstutis Paulius, žr. Kondratas, Ramūnas

Amerikos politinis stovis [Anketa. Atsako: V. Trumpa, R. Misiūnas, V. Kavolis] 25:155-165

Recenzija

Cz. Miłoszo *Une autre Europe*: A. Landsbergis, Sudiev, istorija; sveika, meile 11:122-125

Lietuviškasis

A., G.
Minėjimų metai 1:136-138
Antanaitis, Algirdas T.
Kultūros kongresas tarp farso ir operos 15:178-187
-ata
Tarp pažangos ir Vakarų krizės [Santaros-Šviesos 1972 m. suvažiavimas] 24:185-189
Doniela, Vytautas
Politika ir religija bendruomenės gyvenime .. 5:182-185

Drunga, Karolis
Padėtis Lietuvoje — iš parvažiavusiųjų perspektyvos ... 1:111-117
Vokietijos lietuvių gyvenimas ir veikla ... 1:130-136
Idėja ir veikla lietuvių laisvės kovoje ... 2:141-147
Trečioji jėga? Santykiavimas su okupuota Lietuva? ... 6:162-174
Naujų kelių į nepriklausomybę svarstymai ... 10:145-147
Drunga, Mykolas
Studentų suvažiavimas ir radikali lietuvybė ... 15:187-190
[Drunga, Mykolas ir Žygas, Kęstutis Paulius]
Keturiasdešimtųjų metų karta: Mažumos grupė ar atsinaujinimo sąjūdis? ... 11:200-207
Gureckas, Algimantas P.
Laisvės kovos metodiką peržiūrint ... 10:128-144
Y.
Kelių laisvėn beieškant ... 9:108-118
K v., V.
Triukšmingieji įvykiai ... 2:173-178
Trečiosios jėgos formavimasis? ... 5:178-182
Susitikimas su nepažįstamais draugais ... 10:179-191
Landsbergis, Algirdas
Gyvosios lietuvybės žodynas ... 4:187-189
Mackus, Algimantas
Ties nepriklausomybe ir ties žemėn neįaugusia karta ... 2:7-18
[Makaitytė, Skirmantė ir Saulaitis, Antanas]
Žodžiai į tautą ... 13:184-191
Mekas, Jonas
Aš, Amerika ir Lietuva ... 2:19-29
Misiūnas, Romas
Šiaurės Amerikos pristatymas Lietuvos spaudoje 13:113-133
Pykalis, Audrius
Santykių su tauta problematikos priežastys ir krepšininkų išvyka Lietuvon ... 15:129-144
R., A.
Mūsų santykiai su Lietuva ... 6:152-162

Rastenis, Vincas
Pasimetimas tarp kairės ir dešinės, Lietuvos ir Amerikos 10:101-115
Ateina nauji vadai? 11:196-199
Rimša, M.
Po dvidešimt metų 12:123-127
Rimvydas, A.
Ideologinių grupių santykiai 10:171-178
Sabaliūnas, Leonas
Rastenis iš arčiau 10:166-170
Saulaitis, Antanas, žr. Makaitytė, Skirmantė
Šimoliūnas, Saulius
Kur eini, manoji karta? 3:140-146
Šmulkštys, Julius
Pastabos dėl liberalinių grupių tremtyje 3:178-182
Mitai ir Lietuvos laisvinimas 11:126-136
T., V.
Pragaro virtuvėje: XVI Santaros-Šviesos suvažiavimas 18:187-189
Trumpa, Vincas
Elitas ir „grįžimas į liaudį" 7:137-142
Juozą Bačiūną palydėjus 17:172-173
Vėlaikis, Jonas
Vliko ir LB santykiai 4:185-187
X.
Naujų problemų akistatoje [Santaros-Šviesos 1969 m. suvažiavimas] 20:187-189
Dar ne paskutinis sekmadienis [Santaros-Šviesos 1971 m. suvažiavimas] 22:186-189
Zubras, Albertas
Atramos beieškant 13:169-183
Zundė, Pranas
Ar mūsų kelias veda į laisvę? 10:116-127
Žemelis, Henrikas
Mes esame dešimtmečiais atsilikę nuo gyvenimo: Lietuviškosios spaudos diagnozė 9:168-175
Žygas, Kęstutis, žr. Drunga, Mykolas

Akademinio jaunimo mentalitetas [Anketa. Atsako: S. Leimonas, V. Gegevičiūtė, T. Remeikis, G. Danta] 2:178-185
Jaunųjų visuomenininkų anketa [Atsako: A. Budreckis, J. Miklovas, Z. Rekašius, L. Sabaliūnas, D. Šatas, J. Valaitis] 8:155-167
Jaunoji karta ir visuomenė 1966 m. [Anketa. Atsako: M. Drunga, D. Bulgarauskaitė, K. P. Žygas, A. Saulaitis, V. Doniela] 12:176-189
Kūrybinis darbas ir visuomeninė veikla [Anketa. Atsako: D. Šatas, V. Trumpa, F. Jucevičius, J. Banėnas, J. Jakštas, H. Radauskas, L. Sabaliūnas, V. Kavolis, K. Keblys] 15:112-129

Recenzijos

J. Aisčio *Milfordo gatvės elegijos*: V. Trumpa, Jono Aisčio elegijas paskaičius 18:181-186
B. Railos *Tamsiausia prieš aušrą*: K. D., Žurnalistinė kūryba 3:183-186

TIKSLIEJI IR TAIKOMIEJI MOKSLAI, TECHNOLOGIJA

Rekašius, Zenonas V.
Technologija perspektyvoje 6:148-151
Šatas, Donatas
Moksliniai chemijos srities darbai okupuotoje Lietuvoje 3:156-163
Energetikos, metalo apdirbimo ir elektros prietaisų pramonės padėtis dabartinėje Lietuvoje 4:176-184
Inžinierių paruošimas ir išradėjų padėtis okupuotoje Lietuvoje 7:131-136
Kūrybingumas technikinėse srityse 10:161-165
Tikslieji mokslai Lietuvoje 11:186-195
Lietuvių mokslininkų dalyvavimas tarptautiniame mokslo judėjime 14:181-189
Technologija ir kultūra 20:167-181

Technologinė ateitis 25:83-97
[Viskanta, Romualdas]
Pasikalbėjimas su Romualdu Viskanta [Kalbėjosi D. Šatas] 12:171-175

DISERTACIJŲ SANTRAUKOS

Doniela, Vytautas
Zum Verhältnis der Logik zur Ontologie 2:186-188
Gaška, Remigijus A.
Control of Vapor and Liquid Phase Flow in Packed and Plate Fractionation Towers .. 2:188-189
Gražytė, Ilona
Arthur Koestler as a Novelist 3:190-191
Jonaitis, Stanley
Jean Mauclère and Lithuania 4:190-191
Jonitis, Peter Paul
The Acculturation of the Lithuanians of Chester, Pennsylvania 3:187-188
Klimas, Antanas
Primitive Germanic *kuningaz and Its Spread 3:188-189
Ostrauskas, Kostas
Annotated Edition of the Jonas Biliūnas Material in the Šaulys Archives of the University of Pennsylvania Library 1:139-140
Sabaliūnas, Leonas
Lithuania, 1939-1940 ..... 12:190-191
White, John P.
Lithuanians and the Democratic Party 1:140-141

DAILĖS IR FOTOGRAFIJOS DARBAI, ILIUSTRACIJOS

(Dailės ir fotografijos darbams nurodoma tik dailininkų ir fotografų pavardės)

Dailė

Aleksa, Petras 23:40-49; Balukas, Andrius 20:43-52; Bičiūnas, Alvydas J. 17:118, 18:89, 19:51, 21:96, 22:171; Blyskis, Henrikas 7:30-38; Braždys, Antanas 7:72-77; Bulotaitė, Birutė 12:61,73; Čiurlionis, M.K. 5:33,38,43,49; Elskus, Albinas 2:79, 18:8-11; Gailius, Pranas 4:15,18-25,43,88; Gylytė-Vitkauskienė, I.B. 17:129; Grabošas, Jurgis 12:32-34; Grigaliūnienė, Eleonora 22:59-66; Gučaitė, G. 19:187; Ignas, Vytautas 4:99,191; Janavičius, Jurgis 24:137; Juknevičiūtė, Dalia 9:7,20,34; Katinas, Charles C., Jr. 25:36-41; Katinienė, Irena 21:145; Kaupelis, Robert 25:98-109; Kavolienė, Rita 2:121-122,152, 19:22-31; Kėdainis, Juozas 2:23; Kepalaitė, Elena (nuotr. V. Maželio) 24:44-49; Kisarauskas, Vincas 19:149; Krasauskas, Stasys 3:32,47; Krištolaitytė, Vida 11:116-121; Kubbos, Eva 12:28-31; Kurauskas, Algirdas 8:20-28; Marks-Monkutė, Janina 10:33-39; Mikšys, Žibuntas 3:77,102,124-130, 146, 4:90,189, 5:53,87,117,120,122, 6:21,139, 7:67,136,143, 8:45,52,97,116,154, 9:118,131,142,149, 10:82,85,89, 11:23,62,84, 12:27,76,122,137,143, 170, 15:81,99, 17:171, 19:21, 22:23,183,189, 23:17,39,76,112,190, 25:82,97; Mitkutė, Irena 21:128-134; Monèys, Antanas 5:19-25, 7:100; Navickas, Feliksas 1:45; Račkus, Jurgis 7:14,44,87,111; Ramanauskaitė, Dalia 22:24-31; Reklytė, Dalia 17:12-17, 20:148; Repšys, Petras 21:43,127; Simankevičius, Viktoras 16:33; Svirskis, Vincas (nuotr. A. Sutkaus) 20:147; Šalkauskas, Henrikas 3:48-53, 186, 15:111, 23:93-101; Šapkus, Jurgis 1:24-27, 2:82; Šimkūnas, Algirdas 5:100-105; Tarabilda, Arūnas 13:108,168; Urbaitytė, Elena 6:22-29,80,103; Valeška, Adolfas 1:66; Varnelis, Kazys 13:28-33, 24:127,138-142; Viesulas, Romas 11:94, 21:69-78; Virkau, Vytautas O. 2:3,6,18,30-35,51,56,59, 3:7,9,11-12,14,122-123,139, 5:5, 7,89-90, 7:4,8-9, 15:32-41; Weinberg, Gretchen (Jono Meko portretas) 5:106; Židonytė, Lijolė 9:94. - [Dabartinė Lietuvos grafika: R. Gibavičius, V. Kalinauskas, A. Kazakauskas, S. Krasauskas, J. Liolys, P. Repšys, A. Švažas, A. Tarabilda, V. Valius, V. Žilius]

18:25,36,42-56,84; [Iš dabartinės estų dailės: E. Kõks, O. Paju, T. Raid, H. Talvik, R. Tulving] 16:34-39,93,123,190; [Iš dabartinės latvių dailės: O. Abelīte, V. Simanis, E. Strautmanis, O. Šteiners, I. Šteins] 14:31,77-83,114,127,162,180,189.

Fotografija

Dovydėnas, Jonas 15:82-87; Grigaitis, Algirdas 17:73-78; Juodvalkis, Uosis 19:72-79; Kaupas, Algis Julius 16:94-99.

Teatrinių spektaklių iliustracijos

K. Binkio „Generalinė repeticija" (F. Navicko dekor. eskizas) 1:45; V. Krėvės „Skirgaila" 10:40; A. Landsbergio „Vėjas gluosniuose" (spekt. nuotr. ir A. Valeškos dekor. eskizas) 1:66; K. Ostrausko „Kanarėlė" (spekt. nuotr. ir R. Viesulo dekor. eskizas; nuotr. V. Augustino) 1:66, 11:94; K. Ostrausko „Pypkė" (nuotr. A. Kezio, S.J.) 4:161, 8:75-81; K. Ostrausko „Gyveno kartą senelis ir senelė" (nuotr. A. Kezio, S.J.) 10:27; K. Ostrausko „Žaliojoj lankelėj" (nuotr. A. Kezio, S.J.) 11:95; K. Ostrausko „Duobkasiai" (nuotr. P. Petručio) 11:96; B. Vaitkūnaitės išraiškos šokis 2:52-55.

Asmenų nuotraukos

Aistis, Jonas 9:58; Binkis, Kazys 1:28; Bradūnas, Kazys 14:11; Čiurlionis, M.K. 5:26; Daugirdaitė, Vanda 24:8; Degutytė, Janina 7:54, 18:57; Gutauskas, Leonardas 7:54; Katiliškis, Marius 3:54, 11:3; Kaupas, Julius 8:3, 21:19; Krėvė, Vincas 10:61; Landsbergis, Algirdas 15:3; Lankauskas, Romualdas 7:49; Mackus, Algimantas 9:3; Maldonis, Alfonsas 7:49; Marcinkevičius, Justinas 7:64; Mykolaitis-Putinas, Vincas 14:164; Nagys, Henrikas 8:55, 21:19; Nyka-Niliūnas, Alfonsas 4:44, 21:19; Ostrauskas, Kostas 10:6; Saja, Kazys 7:59; Sruoga, Balys 24:8; Škėma, Antanas 2:62; Urbaitytė, Elena 6:22; Vaičiūnaitė, Judita 7:59; Vaitkūnaitė, Birutė 2:53; Vaižgantas 19:60; Viesulas, Romas 21:69.

• • •

„Iš redakcijos“ ..... 1:142-143, 2:190-191, 14:190.

„Atsiųsta paminėti“ 2:189, 3:186, 4:184, 5:177, 6:175, 7:143, 8:167, 9:166-167, 10:191, 11:185, 12:175, 13:191, 14:163, 15:144, 16:176-177, 17:190-191, 18:190-191, 19:188-189, 20:190-191, 21:190-191, 22:190-191, 23:191, 24:190-191, 25:191.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Rodyklė apima autorius, vertėjus (santrumpa *vert.*), išspausdintų iliustracijų dailininkus (*dail.*) ir fotografus (*fot.*). Santrumpa *nuotr.* reiškia asmens nuotrauką. Poziciją *apie jį/ją* sudaro šie atvejai: asmeniui bei jo darbams skirti ištisi straipsniai ir tokie bendresnio pobūdžio straipsniai, kuriuose tam asmeniui tenka nemaža, esminė dalis; recenzuojamų knygų autoriai ir asmenys, apie kuriuos yra recenzuojamoji knyga. Tad šioje pozicijoje neregistruojama daugiau ar mažiau epizodiniai pavardžių paminėjimai ir metinėse grožinės literatūros apžvalgose minimų knygų autoriai.

A., G. 1:136-138
Ābelīte, Olģerts, *dail.* 14:31,114,127,162,180,189
Aistis, Jonas, *apie jį* 9:58-80, 18:181-186; *nuotr.* 9:58
Akstinas, Vukas 20:56-60
Aleksa, Petras, *dail.* 23:40-49
Almenas, Kazys 2:95-121, 20:149-150, 21:99-127; *apie jį* 11:159-161, 17:137-142
Andriušis, Pulgis, *apie jį* 5:158-162
anon. 1:127-129, 2:170-172, 25:110-117
Antanaitis, Algirdas T. 3:55-77, 15:178-187
-ata 24:185-189
Augustinas, Vytautas, *fot.* 11:94
Avyžius, Jonas, *apie jį* 18:164-176

Bachmann, Ingeborg 8:103
Bačiūnas, Juozas, *apie jį* 17:172-173
Bagdonaitė-Greimienė, Ona, *vert.* 11:24-42
Balys, Jonas, *apie jį* 14:176-178
Baltaragis, A. 10:61-82
Baltrušaitis, Jurgis (sūnus) 11:24-42; *apie jį* 8:142-146
Balukas, Andrius, *dail.* 20:43-52
Banaitis, Valteris 3:109-112, 5:74-78
Banėnas, J. 15:119-121
Barėnas, Kazimieras 14:115-127
Baublys, Kastytis 16:178-190
Belševica, Vizma 14:62-64, 20:104-110; *apie ją* 20:111-120
Bičiūnas, Alvydas J., *dail.* 17:118, 18:89, 19:51, 21:96, 22:171
Bičole, Baiba 14:68-70
Bieliauskas, Alfonsas, *apie jį* 16:161-168
Bilaišytė, Živilė 24:3-7
Bylaitienė, Dalia 11:181-185
Bilėnas, Jonas A. 22:172-183
Biliūnas, Jonas, *apie jį* 1:139-140
Binkis, Kazys, *apie jį* 1:28-45; *nuotr.* 1:28
Blekaitis, Jurgis 8:14-19, 9:5, 10:6-28, 11:85-106, 12:3-8, 19:118-124, 24:8-39
Blyskis, Henrikas, *dail.* 7:30-38
Bobrowski, Johannes 13:34-35
Böll, Heinrich 14:128-133; *apie jį* 14:134-144
Bogutaitė, Vitalija 9:35-39; *apie ją* 4:168-172

Bradūnas, Kazys 9:6, 19:52-59; *apie jį* 14:11-31, 24:169-176; *nuotr.* 14:11
Braždys, Antanas, *dail.* 7:72-77
Budreckis, Algirdas 8:155-158
Bulgarauskaitė, Dalia 12:179-182
Bulotaitė, Birutė, *dail.* 12:61,73
Carolus 5:186-191
Celan, Paul 8:102
Cicėnas, Jeronimas 3:105-106, 5:81-82
Cinzas, Eduardas 17:48-72
Ciplijauskaitė, Birutė 3:131-139
Civis Caunensis 9:146-149
Čepas, Vytautas 3:108-109
Čiurlionis, Mikalojus Konstantinas, *dail.* 5:33,38,43,49; *apie jį* 5:26-66, 6:81-102, 13:36-46; *nuotr.* 5:26
D., K. 3:183-186
Dailidka, Zigmas 13:90-94
Dambriūnas, Leonardas 3:109,112, 5:83, 9:86
Danta, Gytis 2:183-185
Daugirdaitė-Sruogienė, V., žr. Sruogienė, Vanda
Daukantas, Simonas, *apie jį* 9:40-57, 25:183-186
Daukantas, Teodoras 2:86,88,90-92, 3:104,114, 5:80,84, 9:82
Degutytė, Janina, *apie ją* 7:45-67, 18:57-84; *nuotr.* 7:54, 18:57
Dičpetris, Aleksandras N. 18:90-95
Dirda, Viktoras A. 19:70-71
Doniela, Vytautas 1:77-86, 2:186-188, 4:26-41, 5:182-185, 7:101-111, 12:144-154,188-189, 19:90-100
Dovydėnas, Jonas, *fot.* 15:82-87
Drunga, Karolis 1:111-117,130-136, 2:87-88,141-147, 3:115-118, 5:78-80,82, 6:162-174, 9:84-86, 10:145-147
Drunga, Mykolas 11:200-204, 12:176-179, 13:6-21, 15:187-190, 17:112-118, 23:145-153
Eich, Günter 8:100
Elskus, Albinas 17:128-135; *dail.* 2:79, 18:8-11
Enzensberger, Hans Magnus 8:98
Fuchs, Günter Bruno 8:101
G., M. 5:171
G., R. 1:108-110, 3:147-150

Gaidamavičius, Pranas, *apie jį* 5:133-137
Gaidžiūnas, Kęstutis 18:96-97
Gailius, Pranas, *dail.* 4:15,18-25,43,88
Galdikas, Adomas, *apie jį* 7:126-130
Gāle, Rita 14:93-94
Garaudy, Roger, *apie jį* 21:146-151
Gaška, Remigijus A. 2:188-189
Gegevičiūtė, Vanda 2:181
Gerulaitis, Leonardas 19:185-187, 22:151-154
Gibavičius, Rimtautas, *dail.* 18:48-49
Gylytė-Vitkauskienė, Irena Birutė, *dail.* 17:129
Gimbutas, Jurgis 1:118-127, 2:86,92,167-170, 3:118-119, 5:83-84, 9:85,87
Gimbutienė, Marija 2:161-166, 5:168-171, 6:145-147, 7:78-86, 11:107-115, 20:137-148, 22:67-94; *apie jį* 9:132-142
Girnius, Juozas, *apie jį* 5:124-133, 12:144-154
Gliauda, Jurgis, *apie jį* 12:158-164
Gogol, Nikolaj V., *apie jį* 12:62-72
Gostautas, Stasys 11:47-62, 16:147-155
Grabošas, Jurgis, *dail.* 12:32-34
Grass, Günter 8:107-108; *apie jį* 23:77-92
Gražytė, Ilona 3:190-191, 4:163-167, 7:123-125, 8:152-154, 13:145-151, 21:152-160; *vert.* 20:56-60
Greimas, Algirdas J. 2:85, 3:104,150-155, 5:74,80-81, 6:128, 7:112-117, 8:134-136, 12:9-27, 17:18-23, 18:107-116, 19:32-51, 23:9-17, 24:50-96; *apie jį* 19:166-169
Greimienė, Ona, žr. Bagdonaitė-Greimienė, Ona
Grigaitis, Algirdas, *fot.* 17:73-78
Grigaliūnienė, Eleonora, *dail.* 22:59-66
Grinius, Kazys, *apie jį* 13:85-90
Grünthal, Ivar 16:47
Grušas, Juozas, *apie jį* 17:135-137, 20:154-159
Gučaitė, G., *dail.* 19:187
Guopis, Titas 4:168-172, 12:165-170, 13:95-107, 15:165-169, 16:161-168, 17:119-127, 166-171, 18:164-176, 21:160-173
Gureckas, Algimantas P. 10:128-144
Gustaitis, Antanas 1:75-76, 2:123, 7:88-89, 13:47-50, 21:97-98, 23:102-112
Gutauskas, Leonardas, *apie jį* 7:45-67; *nuotr.* 7:54

Halas, František 18:12-13
Heger, Klaus 19:166-169
Heissenbüttel, Helmut 8:99
Hellmann, Manfred, *apie jį* 14:179-180
Hilferding, Aleksandr F., *apie jį* 25:15-35
Höllerer, Walter 8:105
Holub, Miroslav 18:14-17

Y. 9:108-118
Iešmantaitė, Rasa 15:51-81
Ignas, Vytautas, *dail.* 4:99,191
Yla, Stasys, *apie jį* 11:178-180
Ivanov, Viačeslav I. 13:36-46
Ivask, Ivar 16:48-50,64-93; *apie jį* 16:157-160
Ivaska, Astride 14:47-49,95-114

J., D. 4:159-162
J., J., *vert.* 13:34-35
Jakštas, Juozas 15:122
Jakubėnas, Vladas 2:91, 3:113, 5:74,78,83-85, 9:87
Janavičius, Jurgis 5:88-90, 7:68-71, 8:116-117, 9:119-120, 10:83-85, 12:74-77, 15:88, 17:103-112, 18:85-89, 19:80-89, 24:136-137; *dail.* 24:137
Janavičius, Vytautas 9:120-121; *apie jį* 7:118-122
Jevtušenko, Jevgenij A., *apie jį* 8:136-141
Jonaitis, Stanley 4:190-191
Jonynas, Vytautas A. 5:140-152, 8:146-150, 11:149-154, 12:154-157, 14:171-176, 16:140-147, 17:142-145, 18:132-151, 22:141-151, 23:133-140
Jonitis, Peter Paul 3:187-188
Jucevičius, Feliksas 15:89-99,118-119, 16:124-139; *apie jį* 22:184-186
Juknevičiūtė, Dalia, *dail.* 9:7,20,34
Juodvalkis, Uosis, *fot.* 19:72-79
Juodvalkytė, Eglė 19:3-8, 22:95-96
Jurginis, Juozas, *apie jį* 19:185-187, 22:151-154
Justl, Vladimír 18:19

Kairys, Steponas 2:88-89, 3:111,113, 5:81, 9:83,87
Kalinauskas, Vytautas, *dail.* 18:46-47
Kaminskas, Juozas, žr. Kairys, Steponas

Kaplinski, Jaan 16:52-58
Kasiulis, Vytautas, *apie jį* 10:154-160
Kašauskas, Raimondas, *apie jį* 20:182-187
Katiliškienė, Zina 3:172-174, 8:109-115,150-152, 9:123-124, 10:86-89; *vert.* 8:96-98,100-101,103-104,106-108, 14:3-10,55-75, 84-94,103-107,110-113, 16:3-4,12,14,40-41,45-47,51,59-63,20: 104-110
Katiliškis, Marius 3:78-102, 6:30-52, 8:5-13, 9:103-107,121-123, 10:3-5, 11:63-84, 15:45-50, 24:117-127; *apie jį* 3:55-77, 8: 146-150, 11:3-23; *nuotr.* 3:54, 11:3
Katinas, Charles C., Jr., *dail.* 25:36-41
Katinienė, Irena, *dail.* 21:145
Kaupas, Algis Julius, *fot.* 16:94-99
Kaupas, Julius 4:74-88, 5:158-162, 7:15-30, 21:20-43,56-68; *apie jį* 8:5-13, 21:11-18,20-22,44-55; *nuotr.* 8:3, 21:19
Kaupas, Vladas 5:163-167
Kaupelis, Robert, *dail.* 25:98-109
Kavaliauskaitė, M. 12:110~122
Kavolienė, Rita, *dail.* 2:121-122,152, 19:22-31
Kavolis, Vytautas 1:6-14, 2:124-140, 5:172-177, 7:90-100, 8:29-44, 10:90-100, 12:80-102, 15:102-111,125-127, 17:84-102, 18: 98-106, 20:66-76, 22:117-131, 23:65-76, 25:161-165; *apie jį* 8:134-136, 17:142-145, 23:145-153
Kazėnas, Vincas 15:51-81
Kazlas, Juozas 18:117-125
Keblys, Kęstutis 15:127-129
Kėdainis, Juozas, *dail.* 2:23
Kepalaitė, Elena, *dail.* 24:44-49
Kezys, Algimantas, S.J., *fot.* 8:75-81, 10:27, 11:95
Kisarauskas, Vincas, *dail.* 19:149
Klimas, Antanas 3:188-189
Köks, Endel, *dail.* 16:36-37
Koestler, Arthur, *apie jį* 3:190-191
Kolk, Raimond 16:59-60
Kondratas, Ramūnas 17:183-186, 19:155-165
Kralikauskas, Juozas, *apie jį* 7:123-125
Krasauskas, Stasys, *dail.* 3:32,47, 18:54
Kraujiete, Aina 14:71-75
Krēsliņš, Jānis 14:84-87

Krėvė, Vincas, *apie jį* 10:40-82; *nuotr.* 10:61
Krištolaitytė, Vida, *dail.* 11:116-121
Krivickas, Vladas 2:36-50
Krolow, Karl 8:104
Kross, Jaan 16:63
Kubbos, Eva, *dail.* 12:28-31
Kudirka, Vincas, *apie jį* 8:134-136
Kurauskas, Algirdas 13:109-113; *dail.* 8:20-28
Kv., V. 2:173-178, 4:126-130, 5:178-182, 10:179-191

Laaban, Ilmar 16:46
Landsbergis, Algirdas 4:187-189, 6:128-130, 7:39-43, 9:21-33,129-131, 11:122-125, 12:35-60, 19:125-130, 22:41-58, 23:153-164, 25:143-154; *apie jį* 11:149-154, 13:138-143, 15:3-31; *nuotr.* 15:3
Lankauskas, Romualdas, *apie jį* 7:45~67; *nuotr.* 7:49
Leimonas, Sigitas 2:178-180
Lepik, Kalju 16:45
Lėtas, Leonas 18:37-41
Liolys, Jonas, *dail.* 18:55
Liutkus, Jonas 12:110-122

Maciūnas, Vincas 10:40-60
Mackus, Algimantas 1:15-23, 2:7-18, 3:3-15, 4:154-159, 5:152-158, 7:3-13, 9:8-19,125-128; *apie jį* 2:153-160, 5:186~191, 7:112-117, 9:21-33, 10:86-89; *nuotr.* 9:3
Macourek, Miloš 18:18
Mačernis, Vytautas, *apie jį* 5:7-18
Mačiuika, Benediktas V. 16:100-123, 20:121-136, 22:97-116, 23:113-132, 25:187-190
Makaitis, Algis 12:110~122
Makaitis, Kęstutis 12:110~122
Makaitytė, Skirmantė 13:184-191
Maldonis, Alfonsas, *apie jį* 7:45~67; *nuotr.* 7:49
Mann, Thomas, *apie jį* 4:91-99
Marcinkevičius, Justinas, *apie jį* 7:45~67, 13:51-82, 18:151-164; *nuotr.* 7:64
Marcinkutė, Danguolė 5:67-69, 6:73-80
Marks-Monkutė, Janina, *dail.* 10:33-39
Mauclère, Jean, *apie jį* 4:190-191

Maželis, Vytautas, *fot.* 24:44-49
Mažvydas, Martynas, *apie jį* 25:3-14
Mekas, Jonas 1:3-4, 87-91, 2:19-29, 4:68-73, 5:118-123, 11:43-62, 20:8-24; *apie jį* 5:106-117,163-167, 16:140-147, 24:150-159; *port.* 5:106
Melnikas, Petras 21:139-144, 24:128-135
Merkelis, Aleksandras, *apie jį* 9:143-146
Merkys, Vytautas, *apie jį* 25:183-186
Mickūnas, Algis 25:59-82
Mieliulis, Juozas 10:154-160
Miklovas, Juozas 8:158-161
Mykolaitis-Putinas, Vincas, *apie jį* 14:164-171; *nuotr.* 14:164
Mikšys, Žibuntas 17:18-23; *dail.* 3:77,102,124-130,146, 4:90,189, 5:53,87,117,120,122, 6:21,139, 7:67,136,143, 8:45,52,97,116, 154, 9:118,131,142,149, 10:82,85,89, 11:23,62,84, 12:27,76, 122,137,143,170, 15:81,99, 17:171, 19:21, 22:23,183,189, 23: 17,39,76,112,190, 25:82,97
Miłosz, Czeslaw 19:9-19; *apie jį* 11:122-125, 19:20-21
Minkevičius, Jonas, *apie jį* 2:167-170
Misiūnas, Romas 13:113-133, 21:146-151, 25:157-161
Mitkutė, Irena, *dail.* 21:128-134
Mockūnas, Liūtas 10:148-154, 11:159-161, 12:158-164, 13:138-143, 17:137-142, 24:177-185
Mon, Franz 8:106
Monèys, Antanas, *dail.* 5:19-25, 7:100
Monkutė, Janina, žr. Marks-Monkutė, Janina
Mulokas, Jonas 2:91-92, 3:111, 5:80, 9:87

Nagys, Henrikas 1:5, 4:5-14, 5:7-18, 6:140-142, 8:46-54, 21:44-45, 23:3-8; *vert.* 8:99,102,105, 14:45-54; *apie jį* 4:163-167 8:55-74, 24:159-168; *nuotr.* 8:55, 21:19
Navickas, Feliksas, *dail.* 1:45
Nyka-Niliūnas, Alfonsas 6:131-133, 21:20-22; *apie jį* 4:44-67; *nuotr.* 4:44, 21:19

Ochmański, Jerzy, *apie jį* 11:154-159
Ostrauskas, Kostas 1:28-45,139-140, 3:174-177, 5:54-66, 6:133-134, 8:82-95, 17:24-47, 21:11-18, 22:32-40, 25:42-58; *apie jį* 4: 159-162, 10:6-28,148-154, 11:85-106, 23:133-140; *nuotr.* 10:6

Paju, Otto, *dail.* 16:38,123
Papečkys, Zigmas 13:51-82, 17:146-153, 18:126-132,151-164
Paplėnas, Jonas 2:89,91, 3:106-108, 5:84, 9:82-83,86
Pečiūraitė, Austė 19:66-68, 20:3-7, 22:3-4
Perse, St. -John, žr. Saint-John Perse
Petrutis, Petras, *fot.* 11:96
Pykalis, Audrius 15:129-144
Piontek, Heinz 8:96
Pivoriūnas, Juozas 5:26-53, 6:81-102
Prapuolenis, Bernardas 15:100-101
Procuta, Genius 23:164-173
Pūkelevičiūtė, Birutė 1:63-74
Puzinas, Jonas 3:164-171, 9:132-142

R., A. 6:152-162
R., H., žr. Radauskas, Henrikas
Račkus, Jurgis, *dail.* 7:14,44,87,111
Radauskas, Henrikas 5:3-6, 6:134-137, 8:136-141, 9:128-129, 13: 3-5,36-37, 15:122-123, 18:3-7, 19:20-21,131; *vert.* 13:37-46, 16:48-50, 19:9-19,131-136; *apie jį* 6:55-72, 13:134-137

Ragauskas, Jonas, *apie jį* 4:131-138
Raid, Tiit, *dail.* 16:34-35
Raila, Bronys, *apie jį* 3:183-186
Ramanauskaitė, Dalia, *dail.* 22:24-31
Rannit, Aleksis 16:42-44; *apie jį* 16:155-157
Rastenis, Vincas 2:85,90-91, 3:33-47,112-113, 4:131-138, 5:74,83, 9:82, 10:101-115, 11:196-199, 12:138-143; *apie jį* 10:166-170

Reikalas, Kęstas 9:150-166, 11:162-178, 13:151-168, 15:170-177, 16:168-176, 17:154-166, 19:169-184, 21:173-189, 22:167-171, 23:173-190, 25:175-182

Rekašius, Zenonas V. 6:148-151, 8:161-162, 11:178-180
Reklaitis, Povilas 8:142-146
Reklytė, Dalia, *dail.* 17:12-17, 20:148
Remeikis, Tomas 2:181-183
Repšys, Petras, *dail.* 18:25,36,42,52-53,84, 21:43,127
Rimša, M. 12:123-127
Rimvydas, A. 10:171-178
Rukša, Balys 6:53-54
Rummo, Paul-Eerik 16:3-14, 23:50-64; *apie jį* 23:65-76

Russell, Bertrand, *apie jį* 19:150-154

Sabaliūnas, Leonas 5:137-139, 8:162-163, 10:166-170, 12:190-191, 15:124-125, 22:184-186; *apie jį* 23:140-145
Saint-John Perse, *apie jį* 4:143-153
Saja, Kazys, *apie jį* 7:45-67, 18:177-179; *nuotr.* 7:59
Saks, Edgar V., *apie jį* 5:171
Saliņš, Gunārs 14:55-61, 20:111-120
Salys, Antanas 25:3-14
Saulaitis, Antanas 12:110-122,184-188, 13:184-191
Saulaitytė, Marija J. 20:53-55; *apie jį* 24:144-150
Scharpenberg, Margot 8:97
Schulz, Bruno 19:131-136; *apie jį* 19:131
Senn, Alfred Erich 18:26-36
Shakespeare, William, *apie jį* 23:18-39, 25:118-142
Sīmanis, Vītauts, *dail.* 14:82-83
Simankevičius, Viktoras, *dail.* 16:33
Skardžius, Pranas 5:91-99
Sluckis, Mykolas, *apie jį* 17:119-127, 24:177-185
Smetona, Antanas, *apie jį* 9:143-146
Sniķere, Velta 14:45-46
Spalis, Romualdas 1:46-60
Sruoga, Balys, *apie jį* 12:103-110, 24:8-39; *nuotr.* 24:8
Sruogienė, Vanda 2:86, 3:104-105,113-115,120, 5:80,83, 17:174-181; *nuotr.* 24:8
Staknienė, Alina 6:137-138, 7:118-122
Stankėnas, Pr. 12:127-137
Strautmanis, Edvīns, *dail.* 14:78-79
Stumbrs, Olafs 14:88-92
Suits-Elson, Maret 16:40-41
Sutema, Liūnė 2:3-6, 4:15-19, 6:3-10, 13:22-27, 17:3-11, 21:3-10; *apie jį* 5:152-158, 12:154-157
Sutkus, Antanas, *fot.* 20:147, 22:94
Suuman, Aleksander 16:61-62
Svirskis, Vincas, *dail.* 20:147

Š., R., *vert.* 14:128-133
Šalkauskas, Henrikas, *dail.* 3:48-53,186, 15:111, 23:93-101
Šapkus, Jurgis, *dail.* 1:24-27, 2:82
Šapoka, Adolfas, *apie jį* 4:139-143, 9:146-149

Šatas, Donatas 3:156-163, 4:176-184, 7:131-136, 8:163-164, 10:161-165, 11:186-195, 12:171-175, 14:181-189, 15:113-115, 20:167-181, 25:83-97
Šilbajoris, Rimvydas 2:62-78,153-160, 4:44-67,173-175, 5:106-117, 6:55-72,138-139,142-144, 8:55-74, 9:58-80, 11:3-23, 12:62-72, 13:134-137, 14:11-31, 15:3-31, 16:155-160, 18:57-84, 20:154-159, 22:5-23,132-141, 24:143-176; *vert.* 16:5-11,13-14,42-44, 52-58; *apie jį* 22:141-151
Šimaitytė, Angelė, *vert.* 14:95-114, 20:111-120, 23:50-64
Šimkūnas, Algirdas, *dail.* 5:100-105
Šimkus, Vladas, *apie jį* 17:103-112
Šimoliūnas, Saulius 3:140-146
Škėma, Antanas 2:57-61, 4:104-125, 9:90-102; *apie jį* 2:62-78, 4:5-14,154-162, 5:140-152, 6:127-139, 9:14-16, 22:132-141; *nuotr.* 2:62
Šlaitas, Vladas 4:42-43,89; *apie jį* 3:172-174, 6:140-142
Šležas, Romas 12:110~122
Šliažas, Rimvydas 14:134-144, 23:77-92
Šmulkštys, Julius 2:148-152, 3:178-182, 11:126-136
Šteiners, Ojārs, *dail.* 14:80-81
Šteins, Ilgvars, *dail.* 14:77
Švabaitė, Julija 3:122-123; *apie ją* 8:150-152
Švažas, Algimantas, *dail.* 18:50-51
Švedas, Jurgis 4:91-99
Švedas, Leonas 1:61-62, 2:80-81; *apie jį* 8:152-154

T., V. 18:187-189
Talvik, Hermann, *dail.* 16:93,190
Tarabilda, Arūnas, *dail.* 13:108,168, 18:43
Tauns, Linards 14:3-10
Tautrimas, R. 11:137-148, 14:145-162, 15:145-164
Traat, Mats 16:51
Trakelytė, Irena 14:164-171, 20:182-187, 22:155-167
Trumpa, Vincas 1:92-107, 2:84-85, 3:16-32, 4:139-143, 5:71-74, 124-133, 6:11-21, 7:137-142, 8:118-133, 9:40-57, 143-146, 11:154-159, 13:85-90, 14:32-44,176-180, 15:115-118, 16:15-33, 17:172-173,182-183, 18:179-186, 19:137-149, 20:25-42, 159-167, 21:78-96, 23:140-145, 25:15-35,155-157,183-186
Tulving, Ruth, *dail.* 16:39

Tumas-Vaižgantas, Juozas, žr. Vaižgantas

Urbaitytė, Elena, *dail.* 6:22-29,80,103; *nuotr.* 6:22
Užgiris, Egidijus 12:110~122

V., D. 15:42-44
Vaičiulaitis, Antanas, *apie jį* 14:171-176
Vaičiūnaitė, Judita, *apie ją* 7:45~67, 18:126-132, 22:5-23; *nuotr.* 7:59
Vaitiekūnas, Vytautas 2:89-90, 3:113-114, 5:84, 9:82,85
Vaitkūnaitė, Birutė, *apie ją* 2:52; *nuotr.* 2:53
Vaitkus, Mykolas 2:89, 3:112,119-120, 5:81,84, 9:84-85,87
Vaižgantas 19:60-65; *apie jį* 21:78-96; *nuotr.* 19:60
Valaitis, Jonas 8:164-167
Valeška, Adolfas, *dail.* 1:66
Valiukėnaitė, Delija 23:18-39, 25:118-142
Valius, Vytautas, *dail.* 18:56
Vardys, Vytautas 2:86,91, 3:113,118, 5:82, 9:87
Varnelis, Kazys, *dail.* 13:28-33, 24:127,138-142
Vaškelis, Bronius 19:101-117
Vėlaikis, Jonas 4:143-153,185-187, 5:133-137, 6:104-126, 7:45-67
Venclova, Tomas, *apie jį* 23:9-17
Veščiūnaitė, Aldona 17:79-83, 21:135-138, 24:40-43
Vėžys, Rimas 4:100-103, 10:29-32, 13:83-84, 20:61-65
Vidžiūnienė, Rūta Kleva, *vert.* 16:64-93
Viesulas, Romas 7:126-130; *dail.* 11:94, 21:69-78; *nuotr.* 21:69
Virkau, Irena, *vert.* 18:26-36
Virkau, Vytautas O., *dail.* 2:3,6,18,30-35,51,56,59, 3:7,9,11-12,14, 122-123,139, 5:5,7,89-90, 7:4,8-9, 15:32-41; *apie jį* 15:42-44
Viskanta, Romualdas 12:171-175
Vitkauskienė, I.B., žr. Gylytė-Vitkauskienė, Irena Birutė

Weinberg, Gretchen, *dail.* 5:106
White, John P. 1:140-141

X. 20:187-189, 22:186-189

Zemdega, Aina 14:50-54
Ziedonis, Imants 14:65-67
Zubras, Albertas 13:169-183, 19:150-154
Zundė, Pranas 10:116-127

Žeivys, E. 12:103-110
Žemelis, Henrikas 9:168-175
Žemkalnis, J. 17:135-137, 18:20-25,177-179, 20:150-153; *vert.* 18: 12-19
Žibas, Horstas, *vert.* 19:166-169
Žibienė, Aldona, *vert.* 19:166-169
Židonytė, Lijolė, *dail.* 2:94
Žygas, Kęstutis Paulius 11:204-207, 12:110 - 122,182-184, 17:186-190, 20:77-103, 25:166-174
Žygienė, Nijolė 12:110 - 122
Žilius, Vladas, *dail.* 18:44-45

2,-

ALp(LKA)1742
1959-1973

88.291.107